

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

11. 723

OSZK

.....

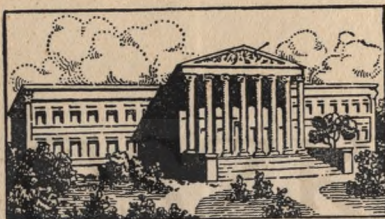
KEYNES

A béke
gazdasági
következmé-
nyei.

OSZK

N. M.

MAGYAR NEMZETI MUZEUM
ORSZÁGOS SZÉCHÉNYI KÖNYVTÁRA

OLVASÓTERMI KÉZIKÖNYVTÁR

07873

KIKÖLCSÖNÖZNI NEM SZABAD

OSZEK

04873.
J. M. Keynes

**POLITIKA / ÉS
TÁRSADALOM**

A

béke gazdasági következményei

Fordította:

BIRÓ SÁNDOR ÉS SÁRKÁNY FERENC

Bevezetéssel ellátta: **RÉVAI MÓR JÁNOS**

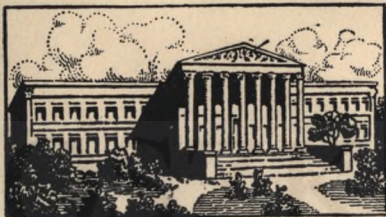
Ez az a híres könyv, mely szemébe mondja az igazságot a győztes nemzetek békeszerzőinek.

A lelkiismeret első hangja, a józanság első megnyilatkozása, a bátor szókimondás első ténye, mely odaátról elhangzik.

É. m. ú. szerzője a brit államkincstárt képviselte a párisi békekonferencián. Mikor meggyőződött róla, hogy higgadt nézeteinek nem tud ott érvényt szerezni, — lemondott állásáról és megírta a békeműről való nézeteit ebben a pompás könyvben, mely megindította a revíziómozgalmat.

R É V A I - K I A D Á S

**MAGYAR NEMZETI MUZEUM
ORSZÁGOS SZÉCHÉNYI KÖNYVTÁRA**

OLVASÓTERMI KÉZIKÖNYVTÁR

07873

KIKÖLCSÖNÖZNI NEM SZABAD

07873

POLITIKA ÉS
TÁRSADALOM

OSZK

Magyar Országos Széchényi Könyvtár

OSZK

07.873

M. N. MUZEUM KÖNYVTÁRA
Egyetemi Könyvtár
1870. évi. 202.

JOHN MAYNARD KEYNES

A BÉKE GAZDASÁGI
KÖVETKEZMÉNYEI

FORDITOTTÁK

BIRÓ SÁNDOR és Dr. SÁRKÁNY FERENC

BEVEZETÉST IRT HOZZÁ
RÉVAI MÓR JÁNOS

RÉVAI-KIADÁS

211723

BEVEZETÉS.

Egy bátor ember munkáját akarom bemutatni a magyar közönségnek.

A lelkiismeret első hangja, a józanság első megnyilatkozása, a bátor szókimondás első ténye, amely odaátról elhangzik.

Reánk magyarokra nézve annál jelentékenyebb, mert a mi sorsunktól teljesen elvonatkoztatott rendszerrel tárgyalja nemzetünk legnagyobb kérdését, a békekötés ügyét, még pedig akként, hogy bátor szóval szemébe mondja hazája és a világ nagy politikai vezérférfiainak, hogy rossz munka az, amit végeztek, hogy nem béke az, amit papírra vetettek, hogy nem Európa békéjét csinálták meg, hanem végleges pusztulását készítették elő.

Nem tehetett volna nekünk nagyobb szolgálatot ennek a könyvnek a szerzője, mint azáltal tett, hogy egyáltalában létezésünkről jóformán tudomást sem vett, egész okfejtését olyan tényekre és adatokra alapította, amelyek kizárólag a német békeokmányt veszik alapul.

Nem mondhatják hát ellenségeink azt, hogy ez a könyv magyar érdekből készült, mert hiszen szerzője épenséggel a mi különleges magyar sérelmeinket szóra sem méltatja, ezekkel épenséggel nem foglalkozik és mégis minden sorában a mi ügyünknek hangos szószólójává válik azoknak az igazságoknak az erejével, amelyek könyvén keresztül lüktetnek.

Mert ez a könyv az igazságra törekszik. Nem hamis

szenimentálizmusból, hanem saját nemzete érdekéből, angol hazafiságból törekszik arra, hogy beigazolja, hogy a békemű mennyire alkalmas arra, hogy teljesen megrontsa Európának a háború folytán amugy is beteggé vált szervezetét és katasztrófába döntse a győztes nemzeteket, legelső sorban az ő saját hazáját, Angliát.

Igazságra való törekvésében tükröt tart saját nemzete elé, kimutatja milyen könnyelműen és léhán, mily tudatlanul és meggondolatlanul, mily nemtörődömséggel és közönnyel kezelték a rájuk bizott nagy ügyet.

Keynes kimutatja a számok erejével, hogy a párisi békekonferencia gazdasági döntéseket akart rátküldeni a középhatamakra anélkül, hogy csak a legcsekélyebb mértékben is figyelembe vette volna a gazdasági lehetőségeket. Terheket akart rájuk róni, amelyeknek azok nem bírnak megfelelni, mert magát a megélhetési alapot is elvonták lábuk alól.

Megértjük könyvből, hogy minő rövidlátás, minő tudatlanság, minő szenvedélyek vezették ezeket az embereket.

Megértjük, hogyan lehetett gazdasági összefüggéseket annyira szétszakítani, az összes gazdasági viszonyokat annyira felborítani, hogy az emberiség, az egész emberiség nyomorusága nem hogy enyhülne, de napról-napra csak fokozódik.

Megértjük, hogyan keletkezhetett a világnemlátta óriási drágaság és hogyan eshetik meg az, hogy az egész emberiség egyszerre átalakul uzsorássá, árdrágitóvá, lánckereskedővé, kiszipolyozóvá, kizsákmányolóvá a türhetetlen drágaság következtében.

Könyvből megtudjuk, hogy ez a béke rosszabb a háborúnál, akik ezt a békét kovácsolták, rosszabbat

műveltek meg azoknál is, akik a háborút okozták, mert ennek a békének következménye egyes országokra nézve a kétségbeesés, a sorvadás, éhenhalás lesz, más országokra pedig a rend felforgatása, a meglevő szervezeteknek megsemmisítése, az egész világra nézve a civilizáció elsúlyasztása.

Keynes szerint a békemű következményeképen „egy erőtlen, munkanélküli, züllött Európa áll előttünk, melyet belső civódás és nemzetközi gyűlölködés marcangol, mely küzd, sorvaszt, fosztogat és hazudozik.“

Mindazok, akik most már kezdik beismerni, hogy a béke rossz és tarthatatlan — mentetetik azokat az államférfiakat, akik azt létrehozták. Azt mondják, nem lehettek eléggé informálva azokról a nagy kérdésekről, amelyekről dönteniök kellett, különösen nem lehettek tájékozódva a lakosság letelepedési viszonyairól, a nemzetiségek szerinti elosztásról, a nyelvhatárokról és több idevágó fontos kérdéstről. Maga *Asquith* is, ki a számottevő államférfiak közül elsőül emelte fel tiltakozó szavát a béke-instrumentummal szemben, ily indokokkal akarja megmagyarázni azt a békeművet, amelyet ő is hézagossnak, revízióra érettnak tart. *Keynes* ezzel szemben egész nyersen kimondja, hogy, akik hivatta voltak az emberiségnek ezt a nagy kérdését eldönteni — részben teljesen tudatlanul, részben teljesen elfogultan állottak a kérdéssel szemben.

Hiszen mi magyarok ezt régóta tudjuk. Tudjuk, hogy a tökéletes tájékozatlanság és az abszolút elfogultság áll szemben velünk, de még más is, még ezeknél is rosszabb: a teljes közöny. Minket odadoztak prédául azoknak a követelődző akarnok-nemzeteknek, amelyek állandóan kellemetlenkedtek a nagyhatalmak körül és még olyan szolgálatoknak is követelték jutalmát,

amelyeket nem teljesítettek. A látszat kedvéért — vagy talán más okból? — küldtek ide missziókat és tanulmányi bizottságokat, de azoknak itt időzése, azoknak itteni tapasztalatai és tanulságai a békeokmány egyetlen során sem látszanak meg. Minthogy mi eleve ki voltunk szemelve kompenzáció-tárgyul — csehek, románok, szerbek részére — a magyar kérdés nem is érdekelte többé a nagyhatalmakat — velünk hamar elkészültek.

Mi ezt sokáig fel nem fogtuk, meg nem értettük. Az ezeréves történeti mult önérzetével, becsületes jóhiszeműségünk tudatában, világtörténeti misszióink átérzésével és megtévesztve az ide küldött, folyton váltakozó missziók ígéretei és biztosításai által — nem tartottuk lehetségesnek, hogy nemzetek életével ily frivol és cinikus játékot üzzenek azok, akiket világpolitikai konstellációk az elé a példátlan nagy feladat elé állítottak, hogy az összes nemzetek jövőendő sorsa felett döntsenek.

És most előáll *Keynes* és egyszerű, keresetlen szavakban leírja nekünk Clémenceaut, Wilsont, Lloyd Georgeot és Orlandót és mi néhány lap elolvasása után oly természetesnek és magától értetődőnek tartjuk mindezt, hogy szinte csodálkoznunk kellene afelett, ha másként történt volna.

A legérdekesebb regény szenzációjával ér fel, mikor bevezet minket a műhelybe az elé a kandalló elé, ahol a világ nagyjai döntenek a világ sorsáról. Betekintést enged abba a boszorkánykonyhába, ahol egész ósdi és avult receptek szerint kotyvasztják a világbékét.

Megkapóan érdekesek *Keynes* könyvének ezek a lapjai. Megtudjuk belőlük, hogy ezek a nagy emberek, milyen kicsi emberek, mennyire nem bírtak a helyzet

magaslatára emelkedni, mennyire nem bírták áttekinteni a nagy kérdések egész jelentős komplexumát, mennyire elvesztek apró részletkérdésekben, mennyire intrikáltak egymás ellen, hogyan vezették orruk-nál fogva egymást, hogy használták ki egymás emberi gyöngeségeit, milyen tájékozatlanok, milyen tudatlanok, milyen üresek, milyen léhák, milyen lelkiismeretlenek voltak. Különösen Wilson, aki *Keynes* szerint egy szembekötösdí játékba keveredett, aki való-ságos Don Quixote volt, vak és süket volt, hiu volt, gyenge volt, gondolat nélküli, eszmeszegény — non conformista predikátor volt.

Ennek a könyvnek néhány lapjából ismerjük meg először ennek az újkori sphinxnek igazi arculatát. Eddig csak harsogó szózatait ismertük, melyekkel az egész világot ámulatba ejtette — most megtudjuk, hogy ezek mögött a nagy szavak mögött nem volt senki és semmi, sem egy nagy egyéniség határozott akarata, szilárd meggyőződése és férfias becsülete, sem egy nagy állam imponáló presztizse, lenyűgöző hatalma és erkölcsi ereje.

Szinte érthetetlen és megfoghatatlan, hogy lehetett ezekkel a frázisoknak bizonyult szólammokkal és elvekkel a nagy és eszmékért lelkesülő amerikai nemzetet belelovalni egy háborúba, melyhez voltaképp semmi köze nem volt és azután cserben hagyni mindent úgy, hogy abból országoknak és népeknek, egész világ-részeknek legnagyobb gazdasági katasztrófája következett be. Oly nagyon egyszerű, szinte primitív a tétel, hogy csak fizetőképes adóstól várhatom el, hogy tartozását ki fogja egyenlíteni — és mégis ennek ellenére a győztes entente előbb koldussá akarja tenni a legyő-zött országokat — azután pedig elvárja, hogy ezek a koldusbotra jutott, mindenből kifosztott, minden élet-

lehetőségből kivetkőztetett országok oly óriási anyagi szolgáltatásokat teljesítsenek, amelyeknek teljesítésére még a leggazdagabb államok sem képesek, ha nem sikerül példátlan szorgalommal és munkával vagyontukat, jövedelmüket sokszorosán megszorítani.

Nagyszerű tudományos felkészültséggel megírt, alapos adatokkal megtámogatott, kétségbevonhatatlan gazdasági alaptételeken nyugvó munkájának eredményeként megállapítja, hogy azok a győztes kontinentális államok, Franciaország és Itália, amikor győzelmük pillanatnyi eredményével visszaélve, tönkreteszik Németországot, Ausztriát és Magyarországot, ezzel önmagukat teszik tönkre „mert rejtett lelki és gazdasági kötelékek mélyen és felbonthatatlanul kötik őket össze áldozataikkal.”

Bármilyen lesz a magyar béketörekvések sorsa, *Keynes* könyvének magyar szempontból igen nagy jelentősége van és lesz. Gondolkodóba ejtette az egész világot az, hogy komoly ember ki merte mondani a bátor szót, le merte vonni a konzekvenciákat a maga személyére nézve, kilépett a legfőbb gazdasági tanácsból, hogy függetlenül elmondhassa nézeteit és megdönthetetlen érvekkel körülbástyázott magas színvonalú munkában tárta a világ elé a maga igazságait.

Ezek az igazságok lesznek a mi legértékesebb fegyvereink a rajtunk elkövetendő erőszakosságok megváltoztatására, irányzott törekvéseinkben és munkánkban.

Ezek elől az igazságok elől senki sem fog elzárkózhatni. Ezekre senki sem foghatja majd rá, hogy nemzeti elfogultságnak szüleményei, mert szerzőnket nem is annyira a békeszerződés igazsága érdekli, mint annak bölcsessége és következményei „nem annyira az érzelmek és jogok, mint az okosság intelméi.”

Igazságtalanok volnánk azonban a szerzővel szemben, ha könyvének pusztán gazdasági szempontból élénk tárt meggyőző adatait és következményeit méltányolnók, ha őt rideg üzletembernek néznők, aki a maga tételét hideg okfejtéssel be akarja bizonyítani, de nem bir érzékkel az emberiség nagy erkölcsi értékei iránt. Üres szívvvel és az anyagiakra korlátozott elmével nem lehet ily könyvet írni; ehhez nemes szív, emberies gondolkodás kell. Mindenképen óvakodik, hogy szentimentálisnak, idealistának ne tartsák, mert ez az angoloknál szavahihetősége, elfogulatlansága, hitele rovására menne, mégis súlyt helyez arra, hogy a győztes népek anyagi érdekeinek védelme kapcsán kifejezést adjon nemes emberi érzelmeinek is; az igazi kulturember mélységes megütközésével bélyegzi meg azokat a lehetetlen és embertelen intézkedéseket, amelyeknek egyedüli célja az ellenség teljes megnyomorítása volt és kijelenti, hogy ez a politika visszataszító és utálatos lenne, még akkor is, ha a győztes nemzetek részére a gazdagságot jelentené és ha nem vetné el az európai civilizáció életébe a hanyatlás magvát.

Az egész háborús irodalomnak egyetlen terméke sem olyan fontos, különösen reánk magyarokra nézve, a mi igazunk kiküzdése szempontjából, mint ez a bátor és okos könyv, amelyet egy öntudatlan barátunk írt, olyan, aki alig említ minket könyvében, mégis nagyobb szolgálatot tesz nekünk, mint bárki is, aki valaha ügyünket öntudatosan felkarolta.

Szinte maga is mentegetőzik, hogy olyan kevés figyelmet szentelt könyvében Magyarországnak, mégis jobb szeretem, hogy egész okfejtését a német békeokmányra állította be és rólunk csak azt állapítja meg, hogy az élet nyomorúsága és a társadalom bomlása a mi országunkban sokkal közismertebb dolog, semhogy

elemzésre szorulna, hogy mi már a maga valóságában tapasztaljuk mindazt, ami Európa többi részére vonatkozóan ma még a jövődőlés birodalmába tartozik, hogy minket hoz fel például arra, hogy az ember mily sok szenvedést elbir és mily mélyre sülyedhet a társadalom, és hogy különösen figyelmezteti azokat, akik az angol vagy amerikai viszonyokat tartják szem előtt és így optimizmusra hajlanak, ha meg akarják ismerni azon szerencsétlenségek karakterét, melyek ellen orvosszereket keresni kötelességük: vessenek egy pillantást Oroszországra, Törökországra, Ausztriára és Magyarországra.

*

Engem *Keynes* könyve különösen két szempontból érdekel és bizonyára senki sem fogja rossz néven venni, ha erre a két szempontra itt ráutalok.

Igen nagy jelentőséget tulajdonítok annak, hogy ez az angol ember, aki a párisi békekonferencián a brit államkincstárt képviselte és mint ilyen az egyoldalú angolságot törekedett levetkőzni és európai szemmel nézni a dolgokat, a háború okai és eredményei tekintetében ebben a könyvében ugyanazokra az eredményekre jut, amelyeket én a háború folyamán írt könyveimben megrajzolni kíséreltem.

„A világháború végcélja“ című munkámban annak a meggyőződésemnek adtam kifejezést, hogy Anglia egészen különleges kontinens, amelynek semminemű érdeke nem kapcsolatos az európai kontinens országainak érdekeivel. *Keynes* megállapítja szószerint a következőket:

„Anglia még mindig kívül áll Európán. Európa hangtalan remegése nem hallatszik át hozzá. Európa külön áll és Anglia nem az ő húsából és véréből való.“

Ugyanerről a témáról, valamint a leendő békekötésről szóló későbbi munkáimban mindig egy kontinentális politika mellett törtem lándzsát, amellet, hogy a harcban álló felek béküljenek ki, mert érdekeik szolidárisak és a jövőben kövessenek azonos politikát, mert gazdasági helyzetük ezt követeli. *Keynes* megállapítja szószerint a következőket:

„Alapjuk önmagában szilárd. Franciaország, Németország, Itália, Ausztria és Hollandia, Oroszország, Románia, Lengyelország szive együtt dobog és szervezetük, valamint civilizációjuk lényegileg azonos. Együtt fejlődtek, együtt inogtak meg a háborúban, melyen óriási hozzájárulásunk és áldozataink ellenére gazdaságilag kívül álltunk, és együtt fognak elbukni.“

A második körülmény, amely *Keynes* könyvében minket különös elégtétellel kell, hogy eltöltsön, a felfogása arról, hogy Wilson szereplése és a wilsoni elvek a békemű szempontjából minő elbánásban részesültek. A magyar felfogásnak, amely ebben a kérdésben megnyilatkozott, nekem volt módomban hangot adni, részben nyilvános felolvasásokban, részben egy 1918 december havában, névtelenül megjelent füzetben*) Ott arra az álláspontra helyezkedtem, hogy a középhatalmak fegyverletétele a wilsoni elvek elfogadásának előfeltételével történt és hogy a béke ezen az alapon már meg is van kötve, a békekonferenciának nincs egyéb feladata, mint a keresztülvitel részleteivel foglalkozni. Kifejtettem, hogy nekünk minden okoskodást kerülve, egyszerűen oda kell állanunk a békekonferencia elé és prezentálni azt a váltót, amelyet az összes európai hatalmak „elfogadtak“, s amely a Wilson girójával

*) Egy magyar ember nyílt levele Wilson elnök úrhoz Magyarország integritásáról. Budapest, 1918. Területvédő Liga kiadása.

van ellátva. Kifejeztem azt a meggyőződést is, hogy ez a nemzetközi becsület kérdése, amelynek loyális teljesítésére annál is inkább kell számíthatnunk, mert hiszen Wilson épen a nemzetközi becsület nevében, a szerződések szigorú és loyális megtartásának indokából vitte nemzetét egy európai háborúba.

Aminek akkor hangot adtam, ez volt a háború befejeztével a magyar felfogás és ma is az. Meggyőződéssel, de egyszersmind a legyőzött nemzethez illő szerénységgel adtunk ennek a meggyőződésünknek kifejezést.

Egész más hangon, a győztes angol nemzetet megillető önérzet hangján és azzal a kritikai szabadsággal, mellyel mi jelen helyzetünkben nem élhettünk, ad kifejezést Keynes ugyanazoknak az eszméknek. Szinte szószerint való megegyezésben olvasom könyvében azokat a mondatokat és azokat a szavakat, amelyeket fent idézett nyílt levelemben és egy 1919 március végén elkészült, de a közbejött viszonyok folytán csak most közzétett másik munkámban**) használtam:

„Az ellenség letette a fegyvert, bízva a békeszerződésben, melynek feltételei, úgylátszott, az igazságon és a nagylelkúségen fognak alapulni, mi pedig a legsebbebb reményekkel tekintettünk a megszakadt életfolyam helyreállítása elé. Az Elnök eljött, hogy beváltsa ezeket a reményeket és hogy nagy művére ő maga üsse rá a pecsétet.“

„Az ellenséges népek bizton remélték, hogy végre fogja hajtani a szerződést, melyet velünk kötött.“

„Mi történt az Elnökkel? Milyen gyengeség, milyen szerencsétlenség okozhatta ezt az érthetetlen és annyira váratlan árulást?“

**) Magyarország integritása és a wilsoni elvek. Budapest, 1920. Területvédő Liga kiadása.

„Megkezdődött a sophista és jezsuita szómagyarázás hálójának szövése, mely végül is az egész békeszerződés szövegét és lényegét tele aggatta a hazugság rongyaival.“

„A világ jövő kormányzására vonatkozólag két terv versengett egymással: az Elnök 14 pontja és Clemenceau Karthágói Békéje. De a kettő közül csak az egyiknek volt létjogosultsága; az ellenség nem adta meg magát kényre-kegyre, hanem feltételeket fogadott el, melyek előre körvonalzták a békeszerződés általános jellegét.“

„A tárgyalás felvételével kizárólag e pontok gyakorlati alkalmazási módjainak megbeszélését célozza.“

„Mint hogy Németország a szerződésben bizva, elfogadta ezt a reménytelen helyzetet, a szövetségesek becsülete követelte, hogy teljesítsék ezt a maguk részéről és ha vannak benne kétértelműségek, ne éljenek vissza helyzetükkel.“

„Tűszúrások, akadékoskodások, bosszantások ezek és nem annyira következményeik miatt ítélendők el, mint inkább kedvezőtlen világításban mutatják be a szövetségesek *becsületérzését*, ha szembeállítjuk őket a biztosításokkal, melyeknek alapján Németország (és szövetségesei) letette a fegyvert.“

„Ilyen volt a levegő, melyből a miniszterelnök Párisba utazott és ilyen volt a zürzavar, melyet maga körül teremtett. Elkötelezte magát és kormányát, hogy a teheteten ellenségtől olyasmit fog követelni, ami nem egyezik a mi ünnepélyes ígéreteinkkel, mely ígéretekben bizakodva tette le az ellenség a fegyvert. Kevés epizód

van a történetben, mely kevésbé tarthatna számot az utókor bocsánatára . . . és e bűn elkövetői épen ez ideálok győztes bajnokai.“

Merne-e magyar, vagy német író a jelen helyzetben úgy itélni a békeszerződésről, merne-e ennyire megsemmisítő kritikát gyakorolni annak szerzőiről? Maga a szerző teljesen tisztában van szavainak rendkívüli súlyával és szükségesnek tartja ezt külön is kiemelni egy jegyzetben.

De ezt a hangot csak olyan ember használhatta, aki ítéletét megdönthetetlen tényekre alapítja. Ezt teszi *Keynes*, midőn kimutatja, hogy a vak elfogultságban, kegyetlen gyűlöletben és örvöngő győzelmi mámorban fogant békeszerződések a győzőkét sújják legelsősorban, — őket teszik voltaképen legyőzöttekké, őket, akiknek még volt veszteni valójuk.

Igazságainak ereje és hangjának bátorsága okozta, hogy könyvének példátlan sikere is van. Gyakorlati eredménye már is mutatkozik. Megjelenése gondolkodóba ejtette a világot. Megnyilt az emberek szeme, — a revízió jelszavától visszhangozik a világ. *Keynes* okos és józan könyve fordulatot idéz elő a világpolitikában. Ez a *Keynes* könyvének nagy érdeme, — azért kedves és drága nekünk ez a könyv, — az első reményt fakasztó tünet, az első fénysugár a nagy sötétségben.

Budapest, 1920 március 15-én.

Révai Mór János.

ELŐSZÓ.

Jelen könyv szerzője a háború alatt a brit államkincstárhoz rendeltetett be, melyet 1919. június 7-ig hivatalosan képviselt a párisi békekonferencián; ugyancsak ő volt a pénzügyminiszter kiküldöttje a legfőbb gazdasági tanácsban. Akkor mondott le e tisztségekről, mikor nyilvánvalóvá vált, hogy nincs többé remény a békefeltételek megváltoztatására. A következő fejezetek tárgya azok az okok, melyek miatt szembehelyezkedik a békeszerződéssel, vagyis inkább a konferenciának Európa gazdasági kérdéseiben követett politikájával. Közérdekűek ezek és az egész világ által ismert tényekre támaszkodnak.

Cambridge, 1919. november.

J. M. Keynes.

OSZK

ELSŐ FEJEZET.

Bevezető.

Az emberi természetnek egyik jellemző vonása, hogy hamar megszokja környezetét. Nagyon kevesen vannak közöttünk, akik teljesen átértik, milyen egészen szokatlan, milyen gyenge, milyen bonyolult és megbízhatatlan, mennyire átmeneti jellegű az a gazdasági berendezkedés, melytől Nyugat-Európa élete az utolsó félszáz év alatt függött. Sajátos és rövid életű előnyeink némelyikéről azt hisszük, hogy természetesek, tartósak és megbízhatók és eszerint szőjük terveinket. Erre a homokos és csalékony talajra építjük a társadalmi reformokat, valamint politikánk alapjait, erre alapítjuk ellenséges érzületeinket és különleges törekvéseinket és ez ad bátorságot, hogy konfliktusokat támaszszunk — ahelyett, hogy csillapítani igyekeznénk őket — Európa családi életében. Beteges önámítás és meg gondolatlan elbizakodottság hatása alatt, a német nép felborította az alapot, melyen éltünk és amelyre építettünk. De a francia és angol nép szóvivői is segítettek, hogy teljessé tegyék a németek által megkezdett rombolást, mert ez a béke, ha végrehajtására sor kerül, ahelyett hogy helyreállítaná, még jobban meg fogja gyengíteni a háború által megrongált, amúgy is érzékeny és komplikált szervezetet, mely egyedül képes arra, hogy Európa népeinek munkát és életet biztosítson.

Angliában az élet külső képe egyáltalán nem érez-

teti velünk, hogy egy letűnt korszak temetőjében vagyunk. Igyekszünk felvenni életünk fonalát ott, ahol azt annak idején elejtettük, és csak az a különbség, hogy számosan közülünk sokkal gazdagabbak, mint voltak azelőtt. A háború előtt milliókat költöttünk, de most megtanultuk, hogy százmilliókat is költhetünk, és nem lesz belőle semmi baj. Nyilván nem aknáztuk ki teljes mértékben gazdasági életünk lehetőségeit. Ennélfogva nem érjük be az 1914-ben élvezett kényelemmel, hanem annak roppant mértékű fokozását, kiterjesztését óhajtjuk. Minden egyes társadalmi osztálynak megvannak a tervei a jövőre: a gazdag többet fog költeni és kevesebbet takarít meg, a szegény többet költ és kevesebbet dolgozik.

De talán csak Angliában (és Amerikában) lehetséges az, hogy ennyire nem vesznek tudomást a tényekről. Az európai kontinensen nyög a föld és senki sem figyel robajára. Pedig nem valami szeszélyről, nem holmi „munkászavarok“-ról van szó; hanem igenis életről és halálról, éhhalálról vagy létről, egy haldokló civilizáció félelmetes vonaglásairól.

Annak, aki a fegyverszünetre következő hat hónap nagyobb részét Párisban töltötte, egy kis londoni tartózkodás furcsa tapasztalatokkal szolgált. Anglia még mindig kívül áll Európán. Európa hangtalan remegése nem hatol át hozzá. Európa külön áll és Anglia nem az ő húsából-véréből való. De Európa önmagában szilárd. Franciaország, Németország, Itália, Ausztria és Hollandia, Oroszország, Románia, Lengyelország szíve együtt dobog és szerkezetük, valamint civilizációjuk lényegileg azonos. Együtt fejlődtek, együtt inogtak meg a háborúban, melyen, óriási hozzájárulásunk és áldozataink ellenére is (épen mint valamivel kisebb mértékben Amerika), gazdaságilag kívül álltunk, és együtt

fognak elbukni. Ebben rejlik a párisi béke romlás-hozó jelentősége. Ha az európai polgárháború úgy végződik, hogy Franciaország és Itália, pillanatnyi győzelmes hatalmukkal visszaélve, tönkreteszik a jelenleg térdre kényszerített Németországot és Ausztria-Magyarországot, ezzel saját romlásukat is megpecsételik, mert rejtett lelki és gazdasági kötelékek mélyen és felbont-hatatlanul kötik őket össze áldozataikkal. Az angol polgár, aki a párisi tanácskozásokon részt vett és e hónapok alatt tagja volt a szövetséges hatalmak leg-főbb gazdasági tanácsának, kénytelen volt, a jövőt illető aggodalmak kapcsán, európaivá változni, ami egészen újszerű tapasztalatot jelentett számára. Ott, az európai idegrendszer középpontjában, az angol polgár elfogultságának háttérbe kellett szorulni más, sokkal félelmetesebb rémképek előtt. Páris lázas álom volt és beteg volt ott mindenki. A frivol színpad fölött fenye-gető katasztrófa sejtése függött; az ember gyengesége és jelentéktelensége a nagy eseményekkel szemben; könnyelműség, vakság, arcátlanság, kívülről behatoló zűrzavaros hangok — a régi tragédiák minden eleme együtt volt. Amint ott ültünk a színpadiasan ékes fran-cia dísztermekben, csodálkozva kérdezhettük, vajjon Wilson és Clémenceau merev színezetű, változatlan jel-legű, különös arca valóban emberi arc-e, vagy pedig valami furcsa szindarab vagy bábjáték tragikomikus álarca?

A párisi egész eljárás a fontosság és jelentéktelen-ség különös keverékét hordta magán. A határozatok mintha tele lettek volna az emberi társadalom jövőjére kiható jelentőséggel; de a levegő azt súgta, hogy a szó-nak nincs teste, hogy törékeny és jelentéktelen, hogy hatása semmi, hogy az események nem sokat törődnek vele; és teljes erővel éreztük, amit Tolstoj ír le a „Há-

ború és Béke“-ben, vagy Hardy „Az uralkodók“-ban: hogy az események mennek a fatális kifejlés felé s nem befolyásolja, nem érinti őket az, amit tanácskozó államférfiak kieszelnek.

Az Évek szelleme:

Nézd, mint hagyja el az éleslátás és az önuralom ezeket a tömegeket, melyeket most hajt természetes nemtörődömségük démona. Semmi sem marad, csak az erősnek bosszúvágya és a gyenge tehetetlen dühe.

A Részvét szelleme:

Miért is sarkal az akarat értelmetlen cselekedetre?

Az Évek szelleme:

Mondtam neked, hogy működése öntudatlan, mint azé, akinek nincs ítélőképessége.

Párisban a legfőbb gazdasági tanács résztvevői szinte óráról órára kapták a jelentéseket a Közép- és Kelet-Európában szövetséges és ellenséges országban egyformán dúló nyomorúságról, rendetlenségről, szertehulló szervezetről; Németország és Ausztria pénzügyi képviselőinek szájából ellentmondást nem tűrő határozottsággal értesültek ez országok rettenetes kimerüléséről; ha ezenközben véletlenül ellátogattál az elnöki palota meleg, száraz levegőjű termébe, melyben a Négyek üres, reménytelen intrikákat szövögetve teljesítették hivatásukat, még inkább elhíhetted, hogy csak lázas képzeleted játszik veled. Mert ott Párisban rettenetek voltak és hangosan kiáltottak az európai problémák, és így nem is csoda, ha London mélységes nemtörődömsége zavarba ejtett. London nagyon távol állott ezektől a kérdésektől és csak a saját kisebb problémái érdekelték. London látta jól, hogy Páris

összezavarja a dolgokat, de közönyös maradt. Az angol nép ezzel a gondolattal fogadta a békeszerződést, de nem olvasta el.

Ez a könyv Páris, és nem London hatása alatt készült; angol ember írta, aki azonban európainak is érzi magát, és minthogy még élénken élnek benne a közelmúlt tapasztalatai, nem tudja közönnyel szemlélni a mai idők nagy történelmi drámájának további kifejlését, mely nagy intézményeket fog romba dönteni, de esetleg új világ születését is eredményezheti.

MASODIK FEJEZET.

Európa a háború előtt.

1870 előtt az európai kis kontinens minden egyes részének megvolt a maga sajátos termelése, de az egész együtt eltartotta önmagát és népei ehhez a tényhez alkalmazkodtak.

1870 után hatalmas mértékben alakult ki egy teljesen új helyzet és Európa gazdasági feltételei a következő ötven év alatt ingadozókká és különlegessékké váltak. Először fordul elő a történelemben, hogy a népesség és az élelem kölcsönhatásában, melyet Amerika készleteinek hozzáférhetősége már egyensúlyba hozott, határozottan megfordul a viszony. Amint a népesség száma növekszik, könnyebbé válik az élelmiszerek megszerzése. Úgy a földművelésben, mint az iparban bebizonyosodik, hogy a termelés fokozásával aránylag nagyobb hozadék érhető el. Amint Európa népessége szaporodik, nő a kivándorlók száma is, akik megművelhetik az új országok földjét; ily módon több lesz a munkáskéz is, mely Európában iparral foglalkozhat és előállíthatja

az iparcikkeket és elsőrendű szükségleti cikkeket, melyekre a kivándorlóknak új otthonukban szükségük van, építheti a vasutakat és a hajókat, melyek távoli források nyersterményeit Európába juttatják. Egészen 1900-ig az iparra fordított munka bizonyos egységének vásárló ereje évről évre növekvő élelmiszermennyiségre terjedt ki. Meglehet, hogy 1900 körül ez a folyamat visszafelé fordult és az emberi munkával szemben a természet csökkenő hozadéka kezdett mutatkozni. De a gabonaneműek reális árának növekvő irányzatát más, újabb vívmányok ellensúlyozták; ilyen volt például a tropikus Afrika terményeinek nagymértékű felhasználása; az olajmagvakkal üzött élénk kereskedelem új és olcsó formában juttatta Európa asztalára az ember egyik fontos táplálóanyagát. A korábbi közgazdasági írók bizonyára gazdasági eldorádónak, gazdasági utópiának nevezték volna ezt a korszakot, melyben mi felnőttünk.

Ez a boldog korszak megfeledkezett arról a sötét képről, melyet a mai gazdaságtudomány megalapítói a világról festettek és amely olyan mély szomorúsággal töltötte el őket. A tizennyolcadik század előtt az emberiség nem táplált hiu reményeket. Hogy véget vessen az illuzióknak, melyek e kornak végén váltak népszerűkké, Malthus odaállította eléjük az ördögöt. Egy fél évszázadon keresztül minden komoly közgazdaságtani munkában ott volt ez az ördög. A következő ötven évre feloldották láncait és eltünt szem elől. Mi talán szintén elvesztettük.

Valóban, sajtáságos epizód a gazdasági fejlődésben az a korszak, mely 1914 augusztusával záródik le! A népesség nagyobb része, igaz, sokat dolgozik és alacsony életigényekkel éri be, de minden azt mutatja, hogy meg van elégedve sorsával. És ha nem, a közepe-

sen felülemelkedő képességü vagy jellemü ember átmenekülhet a közép- és felső osztályokba, melyekben az élet kevés költséggel és kevés fáradsággal olyan kényelmet és élvezeteket nyújt, melyek messze felülmúlják más idők leggazdagabb és leghatalmasabb királyainak életlehetőségeit. A londoni ember, míg reggeli teáját szürcsöli ágyában, telefonon annyit rendelhet, amennyit csak akar, az egész föld mindenféle termékeiből és szép nyugodtan bevárhatja, hogy hamarosan odarakják ezeket ajtaja elé; ugyanakkor és ugyanilyen módon vagyonát befektetheti a világ bármely részében fekvő természeti kincsekbe vagy új vállalatokba és megerősítés vagy kényelmetlenség nélkül részesévé válhat a várható haszonnak vagy előnyöknek; vagy elhatározhatja, hogy vagyonának fokozottabb biztonságot szerez valamelyik, bármely világrészben fekvő gazdag város lakóainak hitelképessége által. Ha kedve tartja, olcsón és kényelmesen, útlevél vagy egyéb formaság nélkül, elutazhat bármelyik országba, bármely éghajlat alá, szolgáját elküldheti a közeli bankba és annyit hozathat a becses ércekből, amennyire épen szüksége van, aztán mehet külföldre, idegenbe, nem kell ismernie az ottani vallást, nyelvet, szokásokat, csak pénz legyen nála; a legcsekélyebb zavaró körülmény bizonyára mélyen sértette és nagyon meglepte volna. Ezenfelül, és ez a legfontosabb, ezt az állapotot természetesnek, biztosnak és állandónak tartotta, azt hitte, hogy legfeljebb csak javulhat, de tévesnek, megbotránkoztatónak és kerülendőnek vélt mindenféle eltérést. A militarista és imperialista politika, a faji és kulturális versengés, a monopoliumok, megszorítások és kizárás, amelyek ebben a paradicsomban a kígyó szerepét játszották, alig látszottak egyébnek napilapok mulatságainál és hatásuk alig volt észrevehető a társadalmi és

gazdasági élet nyugodt folyamában, melynek nemzetközivé válása a gyakorlatban már-már befejeződött.

Az ellenségeinkre kényszerített béke mivoltának és következményeinek megvilágításánál segítségünkre lesz, ha a továbbiakban rámutatok egynémelyikére azoknak a változó elemeknek, melyek már a háború kitörésekor fellelhetők voltak Európa gazdasági életében.

I. Népeség.

1870-ben Németországnak körülbelül negyven millió lakója volt. 1892-ben ez a szám ötven millióra emelkedett, 1914. június 30-án pedig körülbelül hatvannyolc milliót mutatott. A háborút közvetlenül megelőző években az évi szaporodás körülbelül nyolcszázötven ezer volt, melynek csak jelentéktelen része vándorolt ki. Ez a nagy szaporodás csakis az ország gazdasági szerkezetének messzemenő átalakítása által vált lehetségessé. Földmivelő és nagyrészt önmagát eltartó államból Németország hatalmas, komplikált ipari gépezetté alakult át, melynek munkája számos külső és belső tényező egyensúlyától függött. Csak ha folytonosan és teljes gőzzel működött a gép, tudta foglalkoztatni a folyton szaporodó lakosságot és tudta megszerezni külföldről a szükséges élelmiszereket. A német gépezet olyan volt, mint a csiga, melynek egyre gyorsabban kell forognia, hogy egyensúlyát el ne veszítse.

Az osztrák-magyar birodalomban, melynek népessége 1890-től a háború kitöréséig negyven millióról ötven millióra emelkedett, ugyanez az irányzat nyilvánult meg, de kisebb mértékben. A születések száma évente fél millióval multa felül a halálozások számát, csakhogy itt évente negyedmillió ember vándorolt ki.

Hogy a jelenlegi helyzetet megérthessük, élénken el kell képzelnünk, milyen sajátos népesedési közép-

ponttá tette a német rendszer kifejlesztése Közép-Európát. A háború előtt Németországnak és Ausztria-Magyarországnak együttvéve több lakója volt, mint az Egyesült Államoknak, majdnem annyi volt, mint egész Észak-Amerikának. Ebben az egybefüggő földterületen lakó embertömegben rejlett a központi hatalmak katonai ereje. De ugyanez a tömeg, — mert hiszen a háború nem nagy mértékben csökkentette számukat, — ha megfosztják az élet lehetőségeitől, még mindig fenyegető veszedelmet jelent az európai rendre nézve.

Európai Oroszország lakossága még nagyobb mértékben növekedett, mint Németországé; száz millió volt 1890-ben, a háború kitörésekor pedig meghaladta a százötven milliót. És az 1914 előtti években a születések két millióval multák felül a halálozások számát, ami egyenesen csodálatos szám. Oroszország népességének ez a rendkívüli megnövekedése, melyről Angliában nem igen vettek tudomást, az utóbbi évek egyik legfontosabb jelensége.

A történelem nagy eseményeit sokszor a népesség szaporodásában végbemenő évszázados változások és más alapvető gazdasági tényezők idézik elő, melyek folytonos jellegüknél fogva elkerülik a megfigyelő kortársak érdeklődését, miért is államférfiak ostobaságának, vagy atheisták fanatizmusának tulajdonítják őket. Így az elmúlt két esztendő oroszországi eseményei, a nagy társadalmi eltolódás, mely felforgatta a legerősebb intézményeket, vallást, tulajdonjogot, földbirtokot, valamint a kormányformát és az osztályok uralmát is, többet köszönhet a szaporodó népesség hatásának, mint Leninnek vagy II. Miklósnak; és a roppant nagy nemzeti termékenység feszítő erejének nagyobb része volt a hagyomány kötelékeinek szétszaggatásában, mint akár az eszmék hatalmának, akár az autokrácia tévedéseinek.

II. Szervezet.

Az érzékeny szervezet, melyben e népek éltek, részben a rendszerben magában rejlő tényezőktől függött.

A határok és a tarifák elválasztó korlátait a minimumra csökkentették és majdnem 300 millió ember élt együtt Oroszország, Németország és Ausztria-Magyarország hármass birodalmában. A különböző árfolyamok, melyek az arannyal és egymás között is állandó alapon állottak, megkönnyítették a tőke és a kereskedelem útjait. Ennek az értékét csak most értjük meg teljesen, mikor meg vagyunk fosztva előnyeitől. Ezen a nagy területen majdnem tökéletes volt a személy- és vagyonbiztonság.

A rend, a biztonság és az egyformaság tényezői, melyek korábban sohasem voltak meg Európában ilyen nagy és népes területen és ilyen hosszú időn át, útját egyengették a nagy szállító berendezések, szénelosztás, külkereskedelem megszervezésének, amely utóbbiak lehetővé tették, hogy az új népesség sűrűn lakott központi városaiban ipari élet alakuljon ki. Ez annyira közismert, hogy felesleges számokkal részletesen bizonyítani. Mégis álljanak itt a széntermelésre vonatkozó adatok, mert ezek adják meg Közép-Európa ipari fejlődésének kulcsát, amely fejlődés alig kisebb, mint Angliáé. A német széntermelés 1871-től 1890-ig 30 millióról 70 millió tonnára, 1900-tól 1913-ig 110-ről 190 tonnára emelkedett.

Németország körül, mint támasz körül csoportosult az európai gazdasági rendszer, és Németország gazdagságától és vállalkozó szellemétől függött nagyrésztben a kontinens többi részének jóléte. Németország növekvő irama piacot teremtett a szomszédok terményeinek, melyekért cserébe a német kereskedői élelmesség olcsón szállította nekik a főbb szükségleti cikkeket.

A Németországnak és szomszédainak gazdasági vi-

szonyáról szóló statisztikai adatok egyenesen elképesztők. Németország volt a legjobb vevője Oroszországnak, Norvégiának, Hollandiának, Belgiumnak, Svájcnak, Itáliának és Ausztria-Magyarországnak; ő volt a második legjobb vevője Angliának, Svédországnak és Dániának, harmadik legjobb vevője Franciaországnak. Ő volt a legnagyobb beszerzési forrása Oroszországnak, Norvégiának, Svédországnak, Dániának, Hollandiának, Svájcnak, Itáliának, Ausztria-Magyarországnak, Romániának és Bulgáriának, második legnagyobb beszerzési forrása Nagy-Britanniának, Belgiumnak és Franciaországnak.

Mi magunk is több árút küldtünk Németországba, mint — Indiát kivéve — a föld bármely másik országába és többet vásároltunk tőle, mint — az Unió kivételével — bármely más államtól.

A Németországtól nyugatra fekvő államok kivételével nem volt egyetlen európai ország sem, mely egész forgalmának több mint negyedrészt ne vele bonyolította volna le; és Oroszország, Ausztria-Magyarország és Hollandia tekintetében még sokkal nagyobb volt az arány.

Németország nemcsak kereskedelmi szempontból látta el ez országokat, hanem többnek ő adta a tőke nagy részét is, mely fejlődésükhöz szükséges volt. Németország külföldi befektetéseiből, melyek mintegy 1250 millió fontra rúgnak, majd 500 millió font talált elhelyezést Oroszországban, Ausztria-Magyarországban, Bulgáriában, Romániában és Törökországban. És a „békés behatolás“ rendszere segítségével nemcsak a tőkét adta nekik, hanem, amire nem kevésbé volt szükségük, a szervezést is. Európának a Rajnától keletre eső egész területe így a német ipar érdekkörébe került és eszerint alakult ki egész gazdasági élete.

Mindamellet, e belső tényezők egyedül elégtelenek

lettek volna a népesség eltartására, ha nem működtek volna közre külső tényezők is, valamint bizonyos általános és egész Európára nézve közös hajlamok. Az eddig tárgyalt körülmények egy része vonatkozik Európára, mint egészre és nem sajátos közép-európai jelenségek. Ami azonban ezután következik, az közös az egész európai rendszerrel.

III. A társadalom lélektana.

Európa gazdasági és társadalmi szervezete a tőke lehető legnagyobb felhalmozásának célját szolgálta. Mig a népesség nagy tömegének életfeltételeiben állandóan mutatkozott némi javulás, a társadalom úgy alakult ki, hogy a növekvő jövedelem amaz osztályok kezébe került, amelyek legkevésbé látszottak azt el is fogyasztani. A XIX. század új gazdagjait nem nevelték nagy költsézésre; többre becsülték az új és új befektetések által szerzett hatalmat az azonnali elköltés örömeinél. Valójában épen a vagyon egyenlőtlen elosztása tette lehetővé a kötött vagyonnak és a tőkebefektetésnek azt a roppant felhalmozódását, mely ezt a kort egyéb korszakoktól megkülönbözteti. Ebben rejlett a kapitalista rendszer legfőbb létjogosultsága. Ha a gazdagok a maguk élvezetére költötték volna el az új vagyonokat, a világ régen tűrhetetlennek találta volna ezt a rendszert. De ők gyűjtöttek és halmoztak, mint a méh, és bár kicsinyesebb célok lebegtek szemük előtt, a gyűjtés mégis a köz javát szolgálta.

A kötött tőkének az az óriási felhalmozódása, mely, az emberiség nagy hasznára, a háborút megelőző félszáz év alatt jött létre, sohasem történhetett volna meg olyan társadalomban, melyben a vagyon méltányosan van megosztva. A világ vasútai, melyeket ez a kor mintegy az utókornak szánt emlékműként épített,

épen úgy, mint az egyiptomi piramisok, olyan munka eredménye voltak, amely munkát nem lehetett a ráfordított erő teljes egyenértékéért élvezetekre felváltani.

Igy ennek a nagyszerű rendszernek terjeszkedése kettős csaláson vagy csalódáson épült fel. Egyrészt, a dolgozó osztályok tudatlanságuk vagy erőtlenségük következtében elfogadtak, vagy a szokás, hagyomány, tekintély, jól megalapozott társadalmi rend kényszerítette, meggyőzte, rávette őket, hogy elfogadjanak egy helyzetet, melyben csak nagyon keveset mondhattak magukénak abból a süteményből, melyet ők, a természet és a tőkések együttes munkájával készítettek. Másrészt, a kapitalista osztályok a magukénak mondták a sütemény legjobb részét és teóriában el is fogyaszthatták, azzal a hallgatólagos feltétellel, hogy a valóságban csak nagyon keveset fogyasztanak el belőle. A takarékoság kötelessége a legfőbb erény, a sütemény pedig valósággal imádás tárgya lett. Az el nem fogyasztott sütemény körül kifejlődtek azok a puritanista ösztönök, melyek más korszakokban a világtól való elvonulást, a termelő munkának, valamint az élvezeteknek elhanyagolását eredményezték. Így egyre nagyobb lett a sütemény; de hogy mi a célja, azt nem látták világosan. Nem annyira a mérsékletet, mint inkább a halasztást prédikálták, valamint azt, hogy milyen szép dolog a jövő biztosítása. A takarékoság az öregség és gyermekeid érdekében történt; de ez csak teóriában volt így, — a sütemény fontossága éppen abban rejlett, hogy sem neked, sem gyermekeidnek nem volt szabad elfogyasztani.

Midőn ezeket írom, nem akarom becsmérlni ennek a nemzedéknek eljárását. A társadalom körülbelül tudta, hogy hányadán van. A sütemény valójában aránylag nagyon kicsi volt a fogyasztók étvágyához ké-

pest, és ha el akarták volna osztani, egynek-egynek édeskevés jutott volna belőle. A társadalom nem a ma csekély örömeiért dolgozott, hanem a jövő biztonságáért és a faj nemesítéséért, — a „haladásért.“ Ha a süteményt nem kellene felválni, hanem geometriai arányban nőhetne, mint azt Malthus a népesedésről megjósolta, akkor talán eljönne az a nap is, melyen elegendő jutna mindenkinek és az utókor élvezhetné a mi munkánk gyümölcsét. Ezen a napon megszűnne a túlmunka, a túlszűfoaltság és a silány táplálkozás, és az ember, miután testi szükségletei biztosítva vannak, hozzáfoghatna képességeinek nemesebb irányban való kifejlesztéséhez. Az egyik geometriai haladvány élet venné a másiknak; és a XIX. század képes volt arra, hogy a kamatos kamatok szédítő erejének szemlélete közben megfélemedkezzék a faj termékenységéről.

Két aggodalom zavarja ezeket a kilátásokat: ha a népesedés mégis meghaladja a vagyon halmozódását, önmegtágadásunk nem a boldogságot, hanem csak az emberek számát növeli; és mi lesz akkor, ha a süteményt idő előtt felfalja a háború, minden reményünk temetője?

De ezek a gondolatok messze vezetnek tárgyamtól. Csak azt akarom hangsúlyozni, hogy a halmozásnak az egyenlőtlenségre alapított elve lényeges eleme volt a háború előtti társadalomnak és az akkori értelemben vett haladásnak, és arra akarok rámutatni, hogy ez az elv változékony lélektani feltételektől függött, melyeket lehetetlen újra előidézni. Nem volt természetes, hogy egy népesség, mely oly kevéssé élvezte az élet szépségeit, olyan roppant mértékben halmozta fel a tőkét. A háború megmutatta, hogy mindenki fogyaszthat és hogy a mérséklet hiábavaló. Ezzel a csalásról lehullott a fátyol; a dolgozó osztályok nem hajlandók tovább nél-

külözni olyan nagy mértékben, a kapitalista osztályok pedig, nem bízva többé a jövőben, ki akarják élvezni fogyasztó lehetőségeiket, amíg lehet, és ezzel siettetik tőkéik elkobzásának pillanatát.

IV. Az Ó- és az Uj-világ viszonya.

A tőke halmozása Európában a háború előtt szükséges létalapja volt annak a leghatalmasabb külső tényezőnek, mely az európai egyensúlyt fenntartotta.

Az Európában felszaporodott tőke jelentékeny részét kivitték oda, ahol annak befektetése lehetővé tette az új élelmiszer- és nyersanyagforrásoknak, valamint a szállításnak kifejlesztését, és egyszersmind megengedte, hogy az Ó-világ igényt tartson az Uj-világ természeti kincseire és eddig kihasználatlan erőire. Ez az utolsó tényező óriási fontosságúvá emelkedett. Az Ó-világ végtelen óvatossággal használta fel az évi adózást, melyre így jogot szerzett. Az olcsó és bőséges ellátás gyümölcseit, melyeknek kifejlesztését felesleges tőkét tették lehetővé, igaz, elfogyasztotta és nem tette félre. De az e befektetésekből származó növekvő tőketöbbletet újra befektette és így lehetővé tette a további halmozódást, melyet (legalább is így remélte) tartaléknak szánt azokra a kevésbé szerencsés napokra, amikor majd Európa ipari munkája nem fogja tudni ilyen olcsón beszerezni más kontinensek terményeit, amikor majd veszedelem fenyegeti az ősi civilizációja és az idegen éghajlatok szaporodó népfajai között fennálló szükséges egyensúlyt. Így igyekezett Európa minden egyes népfaja hasznot húzni az új források fejlesztéséből.

Azonban már a háború előtt is a régi civilizáció és az új kultúra közötti egyensúlyt veszély fenyegette. Európa virágzása abban a tényben gyökerezett, hogy Amerika élelmiszereinek nagy feleslege következtében,

saját cikkeinek előállítási költségeihez képest aránylag olcsón vehetett élelmiszert, és hogy korábbi tőkebefektetéseinek eredményeképpen lényeges évi növekedésre számíthatott, anélkül, hogy ezért valamit fizetett volna. E két tényező közül a második nem látszott veszélyeztetettnek, de az elsőre, a tengerentúli, különösen az Unióbéli népesség szaporodása következtében, nem igen lehetett építeni.

Mikor Amerika szűztalaja először került megmivélés alá, e kontinens népessége, és így ennek szükséglete is, Európáéhoz képest teljesen jelentéktelen volt. Még 1890-ben is Európa népessége háromszor akkora volt, mint Észak- és Dél-Amerikáé együttvéve. De 1914-ben az Egyesült-Államok saját gabonaszükséglete már megközelítette a termést és nyilván közel volt az idő, mikor csak kivételesen kedvező aratás évében jut majd fölösleg a kivitelre. Valóban, az Unió jelenlegi saját szükséglete meghaladja az 1909—1913. évek termésátlagának kilencven százalékát.¹⁾ Holott épen ez években takarékoskodni igyekeztek, nem annyira a gabona hiánya, mint inkább a magas árak kényszerítő hatása alatt. Vagyis, ha a világot mint egészet tekintjük, megállapíthatjuk, hogy nem volt gabonahiány, hanem, hogy megfelelő mennyiséget kaphassunk, magasabb árat kellett kínálni érte. Ebben a helyzetben a legkedvezőbb körülmény az volt, hogy Közép- és Nyugat-

¹⁾ 1914 óta is 7—8 millióval szaporodott az Unió lakossága. Minthogy az évi fogyasztás fejenkint 6 mérő, a háború előtti termelés öt év közül csak egyben tud számottevő felesleget eredményezni. Egyelőre megmentett bennünket az 1918. és 1919. évi jó termés, melynek feleslegét Hoover maximumált áron juttatta el hozzánk. Azonban az Egyesült-Államoktól aligha kívánhatjuk, hogy saját országában emelje az élelmiszerek árát, csak azért, hogy gabonát juttasson Európának, mely azt nem tudja megfizetni.

Európát nagy mértékben ellátta Oroszország és Románia exportálható fölöslege.

Szóval, Európa nagyon szegényes igényt támaszthat az Uj-világ terményeire; a fogyó hozadék törvénye végül is beigazolódott, és Európa kénytelen évről évre nagyobb előnyöket nyújtani, hogy ugyanazt a kenyérmennyiséget megkaphassa; és épen ezért, Európa nem engedheti, hogy legfőbb termelő forrásainak egyike megsemmisüljön.

Még sok mindent kellene elmondani, hogy a 1914-ik év Európájának sajátos gazdasági képét megrajzoljuk. De csak a három vagy négy leglényegesebb változó tényezőt ragadtam ki: a komplikált és mesterkéltszerű szervezettől függő túlsűrű népesség változó életviszonyait, a dolgozó és a kapitalista társadalom lélektani ingadozásait, végül pedig Európának az Uj-világra való ráutaltságát élelmezés tekintetében.

A háború alapjaiban rázta meg ezt a rendszert és ezzel veszélyezteti Európa életét. A kontinens nagy része beteg volt és a halállal vívódott; lakossága sokkal több volt, mint amennyi részére az élet lehetősége fennállt; szervezete rombadőlt, közlekedési rendszere megszakadt, élelmiszerforrásai rettenetesen elapadtak.

A békekonferencia kötelessége volt, hogy tiszteletet szerezzen a szerződéses kötelemeknek, hogy igazságot szolgáltasson; de nem kevésbé volt kötelessége, hogy újra helyreállítsa az élet lehetőségeit és bekötözze a sebeket. Nemcsak az okosság diktálta e kötelességeket, hanem a nagylelkűség is, melyért az ó-kor bölcse megdicsérte a győzőt. A következő fejezetben a békeszerződés jellegét tesszük vizsgálat tárgyává.

HARMADIK FEJEZET.

A békekonferencia.

A IV. és V. fejezetben részletesebben fogom tárgyalni a Németországgal kötött békeszerződés gazdasági és pénzügyi határozmányait. De könnyebben fogjuk megérteni e békefeltételek nagy részének igazi eredetét, ha előbb megvizsgáljuk a személyes tényezőket, melyek azoknak előkészítésére befolyást gyakoroltak. Amint ehhez a feladathoz fogok, szükségképen olyan kérdéseket érintek, melyekkel szemben a szemléelő tévedéseknek van kitéve és nem vállalhatja magára a végérvényes ítélkezés felelősségét. Ha mégis úgy fog látszani, hogy jelen fejezet folyamán azzal a szabadsággal élek, melyet a történetíróknál megszoktunk, de amelyet, bár jobban ismerjük az eseményeket, mégsem merünk igénybe venni a kortársak megítélésénél, bocsásson meg nekem az olvasó és jusson eszébe, hogy az egész világ jövő sorsáról lévén szó, mennyire óhajtja mindenki, hogy világosság essék — még ha elfogult és bizonytalan is — az emberi akaratnak és szándékoknak arra a bonyolult küzdelmére, amely eddig soha nem látott módon négy egyén kezeibe összpontosítatván, ezt a négy embert az 1919. év első hónapjainak tartamára az emberiség mikrokosmosává emelte.

A szerződés ama részeit illetőleg, melyek fejtegetéseim körébe esnek, a franciák vitték a szót, olyan értelemben, hogy általában ők voltak azok, akik mindjárt az elején a leghatározottabb és a legtúlzóbb javaslatokat tették. Ez részben taktikai fogás is lehetett. Ha azt hisszük, hogy a végeredmény nem lehet más, mint

kompromisszum, akkor ajánlatos a legszélső álláspont-ról kiindulni. És a franciák — de a többiek is majdnem mind — kezdettől fogva két kompromisszummal számoltak: mindenekelőtt alkalmazkodni akartak a szövetséges és társult hatalmak nézeteihez, másodsorban — a tulajdonképeni békeértekezlet folyamán — a németekkel magukkal is meg akartak egyezni. Ezt a taktikát igazolták az események. Clémanceau-t nagyon mérsékeltnek mondták, mert néha, az elfogulatlanság fensőbbes álarcába öltözve, elvetette minisztereinek nagyon is túlzó javaslatait; és nagyon sok javaslat ment keresztül csak azért, mert az amerikai és angol kritikusok nem ismerték eléggé a vitás kérdést, vagy mert Franciaország szövetségeseinek nagyon is makacs kritikája kellemetlen helyzetbe hozta őket és nem akartak mindig az ellenség pártfogóiként szerepelni. Ha tehát amerikai és angol érdekek nem forogtak szóban, kritikájuk erőtlen volt, és ily módon nem egy határozatot fogadtak el, melyet még maguk a franciák sem vettek nagyon komolyan és amelyekre nézve a tizenkettedik órában hozott döntés, hogy a németeknek nem engedik meg a vitát, lehetlenné tette az orvoslást.

De a taktikától eltekintve, a franciáknak megvolt a maguk politikája. Bár Clemenceau könnyedén elejtette Klotz vagy Loucheur követeléseit, vagy látszólag fáradtan behúnyta szemét, ha a francia érdekeket nem érintette a vita, nagyon jól tudta, melyek a lényeges pontok és ezekből nem igen engedett. Ha a békeszerződés a gazdasági fő vonásokban képvisel valami eszmét, ez az eszme Franciaországé és Clemenceau-é.

Clemenceau feltétlenül a legkiválóbb tagja volt a Négyek tanácsának, és ő nagyon jól tudta, mennyit érnek kollégái. Csak neki voltak eszméi és csak ő volt tisztában ezeknek végső következményeivel. Kora, jel-

leme, esze, külseje, mind hozzájárult, hogy objektivitást és határozott vonalakat kölcsönözzenek neki a zavaros környezetben. Clemenceau-t nem lehetett nem szeretni vagy megvetni, legfeljebb másnak képzelhettük el a civilizált embert, vagy legalább is másnak remélhettük.

Clemenceau külseje és magatartása általában közvetlen. A négyes tanácsban vastag, nagyon jó fekete szövetből készült redingot-ot viselt, keze sohasem volt fedetlen, hanem mindig szürke svéd keztyű volt rajta; vastag fekete bőrből készült cipőinek kissé vidékies szabása volt, elől néha zsinór helyett kapocs tartotta össze. Az elnöki palotának abban a termében, melyben a négyes tanács rendes tanácskozásait tartotta (a diszkrétebb megbeszélések egy kisebb szobában történtek, egy emelettel lejjebb), Clemenceau négyszegletű, brokáttal bevont karszékben ült, a kandallóval szemközt álló félkör alakú asztal közepén. Balján Orlandó, jobbján, a kandalló másik oldalán Lloyd George, a kandalló mellett Wilson. Sem papirost, sem irattáskát nem hordott magával, titkára sem volt, bár több francia miniszter és az egyes kérdések szakemberei ott voltak körülötte. Járásából, mozdulataiból, hangjából nem hiányzott az erő, mégis, különösen a merényletet követő időben, nagyon öreg embernek látszott, aki csak fontos alkalmakra tartogatja erejét. Ritkán beszélt, a kiindulópontul szolgáló megállapításokat átengedte minisztereinek vagy referenseinek; gyakran behunyta szemét és közönyös pergamen-arccal, összekulcsolt keztyűs kezekkel hátradőlt székében. Legtöbbször beérte egy rövid, határozott vagy cinikus mondattal, egy kérdéssel, minisztereinek — akiket nem kell kimélni — csúf cserbenhagyásával; ha makacsul megkötötte magát, akkor elhatározását néhány sajátos kiejtéssel el-

mondott angol szóval is megerősítette.¹⁾ De ha szükség volt rá, szó és lendület sem hiányzott, és a szavak hirtelen kitörése, melyet gyakran a mellből felszakadó köhögés követett, inkább erejével és meglepő voltával, mint a meggyőző érvekkel hatott.

Sokszor megtörtént, hogy Lloyd George, míg beszédét franciára fordították, átment Wilsonhoz, hogy privát beszélgetésben, ad hominem érvekkel is megtámogassa javaslatát, vagy hogy valami megegyezés lehetősége iránt érdeklődjék. Ezt legtöbbször jeladásnak vették, mindenki elhagyta helyét és általános lett a rendtelenség. Az elnök tanácsadói köréje csoportosultak, egy perccel később ott voltak az angol szakértők is, hogy meghallják az eredményt, vagy tudomásul vegyék, hogy minden rendben van. Nos, és a francia is ott akart lenni, mert élt a gyanúperrel, hogy hátha a háta mögött csinálnak valamit. Csakhamar az egész teremben általánossá vált a két nyelven folyó társalgás. Élénken látom magam előtt az utolsó ilyen jelenetek egyikét: az Elnök és Lloyd George lázadó tömeg és bábeli zűrzavar közepén, lármás buzgalom, hevenyészett kompromisszumok, ellenjavaslatok, és mindez a semmitmondó hangzavar és düh egy teljesen lehetetlen kérdés körül; a délelőtti tanácskozás fontos tárgyára nem gondol senki, arról megfeledkeztek. És Clemenceau csendesen és egyedül, mindettől távol — hiszen nem olyan dologról van szó, amely Franciaországot érdekli — ott trónol szürke keztyűsen a brokát karzékban, száraz lélekkel, üres reményekkel, nagyon

¹⁾ Ő volt az egyetlen a négyes-tanácsban, aki mindkét nyelvet beszélte és értette. Orlandó csak franciául, Wilson és Lloyd George csak angolul tudott. És le kell szegezni a történelem számára, hogy Orlandó és Wilson nem tudtak egymással közvetlenül érintkezni.

öregén, nagyon fáradtan, de azért cinikus, sőt majdnem pajkos arccal tartva szemmel a jelenetet. És mikor végre helyreáll a csend és a társaság elfoglalja helyét, akkor veszik észre, hogy eltűnt.

Franciaországgal szemben ugyanazt érezte, mint Perikles, mikor Athénről volt szó, — csak ez van, a többi nem számít; de politikai felfogása Bismarckéval azonos. Egyetlen illúziója volt: Franciaország; és egyetlen csalódása: az emberiség, beleértve a franciákat is és kollégáit sem véve ki. Az ő elvei a békéről röviden összefoglalhatók. Elsősorban is meggyőződéssel hitte a német lélekről elterjedt ama felfogást, hogy a német csak a megfélemlítéshez ért, és máshoz nem is érthet, hogy a német ember, ha alkuszik, félreteszi a nagylelkűséget és a lelkiismeretet; ha előnyt szerezhethet feletted, azt meg is szerzi, és mindenre képes egy kis haszonért; hogy nincs benne tisztesség, büszkeség vagy részvét. Tehát ne akarj tárgyalni a némettel, ne akarj vele meg egyezni; diktálnod kell neki. Csak ily módon éred el, hogy tiszteletben tartson és hogy ne csaljon meg. Azt nem tudjuk, vajjon mindezeket sajátos német jellemvonásoknak tartotta-e és hogy más nemzetekről más volt-e naiv véleménye. Az ő filozófiája szerint tehát a nemzetközi viszonyban nincs helye a „szentimentalizmus“-nak. A nemzet, ez reális valami, egyet szerethetsz, a többi iránt közömbös lehetsz, vagy pedig — gyűlölheted őket. A nemzetnek, melyet szeretsz, dicsősége kívánatos cél, — de általában csak a szomszédok rovására érhető el. A hatalom politikája elkerülhetetlen és ebben a háborúban sem tanulhatunk újat, a cél sem új, amelyért végigküzdötték; Anglia tönkretett, mint ezelőtt is minden évszázadban, egy kereskedelmi versenytársat; hatalmas fejezet zárult le a német és francia dicsőség évszázados küzdelmeinek történetében. Az okosság azt kívánja, hogy

néhány szóval áldozzunk a hóbortos amerikaiak és a képmutató angolok „ideál“-jainak; de ostobaság volna azt hinni, hogy valami nagy szükség van a világon afféle dolgokra, mint a Népek Ligája, vagy hogy van valami értelme az önrendelkezés elvének, ha csak az nem, hogy nagyon szellemes formula, melynek segítségével helyre lehet állítani a hatalmi egyensúlyt, úgy, amint az a mi saját érdekeinknek megfelel.

Ezek azonban általánosságok. Mikor a béke gyakorlati részleteiről beszélünk, melyeket Franciaország hatalma és biztonsága érdekében szükségeseknek tartott, vissza kell pillantanunk a történelmi okokra, melyek az ő élete folyamán hatottak. A német-francia háború előtt Francia- és Németország népessége körülbelül egyenlő volt; de a német szén, vas és hajózás gyermekkorát élte, Franciaország gazdagsága messze felült. Sőt még Elsass-Lotharingia elvesztése után sem volt nagyobb különbség a két ország valódi lehetőségei között. Azonban a két háború közé eső időszakban a viszonylagos helyzet teljesen megváltozott. 1914 körül Németország lakossága majdnem 70 százalékkal multa felül Franciaországét; egyike lett a világ legnagyobb iparos és kereskedő államainak; technikai ügyessége és a jövő gazdagodás eszközei tekintetében páratlanul állott. Franciaországban ellenben a szaporodás megállt, vagy hanyatlott, és gazdagság, valamint ennek termelése tekintetében más államokhoz viszonyítva komolyan elmaradt.

Ennélfogva, bár Franciaország győztesen került ki (ezuttal Anglia és Amerika segítségével) a jelen küzdelemből, jövő kilátásai nagyon szegényesek annak a szemében, aki az európai polgárháborút normális, vagy legalább is visszatérő jelenségnek tartja és aki meg van győződve, hogy a szervezett nagyhatalmak között

támadó ezek a konfliktusok, melyek kitöltötték az elmúlt századot, az elkövetkezőben is fel fognak éledni. Ha így látjuk a jövőt, akkor Európa története nem egyéb, mint örökös díjbirkózás, melynek ezt az össze- csapását Franciaország nyerte meg, de ez az össze- csapás egészen bizonyosan nem az utolsó. Franciaország és Clemenceau politikája logikus következése annak a felfogásnak, mely szerint a régi rend nem változik, mert alapja az emberi természet, amely mindig egy- forma; valamint megérthető ez a politika a Népek Li- gájával összefüggő tanokkal szemben elfoglalt követ- kezetes szkepticismusból is. Mert a nagylelkűség, a méltányos és egyenlő elbánás békéje, amely afféle „ideológiák“-ra támaszkodik, mint az elnök tizennégy pontja, csak arra jó, hogy megrövidítse Németország talpraállásának idejét és hogy siettesse a napot, ame- lyen az megint Franciaország ellen lódíthatja nagyobb számú seregét, fölényes segédeszközeit és technikai készségét. Ezért van szükség a „garanciák“-ra; és min- den egyes újabb garancia, mely növelte Németország elkeseredését és az elkövetkező Revans valószínűségét, megint újabb garanciák halmozását tette szükségessé. Így, mihelyt ezt a felfogást elfogadják és a másikat el- hátrítják, elkerülhetetlen a Karthagói Béke szükségsé- sége, melyet a pillanatnyi hatalmi tényezőknek egész terjedelemben ki kell kényszeríteni. Mert Clemenceau egyáltalán nem igyekezett azt a látszatot kelteni, mintha kötné őt a Tizennégy Pont, és rábizta másokra, hogy kieszeljenek valamit, ami eloszlassa az Elnök aggodalmait vagy megmentse tekintélyét.

Amennyire lehetett, Franciaország volt az, amely visszafelé igazította az órát és megsemmisítette mind- azt, amit Németország fejlődése 1870 óta eredményezett. Területveszteség és más intézkedések által csökkentet-

ték lakóinak számát; de különösen a gazdasági rendszert, melyből új erőit meríthetné, a vas-, szén- és közlekedésre épített hatalmas iparát kellett tönkretrombolni. Ha Franciaország csak részben is felveheti mindazt, amit Németország elejteni kénytelen, akkor az európai hegemoniáért versenyző két fél között hosszú időre megszűnik az erők egyenlőtlensége.

Ez az eredete azoknak az egymásra halmozott rendelkezéseknek, melyek mind egy nagyszerűen szervezett gazdasági rendszer tönkretételét célozzák és amelyek a következő fejezetben kerülnek megvitatás alá.

Ilyen annak az aggastyánnak politikája, akinek legélénkebb benyomásai és legelevenebb elképzelései a múltban és nem a jövőben gyökereznek. Az ő szemében csakis Franciaországról és Németországról van szó, nem pedig emberiségről és új rendért küzdő európai civilizációról. A háború egészen másképp hatolt az ő tudatába, mint a miénkbe és ő nem hiszi, nem reméli, hogy új kor küszöbén állunk.

Megtörténik az is, hogy nemcsak ideális kérdés képezi a vita tárgyát. Célom az, hogy bebizonyítsam ebben a könyvben, hogy a Karthagói Béke nem jogos és a gyakorlatban nem is lehetséges. Az iskola, melyből származik, szem előtt tartja a gazdasági tényezőket, de számot vet a mélyebb gazdasági törekvésekkel is, melyek a jövőt fogják irányítani. Az órát nem lehet visszaigazítani. Az 1870-ik év Közép-Európáját nem lehet újra megcsinálni, mert ezáltal olyan feszültséget hoznánk létre Európa szerkezetében, olyan emberi és szellemi erőket szabadítanánk fel, melyek, nem törődve határokkal, fajokkal, elárasztanának nemcsak bennünket és „garanciá“-inkat, hanem intézményeinket és társadalmunk fennálló rendjét is.

Miféle mesterkedéssel sikerült ezt a politikát a ti-

zennégyszög pont helyébe csempészni és mi az oka annak, hogy az Elnök elfogadta? Nehéz a felelet erre a kérdésre, mert jellembeli és lélektani okokról, a környezet befolyásáról van szó és ezeket nehéz felismerni, még nehezebb leírni. De, ha az egyes ember cselekedete számít valamit, az Elnök letörése mindenesetre egyike a történelem legelhatározóbb erkölcsi tényeinek; és feltétlenül meg kell kísérelnem a magyarázatot. Milyen szép reményekkel szállt a világ szíve az Elnök felé, mikor a George Washington gőzös idehozta hozzánk! Milyen nagyra láttuk azt az embert, aki a győzelem ez első napjaiban átjött hozzánk Európából!

1918 novemberében Foch seregei és Wilson szavai hirtelen kiszabadítottak bennünket a veszedelemből, amely elnyeléssel fenyegette mindazt, ami nekünk értékes volt. A feltételek várakozáson felül kedvezőknek látszottak. A győzelem oly teljes volt, hogy a félelem egészen feleslegesnek látszott. Az ellenség letette a fegyvert, bizva a békeszerződésben, melynek feltételei, úgy látszott, az igazságon és a nagylelkűségen fognak alapulni, mi pedig a legszebb reményekkel tekintettünk a megszakadt életfolyam helyreállítására. Az Elnök eljött, hogy beváltsa ezeket a reményeket és hogy nagy művére ő maga üsse rá a pecsétet.

Wilson elnök, mikor Washingtonból elutazott, a történelemben eddig páratlan tekintélyt és erkölcsi befolyást élvezett mindenütt az egész világon. Bátor és mérsékelt szavai jobban eljutottak Európa népeihez, mint saját politikusaik hangja. Az ellenséges népek bizton remélték, hogy végre fogja hajtani a szerződést, melyet velük kötött; a szövetséges népek pedig nem is mint győzött, hanem szinte, mint prófétát fogadták. Nagy erkölcsi befolyásához járult, hogy a tényleges hatalmat is kezében tartotta. Az amerikai hadsereg szám-

belileg, fegyelem, valamint felszerelés tekintetében is a helyzet magaslatán állott. Európa teljesen az Egyesült Államok élelmiszerszállításától függött, pénzügyi tekintetben pedig még teljesebb mértékben volt neki kiszolgáltatva. Már ekkor is többel tartozott az Uniónak, mint amennyit fizetni képes volt és ezenfelül csakis nagymértékű további támogatás menthette meg az éhenhalástól és a csődtől. Soha még filozófus ilyen fegyverekkel nem tartotta hatalmában e világ fejedelmét. Hogyan tolongott az európai tőke az Elnök hirtője körül! Milyen aggódó kíváncsisággal, mennyi reménnyel lestük a sors emberének magatartását és minden mozdulatát, ennek az embernek, aki, Nyugatról jövén, a gyógyulást hozta az ő civilizációja szülőanyjának és akitől a jövő új alapjainak lefektetését vártuk.

A kiábrándulás oly teljes volt, hogy még a legbizakodóbbak is beszélni mertek róla. Igaz lehet ez? kérdezték azoktól, akik Párisból visszatértek. Valóban olyan rossz a békeszerződés, mint amilyennek látszik? Mi történt az Elnökkel? Milyen gyöngeség, milyen szerencsétlenség okozhatta ezt az érthetetlen és annyira váratlan árulást?

Pedig egyszerű és emberi okokról volt szó. Az Elnök nem volt hős, nem volt próféta, sőt még filozófus sem; csak ember volt, tele nemes szándékkal, de emberi gyengeségekkel is, és hiányzott belőle a fölényes szellemi felkészültség, melyre szüksége lett volna, hogy megmérkőzhessen azokkal a ravasz és veszedelmes bűvészekkel, akik az erők és egyéniségek hatalmas összecsapása folyamán diadalmas mestereknek bizonyultak a béketárgyalás színe előtt lefolyó adok-veszek-játékokban, — amely játékhoz ő egyáltalán nem értett.

Valóban, egészen hamis volt a kép, melyet az Elnökről alkottunk. Azt hittük róla, hogy fölényesen zárkó-

zott, hogy makacs és nagyon erős akaratu. Tudtuk, hogy nem a részletek embere, azt gondoltuk, hogy az éleslátás, mellyel egyes nagy problémákat áttekintett, erélyével párosulva képessé teszi, hogy a pókhálón is átcsússzon. E tulajdonságok mellett, gondoltuk, megvan benne a tudós tárgyilagossága, műveltsége és széleskörű tudása. A nagyon választékos nyelven megírt „Jegyzetek“ emelkedett, erős képzelőtehetségre vallottak. Arcképei után ítélve finom külsejű, parancsoló megjelenésnek képzeltük. Ezekhez járult, hogy megszerezte és növekvő tekintéllyel tartotta az első helyet olyan országban, melyben a politika művészete nem kis szerepet játszik. Mindezek a tulajdonságok, ha lehetetlent nem is vártunk tőle, nagyon alkalmassá tették őt szemünkben a szóbanforgó problémák megoldására.

Az első benyomás, melyet Wilson közéről gyakorolt, lerontotta, ha nem is mindet, de egynémelyikét ezeknek az illuzióknak. Finom metszésű arca épen olyan volt, mint a fényképeken, nyakizmai és fejtartása nem mindennapi. De, akárcsak Odysseusz, ő is bölcsőbbnek látszott, ha ült; kezeiből, bár elég erősek, hiányzik az érzékenység és a finomság. Az első pillantás az Elnökre arról győzött meg bennünket, hogy nincs meg benne a tudós temperamentuma, valamint hogy egyáltalán nincs meg az a nagyvilági műveltsége, ami annyira jellemzi Clemenceau-t és Balfour-t, kik osztályuknak és koruknak rendkívüli műveltségű képviselői. Ennél azonban sokkal komolyabb fogyatkozása volt a teljes érzéketlenség környezete iránt. Milyen kilátásai lehettek az ilyen embernek Lloyd George feltétlenül biztos, szinte médiumszerű érzékenységével szemben, mellyel környezete minden egyes tagját megismerte? Ha láttuk, mint figyeli az angol miniszterelnök a társasá-

got hat vagy hét olyan érzékkel, amelyenből közönséges halandónak egy sem jutott, mint itél jellemről, okokról, tudattalan erőkről, mint találja ki az egyesek gondolatát, mint tudja már előre, mit fognak mondani, érvei mint vetnek számot közvetlen hallgatóinak hiúságával, gyengeségével, önzésével, akkor rögtön tisztában voltunk azzal, hogy a szegény „President“ lesz a bekötött szemű ember ebben a játékban. A miniszterelnök tökéletes képességei biztosabb áldozatot keresve sem találhattak volna. Az Ó-világ megátalkodott volt a maga gonoszságában; az Ó-világ kőszívén kicsorbult volna a legbátrabb kőbőr lovag legélesebb kardja is. És ráadásul, ez a vak és süket Don Quijote olyan barlangba lépett, melyben az ellenfél kezében volt a gyors, csillogó penge.

De ha az Elnök nem bizonyult filozóf-királynak, mi volt hát tulajdonképpen? Végtére is, olyan ember volt, aki élete jó részét egyetemen töltötte. Egyáltalán nem volt üzletember, sem közönséges pártpolitikus, hanem erős, önálló, súlyos egyéniség. Milyen volt hát a temperamentuma?

Ha egyszer megtaláltuk a csomót, könnyebben folytathatjuk a kutatást. Az elnök olyan volt, mint egy nonconformista lelkész, vagy mint egy presbiteriánus. Gondolkodása és temperamentuma nem az ész-ember, hanem a teológus sajátságait mutatta, ennek az érzés-, gondolkodás- és kifejezőmódnak minden erejével és gyengeségével. Olyan típus, melyből ma már sokkal kevesebb található Angliában és Skóciában, mint régente; mégis ez a leírás az angolok számára határozott képet fog nyújtani az Elnökről.

Ez a kép maradjon meg emlékezetünkben, midőn visszatérünk az eseményekhez. Az Elnök világprogramja, melyet beszédeiben és írásaiban lefek-

tetett, olyan csodálatos volt és olyan tág látókörre váltott, hogy bámulóinak bizonyára eszébe sem jutott a részletek kritikai boncolása, — a részleteké, melyek még nem állapítottak meg, de el fognak készülni a maguk idején. Általában azt hitték a párisi tanácskozások kezdetén, hogy az Elnök, tanácsadói nagy seregének segítségével, kigondolt valami összefoglaló tervet nemcsak a Népek Ligája megvalósítására, hanem a tizennégy pontnak a békeszerződésben való érvényesítésére is. Csakhogy az Elnök nem gondolt ki semmit; mihelyt a gyakorlati megvalósításra került a sor, eszméi ködösekké és hiányosakká váltak. Nem voltak terveik, nem volt semmiféle alkotó eszméje, amellyel életre hívta volna a parancsolatokat, melyeket a Fehérház magasságáról dörgött a világba. Szép prédikációt tudott volna tartani bármelyikről, gyönyörű imában tudta volna kérni a Mindenhatót, hogy teljesítse azokat, de fogalma sem volt róla, hogyan lehetne őket Európa jelenlegi helyzetére alkalmazni.

Nemcsak hogy nem volt egyetlen részletjavaslata sem, hanem sok tekintetben nagyon rosszul volt informálva — ami talán természetes is — az európai helyzetről. És nem elég, hogy rosszul volt informálva, — hiszen ez Lloyd Georgenál is épen így volt — de észjárása lassú volt és nem tudott alkalmazkodni. Feltűnő volt az Elnöknek ez a nehézkessége az európaiak között. Nem fogta fel egy pillanat alatt, amit a többiek mondtak, nem mérlegelte a helyzetet egyetlen pillantással, nem tudott felelni, nem tudott gyors fordulattal alkalmazkodni az új helyzetekhez; ennél fogva biztos volt a veresége Lloyd George észjárása és mozgékony-
ságával szemben. Sohasem volt még vezető államférfi ennyire járatlan a tanácskozásterem technikájában. Sokszor áll elő olyan helyzet, hogy tied a győzelem, ha va-

lami engedmény látszata által ki tudod elégíteni az ellenzék hiúságát, vagy meg tudod őt békíteni javaslatodnak olyan formulázása segítségével, mely nekik is jó, de viszont neked sem okoz lényeges hátrányt. Az Elnökből hiányzott ez az egyszerű és hasznos ravaszság. Észjárása nagyon is lassú volt, és tehetetlen az alternatívák kitalálásában. Az elnök képes volt arra, hogy behúzza karmait és makacs mozdulatlanságba meredjék, mint azt Fiume kérdésében tette. De más védekezési móddal nem rendelkezett és rendszerint csak kis ügyeskedésre volt szüksége ellenfeleinek, hogy megakadályozzák a dolgok ilyen fordulását, amíg nem késő. Előzékenység és látszólagos engedékenység által könnyen el lehetett mozdítani álláspontjáról, elmulasztotta a karmok visszahúzásának pillanatát és mire ráeszmélt volna, hogy hova jutott, már késő volt. Különbösen is lehetetlen szoros szövetségeseikkel hónapokon át folytatott benső és túlzottan barátságos eszmecsere folyamán egyre a behúzott karmokra gondolni. A győzelem csak olyan ember számára lett volna biztos, aki mindig elég elevenen fogta fel a helyzetet ahhoz, hogy tartogatni tudja erejét és biztonsággal ki tudja válogatni az elhatározó cselekvés kevés alkalmas pillanatát. Ehhez azonban az Elnök nagyon is lassú észjárású és elfogult volt.

Nem igyekezett javítani ezeken a hiányokon azzal, hogy törzskarának együttes okosságához forduljon segítségért. A békeszerződés gazdasági részére való tekintettel nagyon alkalmas üzletembereket gyűjtött maga köré; de ezek járatlanok voltak a közügyekben és Európáról (egy-kettő kivételével) épen olyan keveset tudtak, mint ő; és rendetlenül, s csak akkor hívták be őket, ha valami különösebb esetről volt szó. Így megtartották a távolságot, mely szükségesnek látszott

Washingtonban és az Elnök roppant zárkózott természetű nem túrt maga mellett senkit, aki erkölcsi egyenlőségre, vagy állandó befolyás gyakorlására tarthatott volna igényt. Meghatalmazott társai szalmabábok voltak; és még House ezredes, a megbízott is, aki sokkal jobban ismerte az európaikat, mint az Elnök és akinek érzékenysége olyan előnyösen ellensúlyozta az Elnök nehézségét, idő múltával háttérbe szorult. Mindezt a négyes tanács tagjai is elősegítették, akik, szakítván a tizes tanács rendszerével, teljessé tették az elszigeteltséget, melyet az Elnök temperamentuma kezdeményezett. Így túrta, hogy napról-napra, hétről-hétre együvé zárják, egyedül, tanácsadó, támogató nélkül, nálánál sokkal élesebb eszű emberekkel, holott, hogy a végtele-nül nehéz kérdéseket sikerrel oldhassa meg, szüksége lett volna minden néven nevezendő segítségre, termékeny ötletekre, ismeretekre. Túrta, hogy elernyessze ez a légkör, hogy mások tervei és adatai irányítsák a vitát és hogy mások ösvényein vezessék.

Ezek és egyéb különféle okok hozták létre a bekövetkező helyzetet. Az olvasó ne feledje, hogy a folyamat, mely itt néhány lapra van összeszorítva, lassan, fokozatosan, alattomosan ment végbe, körülbelül öt hónap alatt.

Minthogy az Elnök nem gondolt ki semmit, a Tanács rendszerint a francia és angol javaslatok alapján dolgozott. Ennélfogva állandóan az obstrukció, a kritika és a tagadás álláspontjára kellett helyezkednie, ha ugyan a javaslatnak volt valami köze az ő eszméihez és szándékaihoz. Ha egyes pontokra nézve látszólagos nagylelkűséggel találkozott (mert mindig tág tér nyílt a naiv tanácsok számára, melyeket senki sem vett komolyan), viszont nehéz volt nem engednie más kérdésekben. A kompromisszumokat nem lehetett elke-

rülni, a lényeges pontokra nézve nehéz lett volna a megegyezés kompromisszumok nélkül. Emellett mindjárt az elején azt tartották róla, hogy a németeket pártfogolja és alkalmat adott a feltevésre (mely, sajnosan és oktalanul, nagyon érzékenyen érintette), hogy progermán felfogást vall.

A tizes tanács működésének kezdetén, az elvek és méltóság színjátéka után, hamarosan észrevette, hogy vannak bizonyos nagyon fontos részletek francia, angol és olasz kollégáinak programjában, melyeknek feladását nem érheti el a titkos diplomácia módszereivel. Mi lehetett tehát utolsó menedéke? Megtehetette azt, hogy csökönyös makacssággal végtelen hosszúra nyújtja a Tanács munkáját. Ott hagyhatott volna mindent, hargagosan visszatérhetett volna Amerikába, elintézetlen ügyek terhével. Vagy szózatot intézhetett volna a világhoz, a békekonferencia feje felett. Szegényes alternatívák voltak ezek s száz ok szólt ellenük. Nagyon kockázatosak is voltak — különösen politikus számára. Az Elnök félremagyarázott kongresszusi választási politikája saját országában is gyengítette pozícióját és egyáltalán nem volt bizonyos, hogy az amerikai közvélemény támogatná a merev megnemalkuvás állásfoglalását. Harcot jelentett volna ez, melynek kimenetelét mindenféle személyi és tárgyi tekintetek felhője burkolta. És ki mondhatta meg előre, hogy vajjon a jog kerül-e ki győztesen a küzdelemből, melyet bizonyára nem a jog alapján fognak eldönteni. Emellett, kollégáival való bárminemű szakítás az „antigermán“ érzések vak szenvedélyeit zúdította volna ellene, amely szenvedélyekkel még mindig tele volt a szövetséges országok népe. Nem hallgattak volna érveire. Hiányzott a higgadság, mely a vitás kérdéseket a nemzetközi erkölcs és Európa helyes kormányzásának látószögéből tudta

volna szemlélni. Mindenki azt kiáltotta volna, hogy különböző átkos és önző okokból, az Elnök „futni hagyja a hunokat.“ Sejteni lehetett, mit fog mondani, majdnem egyhangúan, a francia és angol sajtó. Így tehát, ha nyíltan feladja a harcot, ő kerül alul. És ha alul marad, vajjon nem lesz-e a béke sokkal rosszabb, mint abban az esetben, ha fenntartja tekintélyét és igyekszik annyi javítást elérni, amennyit az európai politika korlátozó feltételei megengednek? És mindenekfelett, ha őt leverik, nincs-e veszve a Népek Szövetsége? És, bármint álljanak is a dolgok, vajjon nem ez a legfontosabb a világ jövődől boldogulására? A békeszerződést idővel változtatni, enyhíteni fogják. Nagyon sok dolog, ami most életbevágónak látszik benne, jelentéktelenné fog zsugorodni, és sok olyan részlet, ami kivihetetlennek látszik, éppen ezért nem is fog megvalósulni. De a Népszövetség, még tökéletlen formájában is, állandó; ez az első lépés a világ kormányzásának egészen új elvei felé; Igazság és Igazságosság a nemzetközi viszonyban, nem valósítható meg pár hónap alatt, — lassú erjedő folyamat kapcsán a Népszövetségből fognak megszületni.

Az Elnök, pályájának e kritikus fordulóján, egyedül állott. Belekerülvén az Ó-világ hálójába, nagy szüksége lett volna rokonérzésre, erkölcsi támaszra, a tömegek lelkesedésére. De beletemetkezve a békekonferenciába, Páris forró és mérgezett levegőjétől fojtogatva, a külvilág egyetlen visszhangja sem jutott el hozzá; nem hallotta meg a szenvedélyes, szeretettel teljes vagy bátorító szívdobogást, melyet eszméinek hallgatag hívei mindenünnen feléje küldtek. Érezte, hogy a lángoló lelkesedés, mellyel Európába érkezését üdvözölték, lelohadt; a párisi sajtó nyíltan gúnyolta; politikai ellenfelei felhasználták távollétét és otthon ellene csináltak

hangulatot; Anglia hideg, kritikus és tartózkodó volt. Környezetét úgy alakította meg, hogy magánúton nem vehetett tudomást a hit és lelkesedés árrjáról, melyet a nyilvános források elhallgattak. Nélkülözte, — pedig nagy szüksége lett volna rá — a kollektív hit támogató erejét. A német veszedelem még mindig fejünk felett függött és a vele rokonszenvező közönség is óvatos volt; az ellenséget nem szabad bátorítani, barátainkat támogatni kell, az idő nem alkalmas a széthúzásra, rázkódásokra, remélnünk kell, hogy az Elnök megtesz minden tőle telhetőt.

Igy történt, hogy az Elnök visszarendelte a George Washington gőzöst, melynek a jogos felháborodás egy pillanatában azt a parancsot adta, hogy álljon készen, hogy elvigye őt Páris hazug csarnokaiból tekintélyének székhelyére, ahol megint feléledhet önbizalma. De alighogy rálépett a kompromisszumok útjára, temperamentumának és felkészültségének már említett hiányai gyászosan kerültek napfényre. Lehetett fölényes, lehetett makacs; írhatott jegyzeteket a Sinai-hegyen vagy az Olympuson; lehetett megközelíthetetlen a Fehérházban, vagy akár a Tizes tanácsban is. De mihelyt leszállt a Négyes tanács intim egyenlőségéhez, nyilvánvaló volt, hogy elvesztette a játékot.

Most vált veszélyessé az, amit a teológus vagy a presbiteriánus temperamentumáról mondtam. Ha már elismerte, hogy okvetlenül szükség van bizonyos engedményekre, arra kellett volna törekednie, hogy eréllyel, ügyességgel, az Unió pénzügyi hatalmának mutogatásával a lényegből mentse a menthetőt, még ha ez a betük némi rovására esik is. De az Elnök nem tudott ennyire tisztába jönni maga-magával. Nagyon is lelkiismeretes volt. Bár szükséges volt a megalkuvás, ő továbbra is csak az elvek embere maradt és a Tizen-

négy pont szerződését feltétlenül kötelezőnek tartotta. Nem akart becstelenséget elkövetni; nem akart tenni semmit, ami jog- és igazságtalan; nem akart ellenkezésbe jutni a maga nagy hitvallásával. Így, anélkül, hogy bármit is engedtek volna a Tizennégy Pont szótárlalmából, az értelmezés, magyarázgatás dokumentumává tették, és az önámításnak azzal a szellemi apparátusával foglalkoztak vele, amilyennel, — azt hiszem, — az Elnök ősei szokták elhíttetni magukkal, hogy amit tesznek, az szigoruan alkalmazkodik a Szentírás betűihez.

Az Elnök magatartása kollégáival szemben most körülbelül ez lehetett: ha csak lehet, egy véleményen akarok lenni veletek; látom, hogy helyzetetek nehéz, és szeretném elfogadni, amit javasoltok; de én nem tehetek semmit, ami nem jogos és nem igazságos és először bizonyítsátok be, hogy amit akartok, az fedí a kijelentések szavait, melyek kötelezők rám nézve. Ekkor aztán megkezdődött a szofista és jezsuita szómagyarázás hálójának szövése, mely végül is az egész békeszerződés szövegét és lényegét teleaggatta a hazugság rongyaival. Egész Páris boszorkányainak kiadták a szót:

„Szép a rút és rút a szép“. A legfinomabb szofisták és a legképmutatóbb tervezők láttak munkához és nem egy olyan leleményes dolgot produkáltak, mely az Elnöknél ügyesebb embert is tartósan tévedésbe ejthetett volna.

Így, ahelyett, hogy azt mondaná, hogy Német-Ausztria csakis Franciaország beleegyezésével egyesülhet Németországgal (ami nem fért volna össze az önrendelkezés elvével), a Békeszerződés egyes fogással megállapítja, hogy „Németország elismeri és szigoruan tiszteletben tartja Ausztria függetlenségét ama határon belül, melyeket egy ezen állam és a szövetséges

és társult hatalmak között kötendő békeszerződés fog megállapítani; elismeri, hogy ez a függetlenség csakis a Népszövetség tanácsának beleegyezésével változtatható meg“, ami egészen másképp hangzik, de mégis ugyanazt mondja. És ki tudja vajjon, hogy az Elnök megfeledezett a szerződés egy másik pontjáról, mely erre az esetre a Népszövetségi tanács egyhangú határozatát kívánja.

Danzigot nem adják oda Lengyelországnak, a békeszerződés „Szabad“ Városnak jelenti ki, de befoglalja ezt a „Szabad“ Várost a lengyel vámhatárba, Lengyelországot bizza meg folyam- és vasútrendszerének ellenőrzésével és úgy intézkedik, hogy „Lengyelország intézze külügyét és vállalja magára Danzig szabad város külföldön tartózkodó polgárainak diplomáciai védelmét“.

Midőn Németország vízrendszerét idegen ellenőrzés alá helyezi, a szerződés nemzetközinek jelenti ki az olyan folyamrendszereket, melyek nemcsak egy, hanem több állam számára szolgálnak a tengerhez vezető út gyanánt, akár egyik hajóból a másikba való átrakás közvetítésével, akár anélkül.

Még sok ilyen példát lehetne idézni. A francia politika őszinte és átlátszó célját, hogy Németország népességét korlátozza, gazdasági rendszerét meggyengítse, az Elnök kedvéért a szabadság és a nemzetközi egyenlőség fenséges szavaiba burkolták.

De talán legelhatározóbb pillanata volt az Elnök erkölcsi pozíciója összeomlásának és szelleme elhomályosodásának az, melyben, tanácsadóinak elképedésére, beleegyezett abba, hogy a szövetséges hatalmak nyugdíjra és válási engedélyre fordított költségei úgy tekintessenek, mint „a német szárazföldi, vízi és levegőből való támadások által a szövetséges és társult hatalmak

polgári lakosságának okozott károk“, a szónak olyan értelmében, mely értelmezést egyéb háborús kiadásoknál nem lehetett alkalmazni. Hosszú teológiai küzdelem volt ez, melyben, mindenféle érvek elvetése után, az Elnök végre mégis kapitulált a szofista ügyesség remekműve előtt.

Végre elkészült a mű; és az Elnök lelkiismerete tiszta volt. Brockdorff-Rantzau válasza természetesen hangsúlyozta, hogy Németország bizonyos biztosítások alapján tette le a fegyvert és hogy a szerződés számos részletében nem egyezik ezekkel a biztosításokkal. De épen ez volt az, amit az Elnök nem fogadhatott el; jól-eső, magányos elmélkedései közben, az Istenhez küldött imáival nem tett *semmit*, ami nem jog és nem igazság; ha elismerte volna, hogy a német válasz helytálló, ezzel vége lett volna önbecsülésének és megdőlt volna lelke egyensúlya; ez ellen pedig makacs természetének minden ösztöne az önvédelem hevével tiltakozott. Azaz, az orvosi lélektan nyelvén, ha az Elnökkel meg akarta volna valaki értetni, hogy a békeszerződés az ő hitvallásának cserbenhagyását jelenti, ezzel Freudféle zavarnak legérzékenyebb pontját érintette volna. Ez a tárgy nem tűrte meg a vitát és minden tudat alatti atóm azon volt, hogy további feszegetését meg-hiusítsa.

Igy történt, hogy Clemenceau győzelemre juttatta a javaslatot, mely pár hónappal előbb még rendkívülinek és lehetetlennek látszott: a németeket nem szabad meghallgatni. Csak legalább ne lett volna az Elnök olyan lelkiismeretes; csak ne leplezte volna önmaga előtt, amit tett, hatalmának még utolsó percében is, amikor még visszaszerezhetette volna az elveszített talajt és még lehetett volna kilátása nagyon jelentékeny sikerrel! De az Elnök már elhelyezkedett. Az orvo-

sok bizonyos helyzetbe merevítették karjaít és lábait és a helyzetet csak úgy lehetett volna megváltoztatni, ha újra eltörik őket. Lloyd George, aki az utolsó pillanatban, amennyire merte, mérsékelni akarta a feltételeket, rémülettel vette észre, hogy nem képes öt nap alatt meggyőzni az Elnököt a tévedésről, melyről öt hónapon át elhitették vele, hogy az a jog és az igazság. Vagyis, az öreg presbiteriánust könnyebb volt becsapni, mint kijózanítani; mert az utóbbi magával vitte volna önbizalmát és önbecsülését is.

Ily módon az utolsó felvonásban az Elnök képviselte a makacsságot és a békülékenység visszautasítását.

NEGYEDIK FEJEZET.

A békeszerződés.

A gondolatokról, melyeket a második fejezetben kifejtettem, nem vettek tudomást Párisban. Európa jövő sorsához nem volt semmi közük; hogy hogyan fog majd megélni, ez nem aggasztotta őket. Az ő gondoskodásuk, a jó épen úgy, mint a rossz, határookra és nemzetiségekre, hatalmi egyensúlyra, imperiálista terjeszkedésre, az erős és veszedelmes ellenség meggyengítésére, bosszúállásra, a győzők elviselhetetlen pénzügyi terheinek a legyőzöttre való áthárítására vonatkozott.

A világ jövő kormányzására vonatkozólag két terv versengett egymással: az Elnök tizennégy pontja és Clemenceau karthagói békéje. De a kettő közül csak az egyiknek volt létjogosultsága; az ellenség nem adta meg magát kényre-kegyre, hanem feltételeket fogadott el, melyek előre körvonalozták a békeszerződés általános jellegét.

A történeteknek ebből a szempontból való vizsgálatát, sajnos, nem lehet egy szóval elintézni, mert nagyon sok angol ember erős félreértésben van e tekintetben. Sokan azt hiszik, hogy a fegyverszüneti szerződés volt az első szerződés, melyet a szövetséges és társult hatalmak a német kormánnyal kötöttek, és hogy nekünk szabad kezünk volt a béketárgyaláson, a fegyverszüneti feltételek kivételével, melyek egyedül kötöttek bennünket. Csakhogy nem így állt a dolog. Hogy tisztán láttassam a helyzetet, szükséges, hogy röviden áttekintsük a tárgyalások történetét, melyek 1918. október 5-én a német jegyzékkel kezdődtek és Wilson elnök 1918. november 5-iki jegyzékével zárultak le.

1918. október 5-én a német kormány rövid jegyzéket intézett az Elnökhöz, melyben elfogadta a tizennégy pontot és kérte a békealkudozások megkezdését. Az Elnök október 8-iki válasza azt kérdezte, vajjon határozottan azt kell-e értenie, hogy a német kormány elfogadja a tizennégy pontban és a későbbi Izenet-ekben „lefektetett feltételeket“ és hogy „vajjon a tárgyalás felvételével kizárólag e pontok gyakorlati alkalmazási módjainak megbeszélését célozza-e?“ Hozzátette még, hogy a megszállott területek kiürítése elengedhetetlen előzetes feltétele a fegyverszünetnek. Október 12-én a német kormány feltétlen igennel válaszolt e kérdésre: — „a tárgyalás felvételével kizárólag e pontok gyakorlati alkalmazási módjainak megbeszélését célozza“. Miután megkapta az igenlő választ, az Elnök október 14-én újabb közlést tett, hogy tisztázza a következő pontokat: 1. hogy a fegyverszünet részleteit az Egyesült-Államok és szövetségeseinek katonai szakértői állapítják meg, és hogy feltétlenül ki kell zárni annak a lehetőségét, hogy Németország újra kezdhesse az ellenségeskedést; 2. ha ezt az eszmecserét folytatni kívánják, be

kell szüntetni a tengeralatti háborút; 3. újabb garanciákat kíván a kormánynak, mellyel tárgyal, reprezentatív jellegére vonatkozólag. Október 20-án Németország elfogadta az első és második pontot, a harmadikra nézve hangsúlyozta, hogy a jelenlegi alkotmány és kormány a Reichstag-ra támaszkodik. Október 23-án az Elnök kijelentette, hogy „miután megkapta az ünnepeles és határozott biztosítást, mely szerint a német kormány fenntartás nélkül elfogadja az 1918. január 8-án az Egyesült-Államok Kongresszusához intézett Izenet-ében lefektetett békefeltételeket (a tizennégy pont), valamint a következő Izenet-eiben, különösen a szeptember 27-iki Izenet-ben a helyreállításról kinyilatkoztatott elveket“, közölte a fenti jegyzék-váltást a szövetséges hatalmak kormányaival „azzal a javaslattal, hogy, ha ezek a kormányok hajlandók megvalósítani a békét a fent megjelölt feltételek és elvek alapján,“ bízzák meg katonai szakértőiket, hogy olyan fegyverszüneti feltételeket állapítsanak meg, melyek a szövetséges kormányoknak korlátlan hatalmat biztosítanak a német kormány által elfogadott béke megvédelmzésére és biztosítására.“ E jegyzéke végén az Elnök az október 14-ikinél világosabban mutatott rá a császár lemondásának szükségességére. Ez teszi teljessé az előzetes tárgyalásokat, melyekben az Elnök egyedül szerepelt, a szövetséges hatalmak kormányai nélkül.

1918. november 5-én az Elnök elküldte Németországnak a választ, melyet a vele társult kormányoktól kapott, megjegyezvén, hogy Foch marsallt felhatalmazták, közölje a fegyverszüneti feltételeket a megfelelően akkreditált képviselőkkel. Ebben a válaszban a szövetséges hatalmak kijelentik, hogy „az alább következő megszorításokkal hajlandók békét kötni a német

kormányval az Elnöknek 1918. január 8-án a Kongresszushoz intézett Izenet-ének békefeltételei, valamint a következő Izenet-eknek a helyreállításról szóló elvei alapján.“ A megszorítások száma kettő. Az első a tengerek szabadságáról szól, amely kérdésben „teljes szabadságot tartanak fenn maguknak“. A második, a jóvátételről szóló, így hangzik: „Továbbá, az 1918. január 8-án a Kongresszushoz intézett Izenet békefeltételeiben az Elnök kijelentette, hogy a megszállott területek helyreállítandók, valamint kiűritendők és felszabadítandók. A szövetséges hatalmak úgy vélik, hogy ez intézkedés értelmezése tekintetében semmiféle kétségnek nem szabad fennmaradni. Ugy értik ezt, hogy Németország köteles megtéríteni mindazokat a károkat, melyeket Németország szárazföldi, vízi, vagy levegőből való támadás által a szövetséges államok polgári lakosságának, vagy ezek tulajdonában okozott.“¹⁾

A Németország és a szövetségesek között e jegyzék-váltásból eredő szerződés természete világos és félre nem érthető. A békefeltételeknek az Elnök Izenet-eihez kell alkalmazkodni és a békekonferencia dolga, „hogy alkalmazásuk részleteit megvitassa.“ A szerződés körülményei szokatlanul ünnepélyes és kötelező jellegűek voltak; mert egyik feltétele az volt, hogy Németország elfogadja a fegyverszüneti feltételeket, melyek őt teljesen reménytelen helyzetbe juttatják. Minthogy Németország a szerződésben bizva elfogadta ezt a reménytelen helyzetet, a szövetségesek becsülete követelte, hogy teljesítsék ezt a maguk részéről és, ha vannak benne kétértelműségek, ne éljenek vissza helyzetükkel.

Mi volt hát ennek a szerződésnek lényege, mely-

¹⁾ Ennek a fenntartásnak igazi horderejét az V. fejezet tárgyalja részletesen.

hez a szövetségesek magukat kötötték? Az okmányok átvizsgálása mutatja, hogy, bár az Izenet-ek nagyrésze csak szellemről, célról, szándékról, nem pedig konkrét megoldásokról beszél, és hogy számos kérdést, melyben a békeszerződésnek döntenie kell, nem is érint, mégis vannak bizonyos kérdések, melyeket véglegesen megold. Igaz, hogy némileg tág határok között, a szövetségeseknek még mindig szabad kezük van. Továbbá az is nehéz, hogy szerződés alapjának tekintsenek olyan részeket, melyek szellemről, célról, szándékról szólnak; — mindenki maga döntse el, vajjon ezek tekintetében csalás vagy képmutatás történt-e. De azért maradnak, amint az alábbiakból ki fog tűnni, bizonyos fontos kérdések, melyekre a szerződés határozott feleletet ad. Az 1918 január 8-iki tizennégy pontot kiegészíti az Elnöknek négy izenete, melyek szintén a szerződés anyagához tartoznak, és pedig: a kongresszushoz február 11-ikén; Baltimore-ban április 6-án; Mount Vernon-ban július 4-én; New-Yorkban szeptember 27-én. Ez utolsóra külön is hivatkozik a szerződés. Találomra kiválasztom a Izenet-ekből azokat a lényegesebb kötelező kijelentéseket, kerülvén az ismétlést, melyek leginkább érintik a békeszerződést. A kihagyott részek inkább támogatják, mint lerontják azokat, amelyeket idézek; de főként szándékokra vonatkoznak és talán nagyon is bizonytalanok ahhoz, hogy szerződésszerűen lehessen őket értelmezni.

A tizennégy pont. 3. „Megszüntetése, amennyire csak lehet, minden gazdasági korlátnak, egyenlő kereskedelmi feltételek életbeléptetése az összes nemzetek között, melyek a békét elfogadják és annak fenntartására egyesülnek.“ 4. „Megfelelő garanciákat kell adni és kapni, hogy a fegyverkezés arra a legalacsonyabb mértékre korlátozzatik, mely a nemzetek belső szükség-

letének megfelel.“ 5. „Szabad, jóhiszemű és pártatlan rendezés a gyarmatok kérdésében,“ kötelező tekintettel az illető lakosság érdekeire. 6, 7, 8 és 11. Minden megszállott területnek, így különösen Belgiumnak kiürítése és helyreállítása. Ehhez járul még a szövetségesek kiegészítő függeléke, mely kártérítést kíván a szárazföldi, vízi és levegőből való támadások által a polgári lakosság és ennek tulajdonában okozott károkért (fentebb egész terjedelmében idéztem). 8. Jóvátetele „a bűnnek, melyet 1871-ben Poroszország Elsass-Lotharingia tekintetében Franciaország ellen elkövetett“. 13. Független Lengyelország, beleértve „a határozottan lengyelek által lakott területeket“. „Lengyelország szabad kijárást kap a tengerhez.“ 14. A Népszövetség.

A Kongresszushoz, február 11-én. „Nem lesznek annexiók, nem lesz hadisarc, sem büntető kártérítés... A büntető kártérítés nem üres frázis többé. Parancsoló elv, melyről egyetlen államférfi sem fog ezentul büntetlenül megfélemlkezhetni... Minden területi rendezés, melyet ez a háború szükségessé tesz, az illető lakosság érdekében és annak javára fog történni, nem pedig, mint egyszerű megállapodás vagy igények kompromisszuma versengő államok között.“

New-York, szeptember 27. 1. „A pártatlan igazságszolgáltatásnak nem szabad különbséget tenni olyanok között, akikkel szemben igazságosak akarunk lenni és olyanok, között, akikkel szemben nem akarunk igazságosak lenni.“ 2. „A megállapodásoknak nem szolgálhatnak alapjául egyes nemzetnek vagy nemzetek csoportjának olyan sajátos vagy külön érdekei, melyek nem egyeznek az összesek közös érdekeivel.“ 3. „A Népszövetség nagy családján belül nem köthetők szövetségek vagy külön megegyezések és megállapodások.“ 4. „A Népszövetségen belül nem lehetnek önző gazdasági kombinációk

és nem alkalmazható a gazdasági bojkottnak vagy kizárásnak semmiféle formája; csak maga a Népszövetség alkalmazhatja a fegyelem és az ellenőrzés eszközeképen, mint büntető intézkedést, a világ piacairól való kizárást." 5. „Minden nemzetközi szerződést vagy megállapodást a maga egészében közzé kell tenni."

Ez a bölcs és nagyélelű világprogram 1918 november 5-én megszűnt az ideális vágyakozás tárgya lenni és belekerült egy ünnepélyes szerződésbe, melyet a világ összes nagyhatalmai aláírtak. De aztán, hiába, belevesztett Páris iszapjába; — a szelleme mindenesetre, melyről részben nem is vettek tudomást, részben meg kiforgatták eredeti mivoltából.

A németeknek a békeszerződésre tett ellenvetései nagyjában nem is állottak egyébből, mint összehasonlításokból a német fegyverletétel alapját képező eme megállapodás és a nekik aláírásra átnyújtott okmány intézkedései között. A német magyarázóknak nem volt nehéz kimutatni, hogy a rés, amelyet a szerződéstervezet a vállalt kötelezettségeken és a nemzetközi erkölcsön ütött, nem volt kisebb, mint Begium megtámadásának sérelme. Mindamellett a német válasz nem minden részében volt méltó az alkalomhoz, mert tartalma nagyrészenek igazsága és súlya ellenére is, némileg hiányzott belőle az igazán széles látókör és a magasabb méltóság; általános hatásában nincs meg az egyszerű tárgyalás, az elszántság higgadt tárgyilagossága, melyet az alkalom mély megindultságának ki kellett volna váltani. A szövetséges hatalmak nem vették komolyan tekintetbe és azt hiszem, bármit mondtak volna is a német küldöttek, nem sokat változtathattak volna az eredményen.

Az egyén legmegszokottabb erényei gyakran hiányoznak a nemzetek szóvivőiből; az államférfit, aki nem magát, hanem országát képviseli, nem érheti tulságos

szemrehányás, ha — amint a történelem sokszor említi, — bosszúálló, szőszegő és dicsekvő. Ezek a tulajdonságok különösen a győző által diktált békeszerződések-nél érvényesülnek. De a német delegációnak nem sikerült meleg, prófétai szavakkal megéreztetni azt a tulajdonságot, mely az ő eljárását leginkább megkülönböztette a történelem más hasonló eseteitől: — az őszinteséget.

De erről a tárgyról írjon valaki más. Ami engem a következőkben érdekel, az nem a békeszerződés igazságossága, nem az ellenség megbüntetésének követelése, sem pedig a győztes fél szerződésszerű kötelezettségei, — hanem a békeszerződés bölcsesége és következményei.

Ennéfogva ebben a fejezetben a szerződés gazdasági intézkedéseit fogom nagy vonásokban ismertetni, a jóvátétel fejezetéről és Németország fizetőképességéről szóló fejezetéseimet pedig a következő fejezetnek tartom fenn.

A háború előtti német gazdasági rendszer három nagy tényezőtől függött. Ezek: I. a tengerentuli kereskedelem, melyet a kereskedelmi tengerészet, a gyarmatok, a tőkebefektetések, a kivitel és a kereskedők tengerentuli összeköttetései képviselnek; II. a szén és vas, valamint az ezekből táplálkozó ipar; III. a szállítási- és tarifarendszer. Ezek közül az első és nem is legkevésbé fontos volt a legkönnyebben megsebezhető. A békeszerződés célja mindaháromnak, de különösen az első kettőnek rendszeres tönkretétele.

I.

1. Németország átadta a szövetségeseeknek összes 1600 tonnánál nagyobb kereskedelmi hajóit, 1000-tól 1600 tonnáig a hajók felét, valamint a halászhajók és

más halászbárkák egy negyedét. E mennyiséghez kell számítani nemcsak a német lobogó alatt közlekedő, hanem német tulajdonban levő, de más lobogók alatt közlekedő, továbbá az épülő, valamint már vizen lévő hajókat is. Németország elvállalja, ha kívánják, hogy öt éven keresztül, évente 200 ezer tonnáig, bármely típusu hajókat épít a szövetségesek részére; e hajók értékét a jóvátételi összeg javára írják.¹⁾

Ezzel az intézkedéssel Németország kereskedelmi flottája eltűnik a tengerekről és hosszú évek alatt sem fog annyira talpraállani, hogy saját kereskedelmét kielégíthesse. Egyelőre Hamburgból csak annyi vonal lesz, amennyinek beállítását az idegen nemzetek tonnafeleslegük erejéig érdemesnek tartják. Németország saját árúinak szállításáért annyit fog fizetni az idegeneknek, amennyit kipréselhetnek belőle és csak annyi kedvezményt kap, amennyit a maguk szempontjából adni hajlandók. A német kikötők és kereskedelem csak akkor fognak feléledni, ha sikerül tényleges befolyást szereznie a skandináv és holland kereskedelmi flottára.

2. Németország lemondott a szövetségesek javára összes tengerentuli birtokairól. Ez az átengedés nemcsak az uralomra vonatkozik, hanem a német tulajdonra is kiterjed, mert mindent, a vasutakat is, át kell adni fizetés nélkül, másrészt azonban Németországot terhelik ezután is az adósságok, melyek vásárlásokból, építésből vagy a gyarmatok fejlesztésére fordított költségekből származnak.

Az újabbkori történelem hasonló átengedéseinél követett gyakorlattól eltérően a német alattvalók tulajdonát és személyét is súlyos sérelem éri. A szövetséges

¹⁾ A háború előtt Németország évi átlagos hajóépítése, a hadihajókat nem számítva, 350.000 tonna.

kormány, mely a volt német gyarmatok felett a hatalmat megkapja, „tetszése szerint intézkedhetik a német alattvalók hazatelepítéséről, vagy azokról a feltételekről, melyek alatt német alattvalóknak megengedhető vagy nem, hogy a gyarmatokon letelepedjenek, birtokot szerezhessenek, kereskedelmet vagy más foglalkozást űzhessenek“. Minden szerződés vagy engedmény, melyet német alattvalók kaptak közhasznú munkák végrehajtására vagy kiaknázására, átmegy a szövetségesek kezébe, a jóvátételi összeg javára.

De ez még semmi ahhoz az összefoglaló intézkedéshez képest, mely szerint „a szövetséges és társult hatalmak fenntartják maguknak a jogot, hogy lefoglaljanak és likvidáljanak minden tulajdont, szabadalmat és érdekeltiséget, mely a szerződés életbelépése napján német alattvalók, vagy német ellenőrzés alatt álló társaságok birtokában van“ a volt német gyarmatok területén. Ez az egész en-gros kisajátítás úgy történik, hogy a szövetségesek nem fizetnek semmiféle térítést az egyéneknek, hanem a bevételt részben szövetséges alattvalók németekkel szemben fennálló magánköveteléseinek, részben osztrák, magyar, bolgár vagy török alattvalók tartozásainak fedezésére fordítják. Az egyenleget a likvidáló hatalom vagy megküldi Németországnak, vagy visszatartja. Ha visszatartja, akkor át kell tennie a jóvátételi bizottsághoz, a német jóvátételi számla javára.

Szóval, nem elég, hogy kiirtották a volt tengerentuli birtokokról a német uralmat és befolyást, hanem az ott élő vagy ott tulajdonnal bíró német alattvalókat megfosztották a törvényes állapottól és a törvényes védelemtől.

3. Ugyanilyen intézkedések vonatkoznak az Elsass-Lotharingiában található német magánvagyonra is, de

itt legalább a francia kormány helyt adhat egyes kivételeknek. Ez a gyakorlatban még fontosabb, mint a tengerentuli kisajátítás, mert sokkal nagyobb értékekről van szó, továbbá, mert az ásványi kincseknek köszönhető nagy fejlődés szorosabb köteléssel fűzi ezt a tartományt a német gazdasági érdekekhez. Elsass-Lotharingia majdnem ötven éven keresztül tartozott a német birodalomhoz, népének jelentékeny többsége németajku, és színhelye volt a legjelentősebb német gazdasági vállalkozásoknak. Mindegy, az ott lakó németek tulajdona, a német ipari befektetések most minden ellenszolgáltatás nélkül a francia kormányt illetik, a német kormány legfeljebb annyit tehet, hogy ő kárpótolja alattvalóit. Ennek az intézkedésnek szigorúsága csak annyiban enyhül, hogy a francia kormány megengedheti német alattvalóknak, hogy tovább is ott maradjanak és ez esetben a fenti intézkedést nem alkalmazza. A kormánynak, államnak vagy városoknak tulajdona azonban Franciaországnak adandó át és ezek értékét nem írják a német számlák javára. Idetartozik a két tartomány vasútrendszere, a vasúti anyaggal együtt. Azonban, míg a tulajdont átveszik, az ezekből folyó államadóssági kötelezettségek Németország kötelezettségei maradnak. A tartományok visszakerülnek a francia fennhatóság alá, de a német háborús költségek, vagy háború előtti államadósságok reájuk eső része nem terheli őket és ily címen nem is írnak le semmit a jóvátétel összegéből.

4. A német magánvagyon kisajátítása nemcsak az egykori német gyarmatokra és Elsass-Lotharingiára szorítkozik. Az ilyen tulajdon kezelése lényeges része a szerződésnek, de eddig nem részesült abban a figyelemben, melyet megérdemel, holott a német békeküldöttek a lehető leghevesebben tiltakoztak ellene Ver-

sailles-ban. Tudomásom szerint az újabb történelem egyetlen békeszerződésében sem fordul elő, hogy úgy bánjanak a magántulajdonnal, amint azt az imént kifejtettem, és a német képviselők erősen érveltek amellett, hogy ez a precedens veszedelmes és erkölcstelen módon üt sebet a magántulajdon biztonságán. Ez túlzás, és az éles megkülönböztetésről, melyet az elmúlt két évszázad szokása és hagyománya megerősített, és amely állami tulajdonról és jogról, valamint az állam polgárainak tulajdonáról és jogáról beszél — kiderült, hogy mesterséges valami; nem volt szükség a békeszerződésre, más körülmények már előbb megmutatták, hogy ez a megkülönböztetés idejét múlta és nem fér össze az állam és polgárainak viszonyáról szóló modern szocialisztikus tanokkal. Mindenesetre igaz, hogy a szerződés halálos sebet üt azon a felfogáson, mely az eddigi értelmezés szerint az úgynevezett nemzetközi törvények forrásának tekintetett.

Az új német határokon kívül fekvő német birtokok kisajátítására vonatkozó intézkedések szinte kiütköznek az egészből és a legerőszakosabbak szinte feleslegessé teszik a többit. Általában azonban épen a legerőszakosabb és legmesszebbmenő intézkedések azok, melyek nincsenek olyan határozottan formulázva, mint a korlátoltabb érvényű részletintézkedések. A következőkben adom őket:

a) A szövetségesek „fenntartják maguknak a jogot, hogy tulajdonukba vegyék és likvidálják mindazokat a birtokokat, szabadalmakat és érdekeltségeket, melyek a szerződés életbeléptetésének pillanatában német alattvalók tulajdonában, vagy német társaságok ellenőrzése alatt vannak és a szövetségesek területein, gyarmatain, birtokain és protektorátusain fekszenek, ideértve a jelen szerződés által nekik ítélt területeket is.“

Ez terjedelmesebb megszövegezése annak az intézkedésnek, melyet már a gyarmatok és Elsass-Lotharingia eseténél fejtegettem. Az így kisajátított tulajdon értékét elsősorban a magántartozások kielégítésére fordítják, melyekkel Németország azoknak a szövetséges állambeli alattvalóknak tartozik, amely állam hatáskörében a likvidálás történik. Másodsorban Németország szövetségeseit terhelő követelések kielégítésére fog szolgálni. Ha az egyenleget a likvidáló kormány megtartja, akkor az a jóvátétel számlájának követelődálára kerül. Nagyon fontos az intézkedésnek az a pontja, mely szerint a likvidáló kormány nem köteles az egyenleget a jóvátétel számlájára fordítani, hanem, ha így határoz, egyenesen Németországnak térítheti vissza, Mert ezáltal az Egyesült-Államok megtehetik, hogy az ellenséges javak felügyeletével megbízott hivatal kezei közt lévő nagy egyenlegösszegeket a Németországnak szállított élelmiszerek kifizetésére fordítják, nem törődve azzal, hogy mit szól ehhez a jóvátételi bizottság.

Ez az intézkedés annak a tervnek következménye, mely az ellenséges tartozások kölcsönös rendezését egy leszámoló irodára kívánja bízni. Elejét akarták venni a zavarnak és civódásnak, mert így a háborúban résztvevő kormányok mindegyike felelős a magántartozások behajtásáért, melyekkel az illető állam alattvalói bármely más állam alattvalóinak tartoznak (a behajtás rendes folyamatát a háború következtében felfüggesztették); és felelősek azért, hogy az így felgyülemlett összegek azoknak az alattvalóknak jussanak, akiknek a többi államok alattvalóival szemben követeléseik vannak; a végső egyenleget, bármilyen természetű is, készpénzzel fizetik ki. Ez a tervzet tökéletesen kétoldalú és kölcsönös lehetett volna. És részben ilyen is, a ke-

reskedelmi adósságok tekintetében nagyjában kölcsönös. De a győzelem teljessége lehetővé tette a szövetségeseknek, hogy a maguk javára sokszor eltérjenek a kölcsönösség elvétől. A legfőbb ilyen eltérés a következő: Mig a német területen lévő szövetséges alattvalók tulajdona a békeszerződés erejénél fogva a béke megkötésekor szövetséges tulajdonba száll vissza, addig a szövetséges hatáskörbe tartozó német tulajdont a fent leírt módon lefoglalják és likvidálják, úgy, hogy az egész világon lévő német tulajdonnak nagyrésze kisajátítható és azok a nagy birtokok, amelyek jelenleg állami megbízottak és hasonló hivatalnokok kezelésére vannak bízva a szövetséges országokban, egyszersmindenkorra lefoglalhatók. Másodsorban, az ilyen német vagyonok megterhelhetők nemcsak a német követelésekkel, hanem, ha lehetséges, „azokkal az összegekkel is, melyekkel a szövetséges vagy társult hatalmak alattvalói más ellenséges országokban lévő birtokuk, jogaik vagy érdekeltségeik folyományaképpen tartoznak.“ Ilyen ellenséges országok például Törökország, Bulgária és Ausztria. Ez nagyon jelentős intézkedés és természetesen nem alapul kölcsönösségen. Harmadsorban, a Németországnak járó magántartozásokat nem kell kifizetni, hanem fenntarthatók a német kötelezettségekkel szemben. Ennek a cikkelynek tényleges végrehajtását biztosítja az, hogy ki kell szolgáltatni minden okmányt, feljegyzést és felvilágosítást. Negyedszer, szövetséges és német alattvalók szerződésai érvényüket veszítik, vagy pedig az előbbieik kívánságára megújíthatók, úgy hogy minden olyan szerződés, mely Németországra előnyös, megszűnik, de viszont teljesítenie kell a rá nézve hátrányosokat.

b) Eddig szövetséges hatáskörben levő német tulajdonról volt szó. A következő fejezetnek az a célja,

hogy a német érdekeket kiküszöbölje szomszédainak és volt szövetségeseinek, valamint más országoknak területéről. A pénzügyi határozmányok 60. cikke úgy intézkedik, hogy a szerződés életbelépésétől számított egy éven belül a Jóvátételi Bizottság követelheti, hogy a német kormány sajátítsa ki és szolgáltassa ki neki „a német alattvalóknak azokat a szabadalmait és érdekeltségeit, melyekkel ezek bírnak Oroszország-, Kína-, Törökország-, Ausztria-, Magyarország- és Bulgáriában, valamint ezen országok birtokain lévő közhasznú vállalatokban; mindezeket Németország vagy szövetségesei a hatalmak valamelyikének adják át, vagy pedig jelen szerződés erejénél fogva kezelésükre megbízottat fognak kiküldeni.“ Ebből a nagyon is összefoglaló leírásból kizsorzulnak az a) alatt tárgyalt határozmányok, de magában foglalja, és ez fontos körülmény, az új államokat és területeket, melyeket a régi Oroszország, Ausztria-Magyarország és Törökország testéből hasítottak ki. Ilymódon Németország befolyása megszűnik, tőkét elveszíti azokban a szomszédos országokban, melyekre jövő megélhetése természetesen támaszkodhatna és melyek levezető csatornáik lehetnének energiájának, vállalkozásának és technikai készségének.

Ennek a programnak végrehajtása sajátos feladatot ró a Jóvátételi Bizottságra, mert kezébe kerül számos szabadalom és érdekesség egy nagy területen, melynek hovatartozása kétes, melyet háború, belső viszály és bolsevizmus szaggat szét. A zsákmány szétosztása a győztesek között szintén hatalmas hivatalt fog foglalkoztatni, melynek lépcsőit el fogják lépni husz vagy harminc nemzet éhes kalandorai és követelőző koncesszió-vadászai.

Nehogy megtörténhessék, hogy a Jóvátételi Bizottság tudatlanságból elmulassza jogainak teljes érvénye-

sítését, intézkedés történt aziránt, hogy a német kormány közölje a szerződés életbelépésétől számított hat hónapon belül az összes szóbanforgó szabadalmak és érdekeltségek jegyzékét, „melyek már megadattak, folyamatban vannak vagy még nem gyakoroltatnak” és mindazok, amelyeket ez időszakon belül nem közölnek, automatikusan lejárnak a szövetséges kormányok javára. Hogy egy ilyen természetű rendelet mennyiben bírhat kötelező erővel azokra a német alattvalókra, akiknek személye és birtoka saját kormányuk hatáskörén kívül esik, elintézetlen kérdés; de a fenti jegyzékben szereplő országok mindegyikére nyomást gyakorolhatnak a szövetséges hatóságok, akár valamelyik megfelelő szerződési paragrafus segítségével, akár más módon.

c) Hátra van még a harmadik intézkedés, amely sokkal messzebbmenő, mint az előbbieik bármelyike, melyek nem érintik a semleges államokban lévő német érdekeket. A jóvátételi bizottságnak jogában van 1921 május 1-ig egy milliárd fontig terjedő fizetést követelni az általa megállapítandó módon akár aranyban, akár árukban, akár zálogban vagy másként. Ennek az intézkedésnek az a célja, hogy a jóvátételi bizottságnak a szóbanforgó idő tartamára diktátori hatalmat adjon minden néven nevezendő német tulajdon fölött. E szakasz kapcsán egyszerűen rámutathatnak bármelyik üzletre, vállalatra vagy birtokra, Németországban, vagy azon kívül és követelhetik annak kiszolgáltatását; és hatáskörük, úgy látszik, kiterjed nemcsak a béke pillanatában meglévő tulajdonokra, hanem olyanokra is, melyeket e tizennyolc hónap folyamán alapítanak vagy szereznek. Példának okáért kipécézhetik — aminthogy valószínűleg meg is fogják tenni, mihelyt berendezkednek — a

pompás és hatalmas délafrikai német vállalatot, a Deutsche Überseeische Elektrizitäts-Gesellschaft-ot (D. Ü. E. G.) és a szövetségesek javára rendelkezhetnek vele. A klauzula határozott és mindent magában foglaló. Érdemes mellékesen megjegyezni, hogy a hadikárpótlás behajtásában egészen új elvet léptet életbe. Eddig megállapították az összeget és a megbüntetett nemzetre bízták a fizetési eszköz megválasztását. A jelen esetben azonban a behajtó (meghatározott időn belül) nemcsak bizonyos összeget követelhet, hanem meghatározhatja, hogy milyen javak által történjék a fizetés.

Ilymódon a jóvátételi bizottság, mellyel bővebben foglalkozom a következő fejezetben, felhasználhatja hatalmát nemcsak a fizetés behajtására, hanem Németország kereskedelmi és gazdasági szervezetének tönkretételére is.

Az a), b) és c) pontok együttes célja (valamint más csekélyebb jelentőségű intézkedéseké is, melyeket mellőzhetni véltem) az, hogy megfosszák Németországot (vagyis inkább hogy a hatalmakat feljogosítsák, hogy kényük-kedvükre megfoszthassák — ami eddig még nem történt meg) mindentől, amivel a szerződésben megállapított határain kívül eső területeken bír. Elveszik tőle tengerentúli beruházásait, tönkreteszik őszeköttetéseit és ugyanezt a pusztító eljárást alkalmazzák volt szövetségeseinek és közvetlen szárazföldi szomszédainak területein is.

5. Nehogy a fenti intézkedés kapcsán valami ki-
maradjon, vannak a békeszerződésben bizonyos cik-
kek, melyek nem igen járulnak hozzá a már említettek
gyakorlati érvényesítéséhez, de amelyeket röviden meg
kell említenem, hogy megmutassam azt a mindenre
kiterjedő előrelátást, mellyel a győztes hatalmak a le-

vert ellenség gazdasági leigázásának művét teljessé tették.

Mindenekelőtt itt van a meggátlásnak és a lemondásnak egy általános cikkelye: „A békeszerződésben megállapított európai határain kívül eső területekre nézve Németország lemond minden jogról, igényről, kiváltságról azokon a területeken, vagy azok felett a területek felett, melyek az ő birtokában, vagy szövetségeseinek birtokában voltak, valamint minden bármilyen eredetű jog, igény és kiváltságról, mellyel a szövetséges és társult hatalmakkal szemben bírt . . .”

Következik néhány külön intézkedés. Németország lemond minden jogról és kiváltságról, melyet Kinában szerzett. Hasonló intézkedések vannak Sziam, Libéria, Marokkó és Egyiptomra nézve. Egyiptom esetében nemcsak bizonyos kiváltságokról kellett lemondani, hanem a közönséges szabadságtól is megfosztották, mert az egyiptomi kormánynak engedélyezték „a teljes cselekvési szabadságot, a német állampolgárok helyzete tekintetében és ama feltételek megállapítására nézve, melyek alatt ezek Egyiptomban letelepedhetnek“.

A 258. cikkben Németország lemond arról a jogról, hogy résztvegyen bármiféle pénzügyi vagy gazdasági szervezetben, mely a szövetséges és társult államokban vagy Ausztriában, Magyarországon, Bulgáriában, Törökországban és ezek fennhatósága alatt álló területen, vagy pedig az egykori Orosz birodalomban működik.

Vagyis, röviden szólva, csak azokat a háború előtti szerződéseket és megállapodásokat újítják meg, melyek a szövetséges kormányoknak megfelelnek, azok pedig, amelyek Németországra előnyösek, érvényteleneknek tekinthetők.

Nyilvánvaló, hogy ez intézkedések egyikének sincs olyan tényleges jelentősége, mint az előbb említetteknek. Logikus kiegészítését képezik annak az eljárásnak, mely Németországot megfosztja jogaitól és gazdasági tekintetben a szövetségesek kényének dobja oda; de nem sokat rontanak tényleges tehetetlenségén.

II.

A szénre és vasra vonatkozó intézkedések sokkal fontosabbak Németország belső ipari gazdálkodására gyakorolt hatásuknál fogva, mint a velük közvetlenül összefüggő pénzérték szempontjából. A német birodalom sokkal inkább épült szénből és vasból, mint vérből és vasból. A Ruhr, Felső-Szilézia és a Saar szén-medencéinek szakértő kiaknázása tette lehetővé az acél-, vegyi- és elektromos iparok kifejlesztését és tette őt az európai kontinens legiparosabb országává. Németország népességének egyharmada él húszezernél több lakóssal bíró városokban, amely ipari koncentráció csakis a szén és vas alapján lehetséges. Amikor tehát szénkészletére csaptak le, a francia politikusok nem tévesztették el a célt. Valóban, csakis a békeszerződés követeléseinek mértéktelen túlzása és a technikai lehetetlenség biztosíthatja a verseny eredményét.

1. A szerződés négyféle módon nyúl bele Németország szénkészletébe:

a) „Az észak-franciaországi elpusztított szénbányákért kárpótlásul, valamint a háborúból eredő károk jóvátételének törlesztése fejében Németország átengedi Franciaországnak, teljes és feltétlen birtoklással, teher- és adósságmentesen a Saar-medencében fekvő szénbányákat.“ Bár e vidék igazgatása tizenöt

évre a Népszövetség feladata, meg kell állapítani, hogy az átengedés határozottan Franciaország javára történt. Tizenöt év múlva a vidék lakosságát fel fogják hívni, hogy népszavazással nyilatkoztassa ki, mely állam fennhatósága alá akar tartozni; ha a Németországgal való egyesülést választja, Németországnak joga van visszavásárolni a bányákat arannyal fizetendő áron.

A világ ítélete már megállapította, hogy a Saar-kérdés megoldása nem egyéb, mint rablás és hazugság. Ami az elpusztított francia szénbányákért való kártérítést illeti, erről gondoskodás történt, amint mindjárt látni fogjuk, a szerződés más részében „Nincs egyetlen iparvidék Németországban,“ mondták egybehangzóan a német küldöttek, „melynek lakossága annyira állandó, annyira egyöntetű és oly kevésbé vegyes volna, mint a Saar-vidéké. Több mint 650.000 lakósa között 1918-ban száznál kevesebb volt a francia. A Saar-vidék több mint ezer év óta német. Ha hadműveletek folyamán ideig-óráig meg is szállották a franciák, a megszállás csak rövid ideig tartott és a béke megkötésekor mindig visszaadták az anyaországnak. 1048 év alatt Franciaország alig 68 éven át volt e vidék birtokosa. Midőn 1814-ben az első párisi béke következtében a most követelt terület egy kis részét Franciaország tartotta meg, a lakosság a legerélyesebb ellenállást fejtette ki és hangosan követelte, hogy csatolják vissza a német hazához, melyhez nyelv, szokás, vallás kapcsán tartozik. Ötnegyed évi okkupáció után, 1815-ben a második párisi béke teljesítette ezt az óhajt. Ezóta a vidék megszakítás nélkül Németországhoz tartozott és ennek a kapcsolatnak köszöni gazdasági fejlődését.“

A franciáknak a lotharingiai vasbányák kiaknázására kellett a szén, vagyis ugyanarra, amiért Bismarck

elvette. Ezt az eljárást nem a precedens, hanem a szövetségesek szavai bélyegezték meg menthetetlenül.¹⁾

b) Felső-Sziléziában, ahol nincsenek nagyobb városok, de amely Németország leggazdagabb szénvidéke, s amely egymaga a német kőszéntermelés 23 százalékát szolgáltatja, népszavazás²⁾ fog dönteni, vajjon Len-

1) „Tulajdonba vesszük a Saar-vidék bányáit és hogy zavartalanul aknázhassuk ki szénkészletét, külön kis államot alapítunk a 600.000 német számára, akik e szénmedencében laknak, és 15 év múlva, reméljük, a népszavazás ki fogja jelenteni, hogy franciák akarnak maradni. Tudjuk, hogy ez mit jelent. 15 éven át megdolgozzuk őket, megkörnyékezzük minden oldalról, míg csak ki nem mondják a boldogító igent. Ez bizonyára nem olyan brutális eljárás, mint az az erőszak, mely elszakította tőlünk elsassi és lotharingiai testvéreinket. De ha nem is olyan brutális, mindenesetre képmutatóbb. Magunk között bevallhatjuk, hogy nem egyéb, mint annexió kísérlet 600 000 német ellen. Nagyon érthetők a gazdasági okok, melyek Clemenceaut rávették, hogy megszerezni igyekezzék a Saar-vidék szénkészletét, de miért kell elhittetnünk a világgal, hogy valami bűvészkedés segítségével 600 000 németből 15 év alatt franciákat akarunk csinálni?“ (Hervé cikke a Victoire 1919. május 31. számában.)

2) Ez a népszavazás a legfontosabb engedmény, melyet a szövetségesek utolsó jegyzéke Németországnak tett. A főérdem Lloyd George-é, aki sohasem helyeselte a szövetségeseknek a német keleti határokkal szemben követett politikáját. A népszavazás nem történhetik meg 1920 tavasza előtt és esetleg 1921-ig halasztható. Addig is a szövetségesek bizottsága kormányozza a tartományt. A szavazás községenként történik, a végleges határokat a szövetségesek állapítják meg, akik ebben tekintettel lesznek az egyes községek szavazási eredményére, valamint „a község földrajzi és gazdasági körülményeire“. Nagy helyi ismeretekre volna szükség, hogy jóslásokba bocsátkozhassunk a szavazás eredményét illetőleg. Ha Lengyelország mellett szavaznak, megmenekülnek a hadikárpótlástól és a súlyos adóterhektől, melyeket Németországhoz tartozva viselniök kell. Ez egyáltalán nem mellékes tényező. Másrészt az új lengyel állam

gyelországhoz akar-e csatlakozni. Felső-Szilézia sohasem volt a történelmi Lengyelország alkotórésze. De lakóssága lengyel, német és cseh-szlovák keverék, és a számarányok vita tárgyát képezik.¹⁾ Gazdaságilag erősen német; keleti Németország ipara a sziléziai széntől függ és elvesztése halálos sebet ejtene Németország gazdasági szervezetében.²⁾

csődje és tehetetlensége sokakat elijesztett, akik inkább gazdasági, mint faji alapon szavaznának. Az is megállapított, hogy egészségügyi és szociális törvénykezés tekintetében hasonlíthatatlanul kedvezőbb Felső-Szilézia helyzete, mint a csatlakozó lengyel országrészeké, melyekben ezek az intézmények gyermekkorukat élik. A szöveg indokolása azt állítja, hogy Felső-Szilézia nem akar német maradni. De egy év alatt sok minden történhetik és ez az állítás nem egészen bizonyos. Ha tévesnek fog bizonyulni, akkor következményein is változtatni kell.

¹⁾ Német szakemberek, nem egészen egyhangúan, azt állítják, hogy a választásokból ítélve a lakosság egyharmada szavazna Lengyelország, és kétharmada Németország mellett.

²⁾ Nem szabad elfeledni, hogy a szövetségesek utolsó jegyzékének Sziléziára vonatkozó engedményei közé, beiktatták a 90. szakaszt, mely szerint „Lengyelország vállalja, hogy a békeszerződés által Lengyelországhoz csatolt Felső-Szilézia bányatermékeinek Németországba való kivitelét 15 év tartamára engedélyezi. E termékek mentesek minden kiviteli illetéktől vagy más költségektől és a kiviteli megszorítások rájuk nem vonatkoznak. Lengyelország intézkedni fog, hogy e termékek ugyanolyan feltételekkel juthassanak el a német vevőkhöz, mint amilyenek alatt ugyane termékek hasonló körülmények között Lengyelországban vagy másutt vásárolhatók.” Ez még nem jelent elővásárlási jogot és tényleges gyakorlati következményei szinte kiszámíthatatlanok. Nyilvánvaló, hogy ha a bányák megtartják előbbi termelőképességüket és Németországnak módjában lesz előbbi szükségletét ebből a forrásból nagy-

Felső-Szilézia és a Saar-medence elvesztésével Németország szénkészlete majdnem egyharmadrészevel lett kevesebb.

c) A megmaradó szénkészletből kell Németországnak évről-évre jóvátenni a veszteségeket, melyeket Franciaország északi vidékein a széntelepek elpusztításával vagy megrongálásával okozott. A jóvátételről szóló fejezet V. Függelékének 2. pontja szerint „Németország kötelezi magát, hogy Franciaországnak évente, de tíz évnél nem hosszabb ideig, annyi szenet szállít, mint amennyi a háború előtti és az illető évek széntermelésének különbsége a háborúban tönkretett északi és Pas de Calais-vidéki szénbányákban; ez a szállítás az első öt év mindegyikében legfeljebb 20,000.000, a következő öt évben legfeljebb 8,000.000 tonna. Ez észszerű feltétel, és ha csak ez volna az egyetlen, akkor Németország eleget is tehetne neki, feltéve, hogy egyéb források rendelkezésére állnak.

jában fedezni, akkor a veszteséget csak kereskedelmi mérlege érzi meg, de gazdasági életére nem fog gyakorolni komolyabb visszahatást. Itt alkalom kínálkozik arra, hogy a szövetségesek túrhetőbbé tegyék a megállapodás végrehajtását. Megjegyzendő még, hogy a németek hangsúlyozták, hogy ugyanazok az érvek, melyek a Saar-vidéket Franciaországhoz csatolják, Felső-Sziléziát nekik ítélik oda. Mert míg a sziléziai bányák szükségesek Németország gazdasági életében, Lengyelországnak semmi szüksége rájuk. Lengyelország háború előtti évi szénszükséglete 10,500.000 tonna; ebből 6,800.000 tonnát Felső-Sziléziához csatlakozó, határozottan lengyel vidék szállított, 1,500.000 tonnát Felső-Szilézia (ezzel szemben a felső-sziléziai termelés 43,500.000 tonna), a többit pedig a mai Cseh-Szlovákia. Felső-Szilézia és Cseh-Szlovákia nélkül is, Lengyelország valószínűleg fedezheti szükségletét, ha széntelepeit, melyeket eddig nem fejlesztett eléggé, teljesebb mértékben kiaknázza, valamint a most neki ítélt Nyugat-Galicia bányáiból.

d) A szénre vonatkozó utolsó intézkedés a jóvátétel fejezetének általános részében van, abban a pontban, mely szerint a jóvátétel összege részben árukkal és nem készpénzzel fizetendő. E fizetés fejében Németország a következő szén- vagy kokszmennyiségeket tartozik szállítani (a Franciaországnak járó nincs benne a Saarvidék termelésében, sem az északi rombolásokért fizetendő kártérítésben):

1. Franciaországnak 10 évre évi 7.000.000 tonna.¹⁾
 2. Belgiumnak 10 évre évi 8,000.000 tonna.
 3. Olaszországnak 10 évre 4,500.000 tonnáról 8,500.000 tonnára emelkedő mennyiséget.
 4. Luxemburnak, ha szüksége van rá, annyit, amennyi német szenet a háború előtt fogyasztott.
- Azaz összesen körülbelül évi 25,000.000 tonnát.

Ezeket a számokat össze kell hasonlítani Németország valószínű termelésével. A háború előtti termelés 1913-ban érte el a maximumot 191,500.000 tonnával. Ebből 19,000.000 tonnát fogyasztottak a bányák, exportra jutott 33,500.000 tonna, így tehát az ország fogyasztására 139,000.000 tonna maradt. Ezt a következőképen használták fel:

Vasutak	18,000.000 tonna
Gáz, víz, villamosság	12,500.000 tonna
Hajózás	6,500.000 tonna
Házi fűtés, kisipar, földmivelés	24,000.000 tonna
Ipar	78,000.000 tonna
	<hr/>
	139,000.000 tonna

¹⁾ Franciaország kap évente, 3 éven át, 35,000 tonna benzolt, 50 000 tonna kőszénkátrányt és 30.000 tonna ammónium-szulfátot.

A területveszteség folytán a termelés a következőképen fog csökkenni:

Elsass-Lotharingia	3,800.000 tonna
Saar-medence	13,200.000 tonna
Felső-Szilézia	43,800.000 tonna
	<hr/>
	60,800.000 tonna

Marad tehát, az 1913. évi termelés alapján, 130,700.000 tonna, vagy, ha a bányák saját fogyasztását leszámítjuk, 118,000.000 tonna. Néhány éven keresztül Franciaország kap, a megrongált bányák kompenzációja fejében, 20,000.000 tonnát, Franciaország, Belgium, Itália és Luxemburg⁴⁾ pedig 25,000.000 tonnát; minthogy az első mennyiség a maximumot jelzi, a második pedig nem igen lesz kevesebb az első években, a kivitel, melyre Németország a szövetségesekkel szemben kötelezte magát, kereken 40.000 tonnára tehetjük, miáltal az 1913-as alapon saját szükségletére a háború előtti 139,000.000 tonna helyett 78,000.000 tonna marad.

Ez az összehasonlítás azonban, hogy pontos lehessen, jelentékeny helyesbitést igényel. Egyrészt, egészen

⁴⁾ A jóvátételi bizottságnak jogot ad a békeszerződés (VIII. rész, V. függelék, 10. §.) arra, hogy „elhalassza, vagy törölje ezeket a szállításokat“, ha úgy véli, hogy e rendelkezések teljes végrehajtása mértéken felül érinti a német ipari szükségletet“. Ilyen halasztás vagy törlés esetén „a megrongált bányák termését helyettesítő szénnek elsőbbség adandó az egyéb szénszolgáltatásokkal szemben“. Ez a befejező klauzula rendkívül fontos, ha, amint látni fogjuk Németországra nézve fizikai lehetetlenség az egész 45,000.000 tonna szállítása; azt jelenti ugyanis, hogy Franciaország kap 20,000.000 tonnát akkor, amikor Itália még nem kapott semmit. A jóvátételi bizottság ezen egyáltalán nem változtathat. Az olasz sajtó rá is mutatott ez intézkedés mibenlétére és arra hivatkozott, hogy ez a záradék az olasz megbizottak távolléte alatt csúszott a szerződésbe (Corriere della Sera, 1919. július 19.).

bizonyos, hogy a háború előtti termelés számai nem vehetők alapul a mai termelésnél. 1918-ban a termelés 161,500.000 tonnára rúgott, 1919 első felében pedig az 50,000.000 tonnát sem érte el, Elsass-Lotharingia nélkül, de a Saar-medence és Felső-Szilézia hozzászámításával.¹⁾ Az alacsony termelés okai részben időleges és kivételes természetűek, de a német szakértők beismérik, némelyek közülük nem fognak egyhamar megszűnni. Az okok egyrésze másutt is megvan. A napi munkaidőt 8¹/₂ órától 7 órára szállították le, s nem valószínű, hogy a központi hatalmak újra felemelhetik. Ehhez járul az, hogy a bányauzemek rossz állapotban vannak (a blokád alatt bizonyos fontos anyagok hiányoztak), a munkások teljesítőképességét lerontotta a rossz táplálkozás (ami nem javulhat, ha a jótételi követelések csak tizedrészben is teljesíttetnek, ami még lejjebb fogja szállítani az élet-standardot), soraikat megtizedelték a háborús veszteségek. Az angolországi körülmények hasonlósága is mutatja, hogy Németországtól nem várhatjuk a háború előtti teljesítményt; német szakemberek 30 százalékra teszik a termelés csökkenését, melyben része van a rövidebb munkaidőnek és más gazdasági tényezőknek is. Ezek a számok általában valószínűeknek látszanak, de nekem nincs módomban megjegyzésekkel vagy kritikával kísélni őket.

Ha az imént említett tényezőket tekintetbe vesszük, a háború előtti nettó 118,000.000 tonna (a területveszteség és a bányák szükségletének leszámításával) valószínűleg le fog szállni legalább is 100,000.000 tonnára. Ebből 40 milliót kapnak a szövetségesek és így

¹⁾ Ez azt jelenti, hogy Németország mostani termelése 60 százaléka az 1913-iki termelésnek. Ennek hatása a készletekre természetesen a legszomorúbb és a tél kilátásai nagyon veszedelmesek.

Németországnak saját szükségletére 60 millió tonna marad. A területveszteségek következtében csökkenni fog a szükséglet is és a termelés is, de ez a csökkenés a legtúlzóbb becslés szerint sem haladhatja meg a 29,000.000 tonnát.¹⁾ Hozzávetőleges számításaink szerint tehát, a háború előtti vasuti és ipari teljesítményt véve alapul, Németország háború utáni szükségletére 110 helyett 100 millió tonna fog jutni, melyből 40 milliót a szövetségesek kötöttek le.

A tárgy fontossága kissé hosszadalmas statisztikai elemzésre csábított. Nyilvánvaló, hogy a kerek számoknak, melyek hozzávetőlegesek és kétesek, nem kell túlságos fontosságot tulajdonítani. De a tények általános jellege határozottan megmutatkozik. A területveszteség és a teljesítőképesség csökkenése következtében Németország nem vihet ki szenet a közeljövőben (hiszen a szerződés is jogot ad neki, hogy Felső-Sziléziában vásárolhasson), ha továbbra is meg akar maradni iparos nemzetnek. Minden tonna, melyet ki kell szállítani, egy-egy ipari vállalat halálát jelenti. Ez, amint később látni fogjuk, bizonyos határok között valóban lehetséges. De egészen bizonyos, hogy Németország nem tudja és nem is akarja az évi 40 millió tonnát a szövetségeseknek szállítani. Azok a szövetséges állambeli miniszterek, akik népükkel ennek az ellenkezőjét hitették el, okvetlenül megcsalták őket, hogy lecsillapítsák az európai népek aggodalmát, mely akkor ébredt, mikor látni kezdték, hogy vezetők jóvoltából milyen ösvényekre jutottak.

A békeszerződés emez illuzórius intézkedései különösen veszedelmesek a jövőre nézve. A légszábitóbb jóvátételi intézkedésekről is, melyekkel a pénzügymi-

¹⁾ Ez Németország ipari vállalataiban 25 százalékos, más szükségleteiben 13 százalékos veszteséget feltételez.

niszterek közönségüket becsapták, meg fognak feledkezni, mihelyt azok teljesítették hivatásukat, az adózás és a megszorítások elhalasztását. De a szén-klauzulákat nem lehet egykönnyen elveszíteni a szem elől, — mert Franciaország és Olaszország életbevágó érdeke lesz, hogy minden tőlük telhető módon eleget tegyenek kötelezettségüknek. A tönkretett francia bányák, az Egyesült-Államok és más országok megcsökkent termelése, valamint másodlagos okok, mint a szállítás és szervezet hanyatlása, új kormányok tehetetlensége következtében, Európa helyzete szénellátás dolgában szinte kétségbeejtő;¹⁾ és Franciaország és Itália, melyek bizonyos szerződésadta jogokkal indulnak a küzdelembe, nehezen fognak e jogokról lemondani. Mint minden dilemma, a francia és olasz dilemma is megoldhatetlen erejű lesz bizonyos szempontból. Azt fogják mondani, hogy a német ipar áll szemben a francia és olasz iparral. Lehetséges, hogy a szén kiszolgáltatása tönkreteszi a német ipart; de épen úgy igaz, hogy ki nem szolgáltatása veszélyezteti a francia és olasz ipart. Vajjon ilyen körülmények között a győztesek ne éljenek-e szerződésadta jogaikkal, különösen mivel a károk nagy részét a legyőzöttek gonosz cselekedetei okozták? Azonban, ha ezek az érzelmek és ezek a jogok kerülnek felül és nem az okosság intelmei, akkor a visszahatás Közép-Európában olyan erős lesz, hogy át fogja törni eredeti korlátait.

¹⁾ Hoover 1919. júliusában közzétett becslése szerint Európa széntermelése, Oroszországot és a Balkánt leszámítva, 679-ről 443 millió tonnára csökkent. Okok: nem annyira az anyagokban és munkaerőben szenvedett veszteségek, mint főképen a háború nélkülözései és szenvedései következtében ellanyhult fizikai erőfeszítés, szállítóeszközök hiánya, és egyes szénvidékek rendezetlen politikai helyzete.

És ezzel még nem merült ki ez a probléma. Ha Franciaország és Itália szénhiányukon Németország rovására akarnak segíteni, ezzel Észak-Európa, Svájc és Ausztria, melyek eddig szénük nagy részét Németország kivihető feleslegéből szerezték, elveszítik ezt a forrást.

A háború előtt Ausztria-Magyarország 13,600.000 tonna szenet kapott Németországból. Tekintve, hogy az egykori monarchia széntelepei majdnem mind a jelenlegi Németausztria határain kívül esnek, ez állam ipari romlása, ha Németországból nem kaphat szenet, meg van pecsételve. Németország semleges szomszédai, melyek részben angol, de legnagyobb részt német szénből élnek, ugyanilyen súlyos helyzetben lesznek. Nagy mértékben megtehetik, hogy Németországnak csak akkor szállítanak nagyon fontos nyersanyagokat, ha szénrel fizet értük. Valóban, máris így cselekszenek. A pénzgazdaság romjain életre kelt a nemzetközi csereskereskedelem. Mai napság a pénz csak nagyon ritkán szerepel mint értékmérő Közép- és Délkelet-Európában, és ha az egyik állam olyan cikkel rendelkezik, melyre a másiknak szüksége van, nem készpénzért adja el, hanem csak oly kötelezettség ellenében, hogy attól viszont más árút kap cserébe. Ez, a kereskedelem korábbi tökéletes egyszerűségével szemben rendkívül komplikált eljárás. De az ipar mai rendkívüli helyzetében megvan az az előnye, hogy ösztönzőleg hat a termelésre. A Ruhr-vidéki u. n. vaj-munkaidő¹⁾ mu-

¹⁾ „A Ruhr-vidéken hatvanezer bányász elhatározta, hogy bizonyos túlórárt dolgozik, — ez a vaj-munkaidő abból a célból, hogy Dánia részére szenet produkáljanak, melyért cserébe vaját hozhatnak be. A vajból elsősorban a bányászok kapnak, mert hiszen az ő munkájuk szerezte meg.“ (Kölnische Zeitung, 1919. június 11.)

tatja, hogy a modern Európa mennyire visszatért a cserekereskedelemre és festőien illusztrálja, hogy a személyek és nemzetek között való szabadkereskedelem és árfolyam megromlása milyen gyorsan előidézí a gazdasági szervezet süllyedését. De mindegy, előmozdítja a széntermelést, midőn más eszközök hatástalannak bizonyultak.¹⁾

Ha Németország szenet tud szállítani a semleges szomszédoknak, akkor Franciaország és Itália hangosan követelhetik, hogy teljesítse — mert teljesíteni tudja — szerződéses kötelezettségeit. Ez nagyrészen igaz és nehéz lesz e követelés ellen azt a valószínű tényt szegezni, hogy a német bányászok szívesen dolgoznak vajért, de hogy nincs mód, mely arra kényszeríthetné őket, hogy szenet termeljenek, melynek eladásából semmi hasznuk, valamint azt, hogy ha Németország nem tud szenet küldeni a szomszédoknak, elveszíti a gazdasági létéhez szükséges importot.

Ha az európai szén elosztása harc tárgya, melyben elsősorban Franciaországot kell kielégíteni, azután Itáliát, a többi pedig úgy segítsen magán, ahogy tud, akkor Európa iparának jövője sötét és a forradalom kilátásai nagyon kedvezőek. Olyan eset ez, melyben külön érdekek és külön igények, még ha az érzés és az igazság mellettük szól is, helyet kell hogy engedjenek magasabb kívánalmaknak. Ha Hoover számításai, melyek szerint Európa széntermelése egyharmadával csökkent, megközelítőleg helyesek, akkor az elosztást a szükségletnek megfelelően igazságos pártatlansággal kell intézni és nem szabad elhanyagolni semmit, ami növekvő termelést és a szállítás megfelelőbb gazdasági módjait eredményezheti. Az az intézkedés, hogy a sző-

¹⁾ Hát az angol whisky-munkaidő?

vetségesek legfőbb tanácsa 1919 augusztusában az u. n. európai szénbizottságot delegálta, melybe Nagybritannia, Franciaország, Itália, Belgium, Lengyelország és Cseh-Szlovákia küld tagokat, bölcs gondoskodás volt, mert helyesen kifejlesztve, nagy szolgáltatókat tehet. De a teremtő intézkedéseket a VII. fejezetben ismertetem. Ehelyütt csak a békeszerződés szószerinti végrehajtásának lehetetlen következéseiről szólok.¹⁾

2. A vasércekre vonatkozó intézkedések, bár hatásuk romboló, nem igényelnek részletesebb tárgyalást, annál kevésbbé, mert nagyrészt elkerülhetetlenek. 1913-ban a vasérceknek majdnem 75 százalékát Elsass-Lotharingia szállította Németországnak. Ebben rejtett az elrabolt országrész legfőbb jelentősége.

Kétségtelen tehát, hogy Németországnak el kell veszítenie ezeket az érctelepeket. Csak arról lehet szó, hogy milyen könnyítések adandók e termények megszerzésére. A német békedelegáció minden erejével azon volt, hogy intézkedés történjék az érc mennyiségére nézve, melyet a Franciaországnak szállított szénért és kokszerért cserébe kapnának. De nem sikerült ezt elérniök és a kérdés Franciaország tetszésétől függ.

Az indítóokok, melyek Franciaország esetleges politikáját irányítani fogják, nem teljesen egybehangzók. Mig Lotharingia Németország érckészletének 75%-át képviseli, az olvasztókemencéknek csak 25 százaléka van Lotharingiában és a Saar-medencében, az ércek nagyrésztét pedig a tulajdonképeni Németországba viszik. Körülbelül ugyanez az arány Németország vas- és acélöntödéinél is, melyeknek csak egynegyede volt Elsass-

¹⁾ Már 1919 szeptember 1-én a Szénbizottság belátta, hogy a szerződés követelésének végrehajtása fizikai lehetlenség és bizonyos módosításokat engedélyezett.

Lotharingiában. Egyelőre tehát a leggazdaságosabb és legjövedelmezőbb eljárás az volna, ha, mint eddig, a bányák termelésének jelentékeny részét Németországba vinnék.

Másrészt elvárható, hogy Franciaország, miután megkapta a lotharingiai készleteket, a maga területén lévő ipari vállalatokkal helyettesítse a német ipart, mely e készletekből táplálkozott. Hosszú időnek kell még lefolyni, míg a vállalkozás és a szakképzett munka kifejlődhetik Franciaországban, és még így sem tud mit kezdeni az érccel, ha nem támaszkodhatik a német szénre. A Saar-medence hovatarozandóságának bizonytalan volta is megzavarja a kapitalisták számadásait, akik Franciaországban ipari alapítások terveivel foglalkoznak. Itt is, mint sok más esetben, politikai tekintetek húzzák keresztül a gazdaság számadásait. Szabad kereskedelem és szabad gazdasági közlekedés rendszere mellett nem nagy baj, ha a vas a politikai határ egyik, a munka, a szén és a kemencék pedig a másik oldalán fekszenek. Dehát ma az emberek megtalálták a módot, hogy elszegényítsék magukat és egymást, és jobban tetszik nekik a kollektív ellenségeskedés, mint az egyéni boldogság. Európa kapitalista társadalmának mai szenvedélyeivel és indítékaival számot vetve, bizonyosnak látszik, Európa tényleges széntermelését egy új politikai határ fogja csökkenteni (az érzelmek és a történelmi igazság követeli ezt), mert lehetővé tették a nacionalizmusnak és a magánérdekeknek, hogy ugyanazon a vonalon új gazdasági határt létesítsenek. Ez utóbbi tekintetek azok, melyek Európa mai kormányzásában háttérbe szorítják a kitaró és eredményes termelés elvét, amely elv egyedül képes a háború rombolásait ellensúlyozni és a folytonos béremelés követelményeinek eleget tenni.

Ugyanezek a befolyások érvényesülnek, bár valamivel csekélyebb mértékben, Felső-Sziléziának Lengyelországhoz való kapcsolásának kérdésében. Felső-Sziléziában kevés a vas, de a széngazdagság számos olvasztókemence építését tette lehetővé. Mi fog történni ezekkel? Ha Németországot elvágják nyugati értelepeitől, hajlandó lesz-e megengedni, hogy kelet felé kivigyék a megmaradó érceknek bármely csekély részét is? Egészen bizonyos, hogy az ipar termelő- és teljesítőképesége csökkenni fog.

Igy sújtja a szerződés a meglévő szervezetet, melynek tönkretételével újabb sebeket ejt az emberiségnek már eddig is megrongált jólétén. A gazdasági határok, melyeket a szén és vas, a modern ipari rendszer e két főtényezője között vontak, nemcsak redukálni fogja az árúk termelését, hanem valószínűleg le fogja kötni az emberi munka nagy részét arra, hogy sok mérföldön keresztül szállítsák a szenet és a vasat, csak azért, mert így diktálja egy politikai szerződés, és mert mindenáron lehetetlenné akarják tenni az ipar igazi lokalizálását.

III.

Hátra vannak még a szerződésnek Németország szállítási- és tarifarendszerére vonatkozó intézkedései. Ezek a részek távolról sem olyan fontosak, mint azok amelyekről az előbbieken beszéltünk. Tűszúrások, akadékoskodások, bosszantások ezek, és nem annyira következményeik miatt ítélendők el, mint inkább kedvezőtlen világításban mutatják be a szövetségesek becsületérzését, ha szembeállítjuk őket a biztosításokkal, melyeknek alapján Németország letette a fegyvert. Ebből a szempontból tesszük őket vizsgálat tárgyává.

1. A különféle gazdasági klauzulák egész sor olyan

intézkedéssel kezdődnek, melyek összhangban lennének a Wilson-féle pontok harmadikával, — ha megvolna bennük a kölcsönösség. Németország kötelezi magát, hogy a behozatal és kivitel, a tarifák, engedmények és tilalmak tekintetében 5 éven keresztül a legtöbb kedvezmény elvét alkalmazza a szövetségesekkel szemben. De ő maga nem tarthat igényt hasonló eljárásra.

Öt éven át vámmentes a kivitel Elsass-Lotharingiából Németországba, az 1911—1913. évek átlagos mennyisége erejéig. De a német export Elsass-Lotharingiába nem részesül hasonló intézkedésben. Ugyanilyen szabadalmat kap a Németországba irányuló lengyel export három évre, Luxemburg német exportja öt évre, — de nem a német export Lengyelországba és Luxemburgba. Luxemburg is, mely hosszú éveken át élvezte a Németországhoz tartozás előnyeit, a jövőben egyszersmindenkorra kizáratott belőle.

A szerződés életbelépése után 6 hónapig Németország a szövetségesektől jövő importra nem vethet ki a háború előtti legkedvezőbb tételeknél magasabb vámo-
kat; és további két és fél évre ez a tilalom megmarad bizonyos árukra, különösen olyanokra, melyek tekintetében a háború előtt külön megegyezések állottak fenn, mint például bor, növényi olajok, műselyem, mosott vagy tisztított gyapju. Ez neveltséges és sérelmes intézkedés, mert Németországot megfosztja attól a lehetőségtől, hogy fenntartsa korlátolt készletét a jóvátétel költségeinek fedezésére. A bizonytalan helyzetből támadt egyenlőtlen vagyoneelosztás és tobzódó költségek eredményeképpen Németországot a nélkülözés évei után a fényűzési és félig fényűzési cikkek valóságos árvizszerű beözönlése fenyegeti, ami kimeríti, vagy nagyon leszállítja amúgy is csekély valutakészletét. Ez az intézkedés meggyújtja a német ha-

tóságoknak azt a törekvését, hogy az efajta fogyasztást mérsékeljék, vagy hogy a kritikus időszak alatt felemeljék az adókat. Milyen példája az önmagát felülmúló kapzsiságnak, hogy, miután elvették Németországtól egész folyósítható vagyonát és a jövőben lehetetlen fizetéseket követelnek tőle, még külön, határozott paranccsal kényszerítik, engedje meg épen olyan készséggel, mint a gazdagság napjaiban, a pezsgő és a selyem bevitelét.

Egy másik cikk a német vámrendszert érinti, alkalmazása esetén komoly és messzemenő következmények terhével. A szövetségesek fenntartották a jogot, hogy külön vámrendszert alkalmazzanak a rajnaparti megszállott területen, „ha ilyen intézkedés véleményük szerint szükséges lesz e területek lakosságának gazdasági érdekei védelmére“. Valószínűleg az a célja ez intézkedésnek, hogy segítségére legyen a francia politikának a balparti területeknek Németországtól való elválasztásában a megszállás éve alatt. Még mindig nem ejtették el azt a tervet, hogy francia papi védelem alatt független köztársaságot szervezzenek, mely ütköző államként szerepelne és megvalósítaná a francia vágyat, Németország visszaszorítását a Rajna mögé. Sokan azt hiszik, hogy tizenöt évig, vagy még tovább tartó fenyegetésekkel, csalogatással, hizelgéssel minden lehetséges.¹⁾

¹⁾ A megszállási intézkedések a következőkben foglalhatók össze: A Rajnától nyugatra fekvő német területeket a hídfőkkel együtt tizenöt évre megszállják. (428. c.) Ha azonban „a szerződés feltételeit híven teljesíti Németország“, akkor a Kölni tartományt öt év után, a Coblentzi tartományt 10 év után kiűrik. (429. c.) Ha a 15 év lejártával a „szövetségeseknek nem lesz elegendő garanciájuk Németország támadó fellépése ellen, a megszálló csapatok visszavonása halasztható, míg a kellő garanciákat meg nem kapták;“ (429. c.) „ha a megszállás idején, vagy a 15 év lejártával a

Ha e cikk szerint járnak el és a Rajna balpartját valóban elvágják Németország többi részétől, messzeható következmények fognak származni. Szerencsére a tervezető diplomaták álmai nem mindig valósulnak meg és bízunk kell a jövőben.

2. A vasutakra vonatkozó klauzulák első fogalmazása lényegesen megváltozott a végleges szerződésben, és arra az intézkedésre szorítkoznak, mely szerint szövetséges területről Németországba, vagy Németországon át irányított áruk díjszabás stb. tekintetében azt a legkedvezőbb elbánást élvezzék, mint ugyanolyan áruk hasonló körülmények között, amilyen például az út hossza a német vonalokon. Ez az egyoldalú intézkedés belső ügyekbe való beavatkozást jelent, melyet nehéz mentetni, de gyakorlati hatása úgy ennek, mint a személyforgalomra vonatkozó hasonló intézkedésnek nagyjában a „hasonló szállítási feltételek” kifejezés értelmezésétől függ.

Sokkal komolyabb veszedelmet jelent a német szállítási rendszerre a vasuti anyag átengedéséről szóló intézkedés. A fegyverszüneti feltételek 7-ik pontja kötelezi

jóvátételi bizottság azt fogja látni, hogy Németország vonakodik eleget tenni jóvátételi kötelezettségeinek, a szövetséges és társult hatalmak azonnal újra megszállhatják, részben vagy egészen, a 429. pontban jelzett területeket.” (430. c.) Ha tehát Németország nem tud teljes mértékben eleget tenni jóvátételi kötelezettségeinek, akkor, ez intézkedés szerint, a szövetségesek addig tarthatják megszállva a Rajna balpartját, amíg épen jónak látják. A közigazgatás tekintetében is szabad kezük van, mert „minden a megszállásra vonatkozó kérdést, melyet a szerződés nem érint, későbbi megállapodások fognak szabályozni, melyeket Németország előre is kötelezőknek ismer el.” A közigazgatásra vonatkozó megállapodásokat Fehér-könyvbe foglalták. A legfőbb intézés a szövetségek közötti Rajnabizottság kezében van, mely bizottságnak egy-egy francia, belga, angol és amerikai tagja van. E megállapodások elég kedvezőek és méltányosak.

Németországot 5000 mozdony és 150.000 waggon átadására, még pedig „jó állapotban és tartalékanyaggal és felszereléssel együtt“. A szerződés szerint Németországnak meg kell erősíteni az átadást és elismerni a szövetségesek jogcímét erre az anyagra. Továbbá kötelezik, hogy adja át az elszakított területek egész vasutrendszerét a vasuti anyaggal együtt „megfelelő karban“, az 1918 november 11-ike előtti utolsó leltár szerint. Ez azt jelenti, hogy az átadott vasuti rendszer nem viseli a tönkrement, megrongált német vasuti anyag költségeit.

Kétségtelen, hogy ez a veszteség idő múltán pótolható. De a kenőolaj hiánya, a háború hallatlan rongálása, melyet nem ellensúlyozott a rendes jókarbantartás, máris lefokozta a német vasutrendszer teljesítőképességét. A szerződés által előidézett súlyos veszteségek állandósítani fogják ezt a helyzetet bizonyos időre és jelentékenyen megnehezítik a szén és általában a kivitel problémáját.

3. Hátra volnának még a német folyamrendszerre vonatkozó intézkedések. Ezek nagyrészt feleslegesek és oly kevésbé függenek össze a szövetségesek céljaival, hogy jelentőségüket alig ismerik. Holott eddig nem ismert módon nyúlnak bele az ország ügyeibe és úgy is alkalmazhatók, hogy megfoszthatják Németországot saját szállító-rendszerének ellenőrzésétől. Jelenlegi formájukban feltétlenül káros hatásúak, de csekély változtatással ésszerű intézkedéseknek bizonyulhatnak.

Németország fő folyói nagyobb részének eredete és kifolyása is az ország területén kívül esik. A Rajna, mely Svájcban ered, ma folyása egy részében határfolyó és Hollandiában ömlik a tengerbe. A Duna Németországban ered, de más országoknak sokkal hosszabb csík jut belőle. Az Elbe a cseh hegyekben ered; az Odera áthalad Alsó-Szilézián; a Niemen pedig Kelet-

Poroszországot határolja és Oroszországban ered. Vagyis, a Rajna és a Niemen határfolyók, az Elbe első sorban német, de felső folyása nagyon fontos Csehországra nézve, a Duna német része nem igen érdekli a többi országokat, az Odera majdnem kizárólag német folyó, hacsak a népszavazás eredménye el nem szakítja az egész Felső-Sziléziát.

Azok a folyók, melyek a szerződés szavai szerint „természetszerűen nemcsak egy országnak szolgálnak kivezető úttul a tengerhez,” nagyon helyesen nemzetközi rendelkezéseket és az eltulajdonítás ellen megfelelő garanciákat tesznek szükségessé. Ezt az elvet régen elfogadta a Rajna és Duna ügyeit intéző nemzetközi bizottság. De e bizottságokban a tekintetbe jövő államoknak lehetőleg érdekeik arányában kellene képviseltetni magukat. A szerződés pedig e folyók nemzetközi jellegének ürügye alatt a német folyamrendszert kivette a német ellenőrzés alól.

Néhány cikkely után, melyek helyes intézkedéseket tartalmaznak a különválasztás és az átmenő forgalom korlátozása ellen, a szerződés az Elba, Odera, Duna és Rajna ügyeinek intézését nemzetközi bizottságok hatáskörébe utalja. E bizottságok illetékességének határait „a szövetséges és társult hatalmak által körvonalozott és a Népszövetség által jóváhagyott megállapodás” szabja meg. Addig is a bizottságok maguk határoznak saját hatáskörük tekintetében és, úgy látszik, hatalmuk szinte korlátlan, „különösen a jókarbantartási munkálatok, az ellenőrzés, a javítások, a pénzügyi kérdések, az illetékek megszabása és behajtása, a hajózási szabályok tekintetében.”

A békeszerződésnek ez az intézkedése csak helyesíthető. Az átmenő forgalom szabadsága nagyon fontos a nemzetközi gyakorlatban és mindenütt érvényre

kellene juttatni. A bizottságok ellen azonban az az el-
lenvetés tehető, hogy tagjainak összeállításánál fogva,
a szavazásnál Németország marad mindig kisebbség-
ben. Az Elbe-bizottságban Németországnak 10-ből 4
szavazata van, az Odera-bizottságban 9-ből három, a
Rajna-bizottságban 19-ből négy; a Dunabizottságban,
amely még nem alakult meg véglegesen, valószínűleg
szintén kisebbségben fog maradni. Franciaország és
Anglia képviselői minden bizottságban szerepelnek, az
Elbe-bizottságban, ki nem deríthető okokból, Olasz-
ország és Belgium képviselői is helyet foglalnak.

Ilyenformán Németország vízi utait nagyon tág
hatáskörrel rendelkező idegen testületeknek szolgáltat-
ták ki, és Hamburg, Magdeburg, Drezda, Stettin, Frank-
furt, Breslau helyi ügyeinek nagy része idegen bírás-
kodás döntése alá került. Ez éppen olyan, mintha az
európai kontinens hatalmai ülnének be többségben a
Themze vagy a londoni kikötő hatósági szervezetébe.

Néhány kisebb intézkedés is ugyanazokat az irány-
elveket követi, melyeket az eddig elmondottakból már
jól ismerünk. A jóvátétel fejezetének III. függeléke ki-
mondja, hogy Németország köteles átadni belvizi hajó-
zása tonnatartalmának 20 százalékát. Ezenfelül az
Elba, Odera, Niemen és Duna hajóteréből annyit kell
átadnia, melyet egy amerikai szakértő e célból ki fog
jelölni, „tekintetbe véve az érdekelt felek jogos szükség-
leteit és különösen a háború előtti utolsó öt év hajó-
forgalmát; az átadandó hajókat az újabban építettek
közül kell kiválogatni“. Ugyanez az eljárás követendő
a rajnai hajók és vontató gőzösök, valamint a rotter-
dami kikötőben levő német tulajdonnal szemben. Ahol
a Rajna Franciaország és Németország között folyik,
csak Franciaországnak van joga annak vizét öntözésre
és erőátvitelre felhasználni; az összes hidak, egész

hosszukban, francia tulajdonba mennek át. Végül, a folyam keleti partján fekvő, kizárólag német kielikötőt egyesítik Strassburg kikötőjével és hét éven át a Rajnabizottság által kinevezett francia szakember fogja kezelni.

Amint látjuk, a békeszerződés gazdasági feltételei mindent felölelnek és semmit sem hanyagolnak el, ami Németországot szegényné, jövő fejlődését lehetetlenné teheti. Ebben a helyzetében Németországnak fizetéseket kell teljesíteni, melyeknek mértékéről és módjairól a következő fejezet fog szólni.

ÖTÖDIK FEJEZET.

Jóvátétel.

I. A béketárgyalásokat megelőző ígérek.

A kár kategóriái, melyekért a szövetségesek jóvátételt követelhetnek, Wilson elnök 1918 január 8-iki tizennégy pontja és a szövetségesek módosító jegyzéke után igazodnak, mely utóbbinak szövegét az Elnök azzal küldte meg a német kormánynak 1918 november 5-én, hogy csakis ez lehet a békekötés alapja. Ezeket a részeket a IV. fejezet elején egész terjedelmükben közöltem. Azt mondják: „Németország megtérít minden kárt, melyet a szövetségesek polgári lakosságának, vagy ezek tulajdonában szárazföldi, vízi vagy levegőből való támadás által okozott“. E mondat korlátozó jellegét megerősíti az Elnök 1918 február 11-iki kongresszusi beszédének az a része (e beszéd is kifejezetten az ellenséggel kötött szerződésnek számít), mely szerint „nem lesz szó hozzájárulásról, ~~sem~~ büntető kártérítésről.“

Többbizben érveltek azzal, hogy a fegyverszüneti feltételek 19. pontjának bevezetése, mely szerint „a szövetségeseknek és az Egyesült-Államoknak minden a jövőben támasztható igénye és követelése érintetlen marad,“ semmissé teszi az összes megelőző feltételeket és megengedi a szövetségeseknek, hogy tetszésük szerint követeléseket támasszanak. De nem lehet azt állítani, hogy ez a véletlenségszerű biztosító-mondat, melynek annak idején senki sem tulajdonított fontosságot, egyszerűen leszámol az Elnök és a német kormány között lefolyt jegyzékváltással, mely a béke alapjait megállapította a fegyverszünet előtt, megsemmisíti a tizennégy pontot és a német elfogadást feltétlen megadássá változtatja a pénzügyi klauzulák tekintetében. Ez nem egyéb, mint a készítőnek szokásos frázisa, aki az igények felsorolásakor óvatosságból használja, hogy ezzel a felsorolás folytatását lehetővé tegye. Tény az, hogy a vitás kérdést elintézi a szövetségesek felelete, melyet az első szerződéstervezethez fűzött német észrevételekre adott és mely szerint a jóvátételre nézve az Elnök november 5-iki jegyzéke irányadó.

Elfogadva tehát, hogy e jegyzék feltételei kötelező erejűek, meg kell világítanunk ennek a mondatnak pontos értelmét: „minden kár, melyet a szövetséges lakosságnak, vagy ennek tulajdonában a német szárazföldi, vízi vagy levegőből való támadás okozott“. E fejezet folyamán látni fogjuk, hogy a történelemben kevés mondat okozott a szofistáknak és a törvénytudóknak annyi fejtörést, mint ez a látszólag egyszerű és félre nem érthető megállapítás. Néhányan annak a kijelentésétől sem rettentek vissza, hogy ez a háború összes költségeit jelenti; mert, mondják ezek, a háború költségeit adózással kell behajtani és az adózás nem egyéb, mint „a polgári lakosságnak okozott kár“. El-

ismerik, hogy a mondat nehézkes, és egyszerűbb lett volna azt mondani: „minden néven nevezendő veszteség és kiadás“; és belátják, hogy a polgári lakosság személye és tulajdona kárának hangsúlyozása nem szerencsés, de véleményük szerint, technikai hibának nem szabad megfosztani a szövetségeseket, a győző jogaitól.

De nemcsak a mondat természetes jelentéséről és a polgári károknak a katonai költségektől való hangsúlyozott megkülönböztetéséről van szó; a föltétel megszövegezése magyarázatul szolgál az Elnök tizennégy pontjának „helyreállítás“ kifejezéséhez. A tizennégy pont a megszállott területeken okozott károkról intézkedik, Belgiumról, Franciaországról, Romániáról, Szerbiáról és Montenegróról (Itália érthetetlen módon kimaradt), de nem fedi a tengeralattjárók, a tenger felől való bombázás (mint pl. Scarborough), vagy légi támadás által okozott veszteségeket. A szövetségesek párisi legfőbb tanácsa épen azért javasolta Wilsonnak a magyarázó jegyzék tartalmát, hogy pótolja a mulasztást, melynek kapcsán megfélekeztek a polgári lakosságot és ennek tulajdonát ért ama veszteségekről, melyek valójában nem igen különböztethetők meg a megszállott területeken okozott károktól. Ebben az időben — 1918 októberének utolsó napjaiban — alig hiszem, hogy egyetlen felelős államférfi is gondolt volna arra, hogy Németországtól a háború összes költségeit fedező hadisarcot erőszakoljon ki. Csak azt akarták világossá tenni (s ez Angliára nézve nagyon jelentékeny körülmény), hogy a polgári lakosságnak, s ennek vagyónában okozott károk megtérítése nem szorítkozik a megszállott területekre (aminthogy ez lett volna, magyarázat nélkül, a tizennégy pont értelme), hanem *minden* ilyen kárra vonatkozik, okozták légyen azt „szárazföldről, vízről vagy levegőből“. Csak később állott elő az

a helyzet, hogy a háború összes költségeit fedező hadisarc követelése, népszerű kívánság formájában jelentkezett, s ez tette kívánatosná, hogy becstelenséget kövessenek el, és hogy az írott szóba olyan értelmet magyarázzanak, mely nem volt benne.

Melyek tehát azok a károk, melyeknek megtérítését, kötelezettségeinek pontos értelmezése esetén, az ellenségtől követelhetjük? Az Egyesült-Államok számláján a következő tételek szerepelhetnének:

a) Az ellenséges kormány cselekedetei által a polgári lakosságnak és tulajdonnak okozott károk, ide számítva a légi és tengeri bombázás, a tengeralatti háború és az aknák kártevéseit.

b) Kárpótlás a rossz bánásmódért, melyben a polgári internáltak részesültek.

Ez a számla tehát nem tartalmazná a háború általános költségeit, sem pedig a kereskedelem veszteségeiből származó indirekt károkat.

A franciák igényei a fentiekén kívül még a következő tételekre terjednek ki:

c) A polgári tulajdon és a polgári személyek károsodása a harctéri körzetben és légi háború folytán a harcvonal mögött.

d) Kártalanítás az ellenséges kormány vagy alattvalói által az elfoglalt területeken elrabolt élelmiszer, nyersanyag, állatállomány, gép-berendezések, háztartási cikkek, faanyag és más hasonlókért.

e) Az ellenséges kormány vagy hivatalnokai által francia községek- vagy alattvalókra kirótt büntetések és rekvirációk visszafizetése.

f) Kártalanítás a deportált vagy kényszermunkára ítelt francia alattvalóknak.

Ezekhez járul még egy kétesebb jellegű tétel:

g) Az ellenség által megszállott vidékek francia pol-

gári lakóssága részére a jóléti bizottság gondoskodásából juttatott élelmiszerek és ruházati cikkek árának megtérítése.

Belgium számlája is hasonló tételeket tartalmaz. Ha azzal érvelnének, hogy Belgium esetében valami hadisarcféle, a háború költségeit fedező követelés jogosult, ez az érvelés csakis a Belgium megtámadásával a nemzetközi jogot ért sérelem alapján történhetnék, holott amint láttuk, a tizennégy pont nem tartalmaz semmiféle ilyen indokolású követelést. Minthogy a Belgiumban működő segítő-bizottság költségeit, valamint háborús kiadásait is a francia, angol és amerikai kormányok előlegezték, Belgium a Németországtól jövő minden megtérítést valószínűleg e kormányokkal szemben fennálló tartozásainak törlesztésére fordítaná, úgy hogy ez esetben is tulajdonképen a különböző kormányok igényeiről volna szó.

A többi szövetséges állam követelései szintén hasonló keretekben mozognak. De ezeknek az esetében határozottabban merül fel a kérdés, vajjon Németország mily mértékben kötelezhető nem a maga által, hanem háborús szövetségesei, Ausztria-Magyarország, Bulgária és Törökország által okozott károk megtérítésére. Ez egyike a számos kérdéseknek, melyekre a tizennégy pont nem ad világos feleletet; egyrészt a 11-ik pont határozottan Romániának, Szerbiának és Montenegrónak okozott károkról beszél, de nem említi, hogy milyen nemzetiségű hadseregek okozták a károkat; másrészt, a szövetségeseik jegyzéke „német” támadásról beszél, holott „Németország és szövetségesei”-t kellene mondania. Szigorúan szószerint való értelmezés mellett, aligha lehetne igényt támasztani Németország ellen a károkért, melyeket — a törökök a Szuezi-csatornán vagy az osztrák tengeralattjárók az Adrián okoz-

tak. De ez mégis olyan eset, melyben a szövetségesek, ha erőszakolni akarják a dolgot, kötelezettségeket róhatnak Németországra, anélkül, hogy a megállapodások általános elveivel komolyabb ellentétbe jutnának.

Egészen másképp áll a kérdés, ha arról van szó, mint fogják azt a szövetségesek egymás között elintézni. Nagyon rút és hálátlan eljárás volna, ha Franciaország és Anglia maguknak követelnék mindazt, amit Németország fizetni képes, és Itáliára és Szerbiára rábíznák, hogy préseljék ki, amit lehet, a megmaradt Ausztria-Magyarországból. Világos, hogy a követeléseket a jogos igények arányában kell szétosztani. Ebben az esetben, és ha, amint fentebb kifejtettem, bebizonyosodik, hogy Németország fizetőképességét a szövetségesek direkt és indokolt követeléseik kimerítik, akkor a fegyvertársaiért ráhárítandó felelősség kérdése akadémiakussá válik. Okos és becsületes államférfi tehát e követeléseket a kétesek rovatába írná, Németországtól pedig csak a saját maga által okozott károk megtérítését kívánná.

Mekkora lehetne a követelt összeg, ha a fent jelzett szempontból vizsgáljuk az igényeket? Nem rendelkezünk számokkal, melyekre ezt a becslést tudományosan alapíthatnánk, így tehát csak a magam hozzávetőleges számításait adhatom, a következő észrevételek előrebocsátásával. A megszállott területeken okozott kár tekintetében óriási, bár érthető, túlzásokkal találkozunk. Franciaország elpusztított vidékein végigutazva, leírhatatlan benyomásokat szerez a szem és a képzelet.

1918—19 telén, midőn a természet nem terítette még a képre jóltevő takaróját, a háború kétségbeejtő borzalma rendkívüli mértékben mutatkozott meg. Nyilvánvaló volt a rombolás tökéletessége. Hosszú mérföldeken nem hagytak meg semmit. Nem volt egyetlen lakható épület, eke nem szántott a földbe. A hasonló-

ság is meglepő volt, egyik elpusztított vidék olyan volt, mint a másik, romhalmaz, gránáttölcsérek mocsara, szeges drótok össze-vissza bogozott hálója. Ugy látszott, hogy szinte kiszámíthatatlan az a munka, melyre szükség volna, hogy ezt a vidéket helyreállítsa; és a visszatérő utas nem tudott elképzelni annyi milliárdot, amennyi ezt a rombolást számokban felmérhetné. Egyes kormányok, különféle érthető okokból, nem szégyeltek hasznot húzni ez érzésekből.

A közvélemény, azt hiszem, leginkább Belgiumra vonatkozólag van tévedésben. Belgium kicsiny ország és az elpusztított vidék csekély, az egészhez viszonyítva. Az 1914-ik évi német megrohanás okozott ugyan helyi károkat, de azután a harcvonal nem ingadozott előrehátra széles területen, mint Franciaországban. A harcvonal állandó jellegű volt és az országnak egy kis szegletére szorítkozott, amelynek nagyobb része még ma is elmaradt, szegény és lusta, és nem vesz részt az ország ipari életében. Meg kell még említeni az árvíz alá merített kisebb területet, a visszavonuló német hadsereg rongálásait épületekben, növényzetben és szállító berendezésekben, valamint a gépi felszerelés, szarvasmarha-állomány és egyéb ingó javak elrablását. Azonban Brüsszel, Antwerpen, sőt Osztende is nagyjában érintetlenek és az ország java területe, Belgium gazdagságának forrása, épen úgy művelés alatt van, mint azelőtt. Az utas autón áthaladhat Belgium elpusztított területén, anélkül, hogy észrevenné; ellenben Franciaországban egészen mások lesznek a pusztítás méretei minden tekintetben. Az iparban a rablás komoly és majdnem bénító veszteségeket okozott, de az új gépek ára lassan emelkedik és néhányszor 10 millióval könnyen meg lehetne vásárolni az egész Belgium minden néven nevezendő gépeit. Emellett a belga népben az önfenn-

tartás ösztöne szokatlan mértékben fejlődött ki. A nagy csomó német bankjegy, mely a fegyverszünet megkötésekor az országban maradt, mutatja, hogy legalább is bizonyos osztályok a német uralom szigorúsága és barbársága mellett is, hasznot tudtak húzni a hódítóktól. Amint tehát látható, a Németországgal szemben támasztott belga követelés, melynek összege meghaladja az egész háború előtti nemzeti vagyont, egyszerűen lelkiismeretlenség.

Fejtegetésemben segítségemre lesz, ha közlöm a belga pénzügyminisztérium 1913. évi hivatalos kimutatását a nemzeti vagyonról. E szerint:

Föld	264 millió font
Épületek	235 millió font
Magánvagyon	545 millió font
Készpénz	17 millió font
Butorok stb.	120 millió font
	<hr/>
	1181 millió font.

Ez az összeg fejenként átlag 156 fontot jelent, amelyről dr. Stamp, e kérdés legalaposabb ismerője, kijelenti, hogy ez nagyon is alacsony becslés (bár nem fogadja el a közkeletű sokkal magasabb becsléseket sem), mert Belgium közvetlen szomszédainál ez a szám a következőképpen alakul: Hollandia 167 font, Németország 244 font és Franciaország 303 font. Sokkal jobban megközelítjük a tényleges helyzetet, ha 1500 millió font összvagyonot véve, az egy lakásra jutó átlagot 220 fontra tesszük. A föld és épületek hivatalos becslése valószínűleg pontosabb, mint a többi. Másrészt számolni kell a megnövekedett építési költségekkel.

Mindezeket a körülményeket tekintetbe véve a belga vagyon pusztítás és rablás következtében szenvedett

veszteségét legfeljebb 150 millió fontra becsülöm, és bár zavarba ejt ez a becslés, mely olyan mélyen alatta marad a közkeletű adatoknak, mégis meglepetés volna számomra, ha nem bizonyulna még ez a becslés is túlságosan magasnak. Az elkobzások, bírságok, rekvirálások megtérítésének igénye további 100 millió fontra tehető. Ha a szövetségesek által Belgiumnak előlegezett háborús kiadásokat, körülbelül 250 millió fontot (amelyben a segítőbizottság kiadásai is benne foglaltatnak) szintén felszámítjuk, akkor az egész összeg 500 millió fontot tesz.

A franciaországi rombolások természetesen sokkal nagyobb méretűek, nemcsak a hosszú harcvonal, hanem a terület mélysége következtében is, melyen a harcvonal időnkint előre-hátra tolódott. Közkeletű tévedés, hogy Belgium a háború legjobban sújtott áldozata; ki fog derülni, hogy az ember- és vagyonszertésekkel, az adósságok terhével számot vetve, Belgium az Egyesült Államok kivételével az összes hadviselők közül a legkisebb áldozatot hozta. Szerbia szenvedett aránylag legtöbbet, utána Franciaország. Franciaország minden tekintetben inkább volt a német nagyravágyás áldozata, mint Belgium, és Franciaország számára is épen így elkerülhetetlen volt a háború. Véleményem szerint a békekonferencián követett politikája ellenére, — amely politika szenvedéseivel magyarázható, — Franciaország az, mely legjobban rászolgált nagylelkűségünkre.

A különleges helyzet, melyet Belgium a közvéleményben elfoglal, annak a ténynek eredménye, hogy 1914-ben az ő áldozata volt legnagyobb. De 1914 után szerepe megszűnt. Ennek következtében 1918 vége felé aránylagos áldozata — az invázió pénzzel ki nem fejezhető szenvedéseit leszámítva — csökkent és némely tekintetben még Ausztráliáénál is kisebb volt. Nem azért mondom ezt, mintha ki óhajtának térni a Belgium-

mal szemben fennálló kötelezettségek elől, melyeket felelős államférfiak kijelentései kapcsán vállaltunk. Angliának nincs szüksége egy fillérre sem Németországtól, míg Belgium igényeit ki nem elégítette. De ez nem ok arra, hogy akár mi, akár ők, meg ne mondjuk az igazat.

Bár a francia igények hasonlíthatatlanul nagyobbak, itt is roppant túlzásokba estek, amint ezt felelős francia statisztikusok is hangsúlyozták. A francia területnek legfeljebb 10 százaléka volt ellenséges megszállás alatt, és legfeljebb 4 százaléka esik az elpusztított zónába. A hatvan francia város közül, melynek 35.000-nél több lakója van, kettő pusztult el: Reims (115.178) és Saint-Quentin (55.571); három, és pedig Lille, Roubaix és Douai, megszállás alatt volt, gépeit és sok egyébét elvesztette, de egyébként épségben maradt. Amiens, Calais és Dunkerque másodrendű károkat szenvedtek az ágyútűztől és a légi bombázástól; de Calais és Boulogne értéke bizonyára növekedett az angol hadsereg számára létesített újabb berendezések által.

A Francia Statisztika Évkönyve 1917-ben a franciaországi házak értékét 2380 millió fontra (59.5 milliárd frankra) becsüli. Világos tehát, hogy az elpusztított házak értékének 800 millió fontban (20 milliárd frank) való megállapítása messze túllő a célon. Ha a háború előtti árak szerint 120 millió fontot, a mai árak szerint 250 millió fontot veszünk fel, ezzel sokkal közelebb jutottunk a reális számhoz. Franciaország földjének értékbecslése 2480 és 3116 millió font között ingadozik, úgy hogy csak nagyon szeszélyes becsléssel tehető az okozott károk értéke 100 millióra. Hiteles adatok szerint a földbérletek összértéke nem nagyobb 420 millió fontnál. Hátra volna még a berendezés és a gépek vesztesége, a szénbányák, szállítási eszközök kárai és még

néhány kisebb tétel. De bár komoly veszteségek ezek, nem lehet őket, Franciaország eme kis részére nézve, száz meg száz millió font sterlingszámra mérni. Szóval, a megszállott és elpusztított vidékek káráról nehéz lesz 500 millió fontnál magasabb számlát összeállítani. E véleményemet megerősítik René Pupin adatai, aki a háború előtti francia vagyon legösszefoglalóbb és legtudományosabb értékű statisztikai adatait állította össze, amely adatok azonban csak az én becslésem elkészülte után jutottak kezembe. Ez a kiváló szaktekintély a megszállott terület veszteségeit 400—600 millió fontra (10—15 milliárd frank) becsüli, és az ő két végösszege között az én számom épen feleuton fekszik.

Azért mégis, Dubois a Kamara költségvetési bizottságában 2600 millió fontban (65 milliárd frank) állapítja meg a „minimum“-ot, nem számítva a háborús költségek, utak és középületek megrongálása folytán előálló veszteségeket. És Loucheur, az ipar helyreállításának minisztere, 1919 február 17-én megállapítja a szenátus színe előtt, hogy az elpusztított területek helyreállítása céljából 3000 millió fontra (75 milliárd frank) van szükség, — ami több, mint Pupin becslése szerint e vidékek lakosságának egész vagyona. Dehát ebben az időben Loucheur-nek nagy szerepe volt a békekonferencián a francia igények védelmezése tekintetében, és ő is, mint mások, bizonyára azt hitte, hogy az igazság ellentétben van a hazafiság követelményeivel.

Ez a szám azonban nem jelenti a francia követelések teljes kielégítését. Hátra vannak még a megszállott területeken foganatosított elkobzások és rekvirálások, valamint a német cirkálók és tengeralattjárók által a francia kereskedelmi tengerészetnek okozott veszteségek. 200 millió font bőven elég lenne e követelések ki-

elégítésére, de hogy ne érhessen bennünket szemre-hányás, adjunk ehhez, kissé önkényesen, 300 millió fontot, és kerekítsük ki a francia követelés összegét 800 millió fontra.

Dubois és Loucheur megállapítása 1919 kora tavaszán hangzott el. Klotznak a francia kamarában hat hónappal később (1919 szeptember 5.) tartott beszéde már súlyosabb beszámítás alá esik. E beszéd a francia tulajdonban okozott károkat (valószínűleg a tengeri veszteségek beleszámításával, de a nyugdíjak és illetmények nélkül) 5360 millió fontra (134 milliárd frank), vagyis az én becslésemnek több mint hatszorosára becsüli. Ha az én számom tévesnek bizonyul is, Klotz-é semmiesetre sem igazolható. A francia miniszterek így csalták meg népüket; de ha elérkezik a kiábrándulás pillanata — és ennek hamarosan el kell következni (mert ki kell derülni a követelések helytelenségének is, meg annak is, hogy Németország nem tud fizetni) — a visszahatás nemcsak Klotz-ot fogja elsöpörni, hanem a kormányt és a társadalmat is, melyet ez a kormány képvisel.

Az angol követelések a fenti alapon tulajdonképen a tengeri veszteségekre szorítkozhatnak — hajókra és ezek rakományára. Szó lehet a polgári tulajdon rombolásáról is, tenger felől és levegőből való bombázás következtében, de ezek elenyészően csekély számok, 5, vagy legfeljebb 6 millió font bőven fedezheti e károkat.

Az angol kereskedelmi flotta vesztesége, a halászhajók nélkül, 2479 hajó, aminek 7,759.000 tonna felel meg. A kártérítési összeg megállapításában tág tér jut az eltéréseknek; tonnánként 30 fontot véve, amely összeg a hajóépítés rohamos növekedése folytán könnyen túlmagasnak bizonyulhat, de amely kiválóbb szaktekintélyek becslésével bármikor felcserélhető, az egész

követelés 230 millió fontot tesz. Ehhez hozzá kell adni az elpusztított hajóteher értékét, amelyre nézve kizárólag találgatásokra vagyunk utalva. Talán tonnánként 40 font megközelítené a tényleges állapotot, mely esetben is a 310 millió fontról, az előbbi összeggel együtt összesen 540 millió fontról volna szó.

Vegyünk 30 millió fontot légi támadások, bombázás, polgári internáltak kártalanítására és más mindenféle előfordulható tételek címén, — mely esetben is az angol követelések teljes összege 570 millió fontot tesz. Talán meglepő, hogy a mi igényünk olyan sokkal kisebb, mint a franciáké, de hogy viszont Belgiumét felülmúlja. De akár a pénzbeli, akár a reális veszteséget az ország gazdasági erejéhez viszonyítva, kereskedelmi hajózásunk valóban rettenetes károkat szenvedett.

Hátra van még Olaszország, Szerbia és Románia követelése a megszállás okozta károkért és ezeknek és a többi országoknak, például Görögországnak követelése a tengeri veszteségekért. Ez igényeket egyelőre úgy tekintem, mintha mind Németországgal szemben állának fenn, még ha esetleg nem is ő, hanem szövetségesei okozták volna a károkat; az Oroszország részéről támasztható ilyen igényeket teljesen mellőzendőnek tartom. Itáliának a megszállásból és a tengeri támadásokból eredő veszteségei nem súlyosak, 50—100 millió font teljesen elegendő tehát fedezésükre. Szerbia az embere riesség szempontjából nagyon sokat szenvedett, de anyagilag nem lehet szó valami nagy pénzösszegekről, mert az ország a gazdasági fejlettség alacsony fokán állott. Stamp idézi Marri olasz statisztikus adatát, mely szerint Szerbia nemzeti vagyonát 480 millió fontra, azaz fejenként 105 fontra becsüli, melynek nagy része földbirtokban van, ami nem szenvedett tartós károkat.

Minthogy e népcsoport igényei tekintetében csak találgatásokra vagyunk utalva, kerek számban 250 millió fontot veszek fel e címen.

Igy tehát végeredményül a következő adatokat nyertük:

Belgium	500 millió font
Franciaország	800 millió font
Angolország	570 millió font
A többi szövetséges .	250 millió font
	<hr/>
	Összesen 2120 millió font

Felesleges hangsúlyoznom, hogy ez adatok csak hozzávetőlegesek, és hogy különösen a Franciaországra vonatkozó számmal szemben volna helyénvaló a kritika. De erősen hiszem, hogy, ha nem is egészen pontosak, a tévedés sem lehet valami súlyos; tehát bátran állíthatom, hogy a szövetséges hatalmak fegyverszünet előtti kötelmei alapján megállapított igények Németországot terhelő összege biztosan több lenne 1600 millió fontnál, de nem érné el a 3000 millió fontot.

Ez volna az az összeg, melyet jogosan követelhetnénk az ellenségtől. Alább részletesebben fogom kifejteni az okokat, melyek alapján állítom, hogy bölcs és méltányos eljárás lett volna, ha a német kormánytól a béketárgyaláson végleges elintézés címén, minden különösebb részletezés nélkül, 2000 millió font megfizetését követeltük volna. Ez lett volna a határozott és rögtöni megoldás módja, mert ezt az összeget Németország, ha némi elnézéssel járnak el vele szemben, valószínűleg meg is tudta volna fizetni. Ezt az összeget azután a szövetségesek feloszthatták volna egymás között a szükség és a méltányosság elvei alapján.

De nem így történt.

II. A békekonferencia és a békeszerződés feltételei.

Nem hiszem, hogy a fegyverszünet pillanatában a szövetséges országok felelős tényezői a megszállás és a tengeralatti háború által okozott anyagi károk jóvátételén kívül egyebet is vártak volna Németországtól. Ekkor még komolyon kétségbe vonhattuk, vajjon Németország elfogadja-e feltételeinket, melyek szükségképpen nagyon szigorúak voltak. Nem lett volna diplomatikus eljárás, ha megkockáztatjuk a háború folytatását azáltal, hogy olyan összeget követelünk, melyre akkor a szövetségesek közvéleménye nem is gondolt, és amelynek megfizetése nem is volt bizonyos. A franciák, azt hiszem, nem fogadták el ezt a szempontot, de bizonyára ez volt az angol felfogás; ilyen körülmények között születtek meg a fegyverszüneti feltételek.

Egy hónappal később e körülmények teljesen megváltoztak. Beláttuk, mily reménytelen a németek helyzete. Sokan sejtették ezt már előbb is, de nem mertek vele, mint bizonyossággal számolni. Nyilvánvaló volt, hogy feltétlen megadást követelhattünk volna, ha ezt meg is akartuk volna kapni.

De új tényező lépett közbe, melynek nagyobb helyi jelentősége volt. Az angol miniszterelnök észrevette, hogy az ellenségeskedések megszüntetése maga után vonná annak a politikai blokknak bukását, melynek személyes befolyását köszönhette, és hogy a belső nehézségek, melyek a leszerelésből következnek, a háborús ipar átalakulása béke-iparrá, a pénzügyi helyzet, a lelkekre gyakorolt visszahatás erős fegyvereket adna ellenségei kezébe, ha időt engedne nekik a megérésre. Személyes hatalmát, amely független volt pártoktól és elvektől, és olyan korlátlan, amilyenre alig van példa az angol po-

litika történetében, csakis úgy látta biztosíthatónak, ha folytatja az ellenségeskedést, míg elevenen hat a győzelem presztízse és míg a pillanatnyi lelkesedésre új alapot építhet hatalmának, mely így túlélheti majd a közeljövő elkerülhetetlen visszahatásait. Ennélfogva röviddel a fegyverszünet után, a befolyásának és tekintélyének teljességét élvező népszerű győző kiiratta az általános választásokat. Széles körök már akkor is politikai erkölcsstelenségnek bélyegezték ezt a cselekedetet. A közérdek rövid haladékot követelt, míg kissé kialakulnak az új korszak körvonalai és míg valami határozott helyzet alakul ki, mellyel szemben az ország tudni fogja, mivel bizza meg tulajdonképen új képviselőit. De a személyes nagyravágyás másként határozott.

Egy ideig minden jól ment. De még bele sem melegedtek a választási hadjáratba, a kormány jelöltjei máris észrevették, hogy hiányzik a hatásos jelszó. A háborús kabinet megbízatásának meghosszabbítását kérte, azon az alapon, hogy megnyerte a háborút. De részben, mert az új körvonalak még nem tisztázódtak, részben a koalíciós párt ingatag egyensúlyára való tekintettel, a miniszterelnök politikáját hallgatás, vagy általános megjegyzések fogadták. Ugy látszott, hogy a választási mozgalom ellaposodik. A bekövetkezett események kapcsán már tudjuk, hogy a koalíciós pártot nem igen fenyegette valóságos veszély. De a pártok intézői könnyen megijednek. A miniszterelnököt legidegesebb tanácsadói figyelmeztették, hogy számítania kell meglepetésekre és a miniszterelnök hallgatott reájuk. A kortések türelmetlenkedtek: valamivel több „fűszer“ kellene. A miniszter gondoskodott, hogy legyen.

Abból a kiindulásból, hogy a miniszterelnöknek megmaradása a hatalmon elsőrendű fontosságú körülmény, magától következett a folytatás. Ezzel kapcsos-

latban bizonyos táborok morogni kezdtek, hogy a kormány egyáltalán nem adott elegendő biztosítékot azért, hogy nem szándékozik „futni hagyni a hunokat”. Hughes elég nagy figyelmet keltett, mikor roppant nagy indemnitás megszavazását kérte, és Northcliff lord is hatalmas segítőtje volt ebben a kérdésben. A miniszterelnök észrevette, hogy két eredményt érhet el egy csapásra: elfogadva Hughes és lord Northcliff politikáját, elhallgattatja ezt a két veszedelmes kritikust; és egyzersmind megvan a kortesek részére a hatásos jelszó is, amely túlkiálthatja a más táborokból jövő kritika hangjait.

Az 1919-iki választások menete szomorú, drámai képe egy olyan ember gyengeségének, aki leglényegesebb indítékait nem önmagából, hanem az őt körülvevő légkör pillanatról pillanatra változó hullámzásából meríti. A miniszterelnök természetes ösztönei — többnyire így van ez — helyesek és ésszerűek voltak. Ő nem hitte, hogy a császárt fel kell akasztani, vagy hogy okos és lehetséges a nagy hadisarc megszerzése. November 22-én ő és Bonar Law közzétették választási kiáltványukat. Ebben nincs is szó ezekről, hanem, inkább a leszerelésről és a népszövetségről beszélve, megállapítják, hogy „első törekvésünk az, hogy igazságos és tartós békét kössünk és úgy építsük meg az új Európa alapját, hogy megszüntessük újabb háborúk lehetőségeit”. Wolverhampton-ban, november 22-én, a débacle előestéjén tartott beszéde sem említi jóvátételt vagy hadikárpótlást. Másnap, Glasgow-ban, Bonar Law sem ígér semmit. „Ugy megyünk a béketárgyalásra”, mondta, „mint egy a sok szövetséges között, és önök nem várhatják, hogy a kormány, bármily szándékai legyenek is, nyilvánosan bejelentsen, mielőtt a tárgyalásra megy, milyen álláspontot fog elfoglalni

az egyes kérdésekben.“ De már néhány nap mulva, (november 29) Newcastle-ben, a miniszterelnök kezdi fűteni a katlant: „Midőn Németország leverte Franciaországot, Franciaországnak fizetnie kellett. Az elv tekintetében nincs semmi kétség, és e szerint az elv szerint kell eljárunk: Németországnak viselnie kell a háború költségeit teljesítőképesége végső határáig“. De ezt az elvet mindenféle „figyelmeztető szavak“-kal kísérte, rámutatva a kérdés gyakorlati nehézségeire. „Kiváló tagokból álló szakértő-bizottságot küldöttünk ki, melyben minden véleményárnyalat képviselve van, hogy vegye vizsgálat alá a kérdést és adjon nekünk tanácsot. A követelés jogos, ez kétségtelen. Fizetnie kell, és fizetni fog, amennyit tud, de nem engedjük meg, hogy oly módon fizessen, hogy tönkretégye iparunkat.“ A miniszterelnök hangsúlyozni kívánta e kijelentésével, hogy szigorúságot akar alkalmazni, de hogy nem sok remény van arra, hogy valóban meg is fogják kapni a pénzt. Az is látszott, hogy nem akar nyilatkozni a békekonzferencián elfoglalandó álláspontjáról. Beszélték, hogy a City egy tekintélyes személyiségének véleménye szerint Németország egészen bizonyosan meg tudna fizetni 20.000 millió fontot, de sőt ennek kétszeresét is. Az államkincstár szakembereinek, amint Lloyd George jelezte, más volt a véleménye. Ő tehát hivatkozhatott tanácsadóinak eltérő véleményeire és Németország fizetőképeségét nyílt kérdésként kezelhette, melyre nézve meg kell tennie minden tőle telhetőt országa érdekében. Ami a tizennégy pontban tett ígéreteinket illeti, mélysegesen hallgatott.

November 30-án Barnes, a háborús kabinetben a munkáspárt képviselője, világga kiáltotta a szónoki emelvénnyel: „fel kell akasztani a császárt“.

December 6-án a miniszterelnök nyilatkozott a

jövőben követendő politika irányelveiről és céljairól, és az „európai“ szónak különös hangsúlyozásával kijelentette: „Az összes európai szövetségesek elfogadták azt az elvet, hogy a központi hatalmaknak kell fizetniök a háború költségeiért teljesítőképességük végső határáig.“

Azonban a választásig jóformán csak egy hét volt hátra és még mindig nem mondott eleget a pillanatnyi étvágy kielégítésére. December 8-án a Times, a gyengébbek kedvéért bizonyos méltóság álarcában kijelentette a „Készül a német béke“ c. vezércikkben, hogy a miniszterelnök sokféle nyilatkozata megriasztotta a közönséget. „Alapos a gyanú“, tette hozzá, „hogy egyes befolyások oda igyekeznek hatni, hogy a németek könnyű szerrel szabadulhassanak, holott teherbíró-képességük megállapításánál az egyetlen szempont a szövetségesek érdeke lehet.“ A Political Correspondent ezt írta: „A képviselőjelölt beszél abból az emberből, aki a mai aktuális kérdések kapcsán Barnes kijelentését teszi magáévá — fel kell akasztani a császárt —, aki Németországtól a háború költségeit követeli, aki felizgatja hallgatóit és olyan húrt érint, mely iránt azok leginkább fogékonyak.“

December 9-én, a Queen's Hall-ban, a miniszterelnök nem érintette a kérdést. De ettől kezdve a gondolat és a szó is napról napra züllött. A legnagyobb színjátékot Eric Geddes rendezte, a cambridge-i Guildhall-ban. Egy korábbi beszéde, melyben meggondolatlan naivsággal kétségbevonta, hogy Németországtól ki lehet erőszakolni a háború költségeit, komoly gyanúsítások céltáblájává tette és most vissza kellett szereznie az elvesztett népszerűséget. „Ki fogjuk facsarni, mint a citromot, de még ennél is jobban“, kiáltotta a vezeklő. „Addig facsarom, míg jajgatni nem kezd“. Szerinte min-

den darab földet, tulajdont el kell venni, amely szövetséges vagy semleges országban német alattvalók tulajdona; el kell venni aranyát, ezüstjét, ékszereit; a képtárak, könyvtárak kincseit el kell adni a szövetségesek javára. „Meztelenre kell vetkőztetni Németországot, mint ahogy levetkőztette Belgiumot.“

December 11-én a miniszterelnök beadta a derekát. A választókhöz intézett utolsó kiáltványa, a hat pont, szomorú ellentétben van a három héttel ezelőtt vállalt programmal. Alljon itt a hat pont:

1. Perbe kell fogni a császárt.
2. Meg kell büntetni azokat, akik felelősek a kegyetlenkedésekért.
3. Németország teljes kártérítést fizet.
4. Anglia az angoloké, társadalmi és ipari tekintetben is.
5. A háború szerencsétlenjeinek felsegítése.
6. Boldogabb ország minden ember számára.

Hálás téma a cinikusnak. Három heti korteskedés alatt a kapzsiságnak és az érzelgésnek ezt a keverékét főzték ki Anglia hatalmas urai, akik még röviddel előbb elég nemes és komoly szavakat ejtettek leszerelésről, Népszövetségről, igazságos és tartós békéről, mely az új Európa alapját fogja megvetni.

Ugyanaz nap este Bristolban a miniszterelnök visszavonta előbbi fenntartásait és kifejtette a négy elvet, melyek kártalanítási politikáját irányítják. Ezek közül a következőket említem: Először, teljes joggal követelhetjük a háború összes költségeinek megtérítését; másodsor, javasoljuk a háború összes költségeinek megtérítését; harmadszor, a kabinet által kiküldött bizott-

ság véleménye szerint ez a követelés érvényesíthető.¹⁾ Négy nappal később megkezdődtek a választások.

A miniszterelnök sohasem mondotta, hogy ő hiszi, hogy Németország meg tudja fizetni a háború összes költségeit. De a népgyűlési szónokok szájában sokkal határozottabb formát öltött a program. A szavazók általában hitték, hogy Németországot lehet kényszeríteni a fizetésre, ha nem is az egész összeg erejéig. Mindenki gondoltak, azokra is, akiknek praktikus és önző aggodalma félve tekintett a jövőbe, a háború költségeire gondolva, és azokra is, akiknek lelki egyensúlyát megzavarták a háború borzalmi. Koalíciós jelöltre szavazni, ez annyit jelentett, mint keresztre feszíteni az Antikrisztust, és Németországra hárítani az angol államadósságot.

A fogás kitünően bevált, Lloyd George politikus-ösztöne fején találta a szegyet. Ezt a programot egyetlen képviselőjelölt sem hagyhatta cserben és nem is tette meg egyik sem. A régi liberális párt, mely nem tudott ehhez hasonlót nyújtani a választóknak, megszűnt létezni. Új képviselőház született, a képviselők nagyobb része sokkal többre kötelezte magát, mint amit a miniszterelnök ígért. Megkérdeztem egy konzervatív barátomat, mi a véleménye az új parlamentről. Barátom, aki már nem egy parlamentet látott, azt felelte: „van egy csomó marcona arcú ember, akik mintha azt mondanák, hogy a háborúban jól végezték dolgukat“.

Ilyen volt a levegő, melyből a miniszterelnök Párisba utazott, és ilyen volt a zürzavar, melyet maga kö-

¹⁾ A háború költségeit 24.000 millió fonttól fölfelé becsülték. Ez évenként 1200 millió font kamatot (tőketörlesztés nélkül) jelentett volna. El lehet képzelni olyan szakértő bizottságot, mely ennek fizetésére Németországot képesnek tartja?

rül teremtett. Elkötelezte magát és kormányát, hogy a tehetetlen ellenségtől olyasmit fog követelni, ami nem egyezik a mi ünnepélyes ígérletünkkel, amely ígérletben bizakodva tette le az ellenség a fegyvert. Kevés epizód van a történelemben, mely kevésbé tarthatna számot az utókor bocsánatára, — a háború, melyet a nemzetközi kötelezettségek szentségének érdekében indítottak, soha jóvá nem tehető sebet üt a legszentebb ilyen kötelezettségen és e bűn elkövetői épen ez ideálok győztes bajnokai.¹⁾

Meg vagyok győződve, hogy a háborús költségeknek Németországtól való követelése, egyike a legoktalanabb politikai cselekedeteknek, melyekért államférfi valaha is felelős volt. Milyen más jövőnek nézett volna elébe Európa, ha akár Lloyd George, akár Wilson belátták volna, hogy a legkomolyabb problémák, melyekre a gyelmöket fordítani kellene, nem politikai vagy területi, hanem pénzügyi és gazdasági kérdések, és hogy a jövő veszélyei nem a határok és a hatalom, hanem az élelmiszer, a szén és a szállítás kérdéseiben rejlenek. Ezekkel a problémákkal azonban egyikük sem törődött a békekonferencia folyamán. A levegőt, melyben ez a bölcs és mérsékelt meggondolás érvényre juthatott volna, elhomályosították az angol béke-küldöttség ígéretei, melyeket a kártalanításra vonatkozóan tett. A remények, melyeket a miniszterelnök keltett, kényszerítet-

¹⁾ Nem egykönnyen határoztam el magamat e szavak leírására. Anglia vezető államférfiai egyáltalán nem tiltakoztak, és így könnyen hihettem, hogy talán tévedek. Azonban azt hiszem, hogy ismerem az összes tényeket és azt hiszem, nincs szó tévedésről. Egyébként a negyedik fejezetben és ennek a fejezetnek az elején közöltem ezeket a kötelezettségeket, és az olvasó maga is megalkothatja véleményét.

ték, hogy sikra szálljon az igaztalan és megvalósíthatatlan gazdasági feltételekre épített békeszerződés érdekében, sőt ezenkívül összeütközésbe juttatták az Elnökkel, valamint Franciaország és Belgium versengő érdekeivel. Minél jobban kiderült, hogy keveset lehet várni Németországtól, annál nagyobb szükség volt a hazafias telhetetlenségre és a szent egoizmusra, hogy elkaparíthassa a csontokat, a jogosult igényekre és nagyobb szükségre hivatkozó Franciaország, és az indokolt reményeket tápláló Belgium elől. Azonban a pénzügyi problémákat, melyek próbára tették Európát, nem lehetett kapzsisággal megoldani. A gyógyulás egyedüli lehetősége a nagylelkűség gyakorlásában rejlett.

Ha Európa ki akarja heverni a zavarokat, annyira rá van utalva Amerika nagylelkűségére, hogy magának is gyakorolnia kell ezt az erényt. Mi értelme van annak, hogy miután a szövetségesek előbb Németországot, azután egymást fosztották ki, az Egyesült-Államokhoz forduljanak segítségért és megint kiszolgáltatassák neki egész Európát? Ha az 1918. decemberi választásokat az okos nagylelkűség, és nem az esztelel kapzsiság jelszavával küzdötték volna végig, Európa pénzügyi kilátásai ma sokkal kedvezőbbek volnának. Ma is az a véleményem, hogy még a nagy béketárgyalás előtt, vagy legalább is annak legelején, Anglia és az Unió képviselőinek alaposan meg kellett volna beszélni a gazdasági és a pénzügyi kérdéseket a maguk egészében és hogy Angliát a következő konkrét javaslatok megtételére kellett volna felhatalmazni: 1. minden szövetségségi tartozás azonnal törlendő; 2. Németország fizessen 2000 millió fontot; 3. Anglia lemond ez összegből való részesedésének minden igényéről és a neki járó összeget a békekonferencia rendelkezésére hocsátja amaz új államok javára, me-

lyek most rendezkednek be; 4. hogy haladéktalanul rendelkezhessenek valami hitellel, a Németország által fizetendő összeg megfelelő részét a szerződésben résztvevő összes államok garantálják; 5. a volt ellenséges államok is bocsáthassanak ki ilyen garancia-kötvényeket kisebb összeg erejéig, a maguk gazdasági helyreállításának céljaira. Ezek a javaslatok szükségessé tettek volna, hogy az Unio nagylelkűségéhez folyamodjanak. De hiszen azt úgysem lehetett elkerülni; és tekintve az ő sokkal kisebb anyagi áldozatait, bátran meg lehetett volna tenni. Ezek a javaslatok nem teljesíthetetlenek, nincs bennük ábránd, vagy utópia. És Európa előtt megnyitották volna a pénzügyi újjraépítés és megszilárdulás kilátásait.

E gondolatok részletezése a VII. fejezet tárgya; egyelőre térjünk vissza Párisba. Láttuk, milyen zűrzavart vitt magával Lloyd George. A többi szövetséges állam pénzügyminiszterei még rosszabb helyzetben voltak. Itt Angliában, mi nem alapítottuk pénzügyünk rendezését a hadikárpótlás reményeire. Ha ilyen címen kapunk valamit, azt váratlan szerencsének fogjuk tekinteni; de, bár később másként alakultak a dolgok, ez időben költségvetésünk egyensúlyát normális módszerekkel akartuk helyreállítani. De nem így állt a dolog Franciaországban. Az ő költségvetésüknek nem volt kilátása arra, hogy egyensúlya helyreáll; ehhez a politika teljes irányváltozása kellett volna. Valóban, a helyzet reménytelen volt és majdnem reménytelen most is. Ezek az országok államesőd előtt állottak. Ezt a tényt csak úgy lehetett eltitkolni, ha hatalmas összegeket helyeznek kilátásba, melyeket az ellenség fog fizetni. Mihelyt kiderült, hogy Németországra lehetetlen áthárítani mindkét fél költségeit, a francia és az olasz pénzügyminiszter helyzete tarthatatlanná vált.

Németország fizetőképességének tudományos mérlegelését tehát mindjárt az elején ki kellett kapcsolni. A remények, melyeket a politikusok taktikai célokból keltettek, annyira távol voltak a valóságtól, hogy a számoknak valami csekélyebb megváltoztatása nem ért volna semmit, úgy hogy végleg leplezni kellett a tényeket, állandósítani a hazugságot. Hazugságra pedig nem lehet életrevaló pénzügyi politikát építeni. Épen ezért, többek között, nagylelkű pénzügyi politikára volt szükség. Franciaország pénzügyi helyzete olyan kilátástalan volt, hogy szinte lehetetlen volt azt kívánni tőle, hogy a német kártalanítás kérdésében az ész szavaira hallgasson, hacsak mindjárt meg nem mutatták a módot, melynek segítségével a zavaros helyzetből kimenekülhessen.¹⁾ Nézetem szerint nagy bűn terheli az Egyesült-Államok képviselőit, akik egyetlen életrevaló javaslattal sem tudtak a szenvedő és szorult helyzetben lévő Európa segítségére lenni.

Még egy dolgról kell említést tennem, mely szintén a helyzet képéhez tartozott: az ellentmondásról, mely Clemenceau „megsemmisítő” politikája és Klotz pénzügyi nehézségei között állott fenn. Clemenceau célja az volt, hogy Németországot minden lehető módon meggyengítse és tönkretégye, és azt hiszem, hogy ő tulajdonképpen nem sokat törődött a kárpótlással; egyáltalán nem szándékozott Németországnak nagy kereskedelmi lehetőségeket engedélyezni. De hogy mi az a kártérítés, és hogy milyen pénzügyi nehézségekkel küzd a szegény Klotz, ezzel nem igen gondolt. Ha a pénzügyi szakértőknek kedvük telik abban, hogy óriási kö-

¹⁾ A franciákat könnyű volt meggyőzni arról, hogy a követelt összegek fantasztikusak. Azonban a végén mégis csak oda lyukadtak ki: „Dehát Németországnak fizetnie kell; máskülönben mi lesz Franciaországgal?”

veteléseket iktassanak a szerződésbe, ám tegyék; csak az a fő, hogy e követelések kielégítése ne történjék a Karthagói Béke lényegének rovására. Clemenceau „reális” politikája irreális kérdésekben, Klotz követelő politikája valóban reális kérdésekben, e két irányzat összezavarása a jóvátétel körül egész sereg egymással össze nem férő intézkedést eredményezett.

Nem térhetek ki a végnélküli ellentétekre és intrikákra a szövetségesek között, amely versengés eredményeképpen a jóvátétel fejezete néhány hónapi vajúdás után végleges formájában napvilágra jutott. A történelem aligha ismer még egy ilyen erőszakolt, szegényes, mindkét félre nézve hátrányos okmányt. Akik részt vettek e vitákban, bizonyára csak szégyenkezve tudnak azokra visszagondolni. Be kell érnem a végső megállapodás fejtegetésével, amelyet az egész világ ismer.

A legfőbb eldöntésre váró kérdés volt, hogy mely tételek azok, melyeket Németországgal meg lehetne fizettetni. Lloyd George választási jelszava, mely szerint a szövetségesek jogosan követelhetik az összes háborús költségek megtérítését, kezdettől fogva tarthatatlan volt; azaz, hogy elfogulatlanabban tegyem fel a kérdést, semmi kilátás nem volt arra, hogy az Elnökkel el lehessen hitetni, miszerint ez a követelés megegyezik a fegyverszünet előtti ígérésekkel. A kompromisszum, mellyel e kérdést megoldották, közismert és így hangzik:

231. cikk: „A szövetséges és társult hatalmak kormányai megerősítik és Németország elismeri, hogy Németország és szövetségesei felelősek a veszteségekért és a károkért, melyeket a szövetséges kormányok és alattvalóik szenvedtek a Németország és szövetségeseinek támadása által rájuk kényszerített háború következményeképpen.” Jól és gondosan szövegezett cikkely; az El-

nők szemében megállapítása annak, hogy Németország magára vállalja az erkölcsi felelősséget a háború okozásáért; a miniszterelnök szája ize szerint pedig a háború összes költségeiből származó pénzügyi kötelezettség elismerését jelenti. A 232. cikk szerint: „A szövetséges és társult kormányok belátják, hogy Németország anyagi forrásai — a jelen szerződés egyéb inézkedéseivel összefüggő állandó megterhelésekkel számot vetve — nem elégségesek a veszteségek és károk teljes pótlására.“ Az Elnök megnyugtathatta lelkiismeretét: ez nem egyéb, mint egy kétségbevonhatatlan tény megállapítása, és ha elismerik, hogy Németország nem tudja kielégíteni a támasztott igényt, ebből nem következik, hogy ki kell elégítenie a támasztott igényt; a miniszterelnök meg hangsúlyozhatta, hogy ez a pont is megerősíti az előző cikkben foglalt teoretikus fizetési kötelezettség elismerését. A 232. cikk így folytatja: „A szövetséges és társult hatalmak követelik, Németország pedig vállalja, hogy *kártérítést ad a szövetséges és társult hatalmak polgári lakosságának és ennek tulajdonában a szövetséges és társult hatalmaknak Németország ellen viselt háborúja folyamán szárazföldi, vízi és légi támadás által okozott károkért*, valamint általában az idevonatkozó 1. sz. függelékben meghatározott károkért.“ A dült betűkkel szedett szavak a fegyverszünet előtti feltételekből lévén idézve, az Elnök aggodalmai eloszolhattak, viszont a függelékre való hivatkozás a miniszterelnök számára biztosította a legmesszebbmenő lehetőségeket.

Azonban eddig ez még csak szó, ügyeskedés és mesterség, ami nem árt senkinek, és ami akkor fontosnak látszott, de aligha fognak vele törődni, míg nem üt az ítélet órája. Ha a lényegét akarjuk ismerni, az 1. sz. függelékkel kell fellapoznunk.

Az 1. sz. függelék nagy része pontosan egyezik a

legyverszűnet előtti feltételekkel és nem lépi túl az indokolt követelések határát. Az 1. pont kártérítést kíván azoknak a polgári személyeknek, vagy ha már meghaltak, családjuknak, akiknek testi épségében okozott kárt a háború. A 2. pont a polgári lakósokon az ellenség által elkövetett kegyetlenségekért, erőszakosságokért, bántalmazásért; a 3. pont az elfoglalt vagy megszállott területek polgári lakószáma egészségének, munkaképességének, becsületének megsértéséért; a 8. pont a polgári lakósságtól követelt kényszermunkáért; a 9. pont a tulajdon rongálásáért, a hajózási és katonai művek és anyagok kivételével; a 10. pont a polgári lakósságra kirótt adók és pénzbírságokért követel kártérítést. Mindezek a követelések igazságosak és jogosak a szövetségesek részéről.

A 4. pont, mely a hadifoglyokkal szemben gyakorolt rossz bánásmódból eredő károkról szól, betűszerinti értelmében kételkedéssel fogadható, de a hágai egyezmény-nyel menthető, és különben is nagyon kis összeget jelent.

Az 5., 6. és 7. pont azonban sokkal jelentősebb kérdést foglal magában. E pontok követelik azokat az összegeket, melyeket elválás és más háborús segélyek címén adtak a szövetséges kormányok a bevonultak családjainak, valamint amelyeket nyugdíj vagy rokkantség-címén folyósítanak és fognak folyósítani ezután is. Alább látni fogjuk, hogy ez nagy összeget jelent, kétszeresét a többi igények egész összegének.

Az olvasó könnyen meg fogja érteni, milyen elfogadható érvelés származik e tételek beiktatásából, — habár csak érzelmi alapon. Mindenekelőtt hangsúlyozni lehet, mennyire méltánytalan dolog, hogy az asszony, akinek házáat lerombolták, igényt tarthat az ellenség fizetésére, míg az, akinek férjét megölték a csatatéren, nem bír ezzel az igénnyel; vagy a gazda kártérítést kap a

tanyájáért, a nő pedig az elvesztett kenyérkeresőért nem kap semmit? A nyugdíj és a háborús segélyek követelése valóban a fegyverszünet előtti feltételek önkényes magyarázásán alapszik. A háború okozta veszteségek egyik része az egyént, másik része meg a közt érinti súlyosabban; de ha a kormány az előbbiért kárpótlást fizet, akkor már ezek is átkerültek a második kategóriába. A háború költségeiből folyó igények leglogikusabb kritériuma az lehetne, hogy vajjon a kár nemzetközi egyezmények és a hadviselés elfogadott módjainak megsértése folytán keletkezett-e. Azonban ezt nehéz lett volna alkalmazni és Franciaország érdekei nagyon háttérbe szorultak volna Belgiumi és Angolországéi mellett. Az előbbinek semlegességét Németország garantálta, az utóbbi szenvedett legtöbbet a tengeralattjárók jogellenes harcmodjától.

Mindenesetre, az érzelmekre és a méltányosságra való hivatkozás üres beszéd. Mert aki a nyugdíjat vagy az elválási segélyt kapja, annak egészen mindegy, hogy az állam ezen vagy más címen szerez-e kártérítést; és az adófizető terhei egyformán csökkennek, akár a kártérítés, akár a háború költségeinek megtérítése címen behajtott összegből fedezik e kiadásokat. Nem is ez a fontos. A dolog érdeme az, hogy késő volt arra gondolni, vajjon helyesek és logikusak-e a fegyverszünetet megelőző feltételek, és hogy esetleg ezeket kellene megváltoztatni; a kérdés csak a körül forgott, hogy e feltételeket az 1. függelék 1., 2., 3., 8., 9. és 10. pontjaiban említett polgári lakosságnak okozott károkon kívül más károkra is lehet-e alkalmazni, vagy nem. Ha a szó jelent valamit, ha az igénynek van kötelező ereje, akkor épen oly kevésbé követelhetjük a nyugdíjakra és elválási segélyekre folyósított állami összegeknek, mint a háború általános költ-

ségeinek megtérítését. És van-e valaki, akinek eszébe jutna, hogy ez utóbbinak jogossága mellett érveljen?

Ami valójában történt, az nem volt egyéb, mint két ígéret kompromisszuma: a miniszterelnök megígérte a választóknak, hogy követelni fogja az összes háborús költségek megtérítését; a fegyverszünet előtt pedig a szövetségesek megígérték a németeknek — ennek az ellenkezőjét. A miniszterelnök hivatkozhatott arra, hogy ha az összes háborús költségeket nem is, de azoknak jelentékeny részét sikerült biztosítania; ő elejétől fogva tekintettel volt ígéreteiben a németek korlátozott teljesítőképességére, melyet, amint a legjózanabb szakértők is megerősítik, a számla jelenlegi összege is a végsőkéig kimerít. Másrészt, az Elnök is megmentette a formulát, mely eltakarta a szószegést, és elkerülte a szövetségesével való összetűzést olyan kérdés felett, melyben érzelmek és szenvedélyek mind öellene fordultak volna nyílt harc esetén. Az Elnök alig remélhette, hogy a miniszterelnök harc nélkül elejti választási ígéreteit a maguk egészében; és a nyugdíjak jelszava nagyon népszerű lett volna minden országban. A miniszterelnök ezuttal is nagyszerű taktikusnak bizonyult.

Egy másik nagyon érzékeny, könnyen sebezhető pontja a békeszerződésnek az, hogy nem állapítja meg a német kötelezettség határozott összegét. Számptalan kritikai támadás érte ezt a mulasztást. A németek és a szövetségesek részéről egyaránt helytelen dolog, hogy nem tudják, amaz, hogy mennyit fizessen, ezek, hogy mennyit követeljenek. A szerződésben elfogadott az az eljárás, hogy hosszú hónapok kellenek a száz meg százezer egyéni kár, föld, tanyai épületek, jószág károsodásainak összeadására és az így keletkező végösszeg megállapítására, nyilvánvalóan nem megfelelő. Az ész-

szerűség mindkét fél szempontjából azt kívánta, hogy kerek összegben egyezzenek meg, és ne törődjenek a részletekkel. Ha a szerződés megnevezte volna ezt a kerek összeget, az egyezmény jobban megtartotta volna üzleti jellegét.

Ez azonban két okból volt lehetetlen. Két hamis megállapítást dobtak bele a közvéleménybe: az egyiket a németek teljesítőképessége, a másikat az elpusztított vidékért támasztott jogos követelés összege tekintetében. Mindkét adat súlyos dilemmát jelentett. A németek remélhető teljesítőképességének mértéke, ha az őszinte és jól informált szakemberek adatai szerint állapítják meg, nagy csalódást keltett volna az angol és francia közönségben. Másrészt, ha a végleges összeg nem csalta volna meg a belga és francia várakozásokat, lehetetlen lett volna ellentmondások nélkül elfogadni, és káros kritikát váltott volna a németekből, akikről feltételezték, hogy elég óvatosak és hiteles adatokkal látták el magukat a saját gonosztetteik igazolására.

A legbiztosabb eljárásnak látszott tehát a politikusok szempontjából, ha egyáltalán nem említenek számadatokat; ebből a szükségességből származik a jóvátételi fejezet komplikációinak nagy része.

Az olvasót esetleg érdekelni fogják az 1. függelék alapján támasztható igényekre vonatkozó becsléseim. E fejezet első részében már kimutattam, hogy az egyéb követelések összege maximálisan 3000 millió fontra tehető. A nyugdíj és elválási segélyek összegének megállapításánál nem lehet a kormány által a *jelen pillanatban* fizetett összeget alapul venni, hanem ama fizetési skálák alapján kell kiszámítani, melyek a szerződés életbelépésének pillanatában Franciaországban érvényben vannak. Ily módon elkerülhetjük, hogy az amerikai vagy az angol polgár életét magasabb ösz-

szegre becsüljük, mint a franciáét, vagy az olaszét. A francia nyugdíj és hadisegély kisebb, mint az amerikai, vagy az angol, de nagyobb, mint az olasz, a belga, vagy a szerb. Teljesen elegendő tehát, ha a francia adatokat ismerjük, és ha tudjuk, hányan vonultak be, és milyen volt az elesettek arányszáma a szövetséges hadseregek különböző osztályaiban. Pontos adatokat így nem kaphatunk, de körülbelül ismerjük a segélyek összegét, az elesettek számát, s ez alapon becslésünk könnyen megközelítheti a valóságot. Hozzávetésem szerint nyugdíjak és segélyek címén a következő igények támaszthatók:

Angolország	1400 millió font
Franciaország ¹⁾	2400 millió font
Olaszország	500 millió font
A többi államok, az Uniót is ideértve .	700 millió font
	<hr/>
Összesen	5000 millió font.

Azt hiszem, hogy az összeg közelebb van a valósághoz, mint az egyes országokra vonatkozó részlet-adatok. Az olvasónak feltűnhet, hogy a nyugdíjak és segélyek majdnem kétszeresére emelik a szövetségesek követelését. Ezt a számot az egyéb címen támasztott követelés összegéhez adva, 8000 millió font²⁾ lesz a né-

¹⁾ Klotz a francia követelést 3000 millió fontra (75 milliárd frank) becsüli. Ha ez helyes, akkor a többi országét is ilyen arányban emelni kell.

²⁾ 1919 szeptember 5-én Klotz a Kamarában tartott beszédében 15.000 millió fontra becsülte a szövetségesek összes követelését, amely 1921-ig növekedne még a kamatokkal és attól kezdve 35 évi, körülbelül 1000 millió fontos részletekben volna törlesztendő, amelyekből Franciaországnak körülbelül 550 millió font jutna. „E beszéd“, jelentették, „serkentőleg hatott az egész országban, és azonnal érezhető befolyást gyakorolt a börzére és az egész üzleti világra.“ Amíg

met kárpótlás, ami bizony elég szép összeg, és jó meszse van attól, amit tényleg fizethet. E fejezet következő szakaszában Németország teljesítőképességét fogom vizsgálni. Itt még a szerződés néhány részletét kell megemlítenem, melyek önmagukban is elég beszédesek.

1. Bármekkora lesz is a kártérítés összege, 1921. május 1-ig 1000 millió fontot kell fizetni. Hogy ez lehetséges-e, arról alább lesz szó. De a szerződés maga is tartalmaz bizonyos könnyítéseket. Először is, ez az összeg magában foglalja az okkupációs hadsereg költségeit a fegyverszünet óta (ez jelentékeny összeg, mert a 249. szakasz 200 millió fontot állapít meg ilyen címen).¹⁾

Továbbá „azok az élelmiszerek és nyersanyagok, melyekre a főbb szövetséges és társult hatalmak kormá-

Párisban az ilyen kijelentéseket tiltakozás nélkül fogadja a közvélemény, nem várhatunk semmit Franciaország pénzügyi és gazdasági jövőjétől, és nem lehet messze a végzetes kiábrándulás órája.

¹⁾ A békeszerződés kötelezi Németországot, hogy a jóvátétel költségein felül a megszállás költségeit is viselje, a béke aláírásától számított tizenöt évre. A szerződés nem tartalmaz semmiféle megállapítást, mely e hadsereg nagyságára vonatkozik, Franciaország tehát akár egész katonai állományát a megszállott vidéken helyezheti el és így Németországra háríthatja ez adóterheket; szerencsére, ez a politika nem Németország megterhelését jelentené, amely úgylis teljesítőképessége határáig fizeti a jóvátételt, hanem Franciaországra és szövetségeseire volna hátrányos, akik a jóvátétel címen ennyivel kevesebbet kapnának. Az Unió, Anglia és Franciaország kormányai „Fehér Könyv“-et adtak ki, melyben az okkupáció évi költségeit maximálisan 12 millió fontban állapítják meg arra az esetre, ha az érdekelt hatalmak látni fogják, hogy Németország becsületesen végrehajtja a lefegyverzést. A három hatalom azonban megváltoztathatja ezt a megállapodást, amikor e változtatás szükségesnek mutatkozik.

nyainak véleménye szerint Németországnak szüksége van, hogy jóvátételi kötelezettségeinek eleget tehessen, az említett kormányok hozzájárulásával szintén ez összegből fizethetők“. Ez nagyon fontos megállapítás. A klauzula módot ad a szövetséges országok pénzügyminisztereinek, hogy választóik előtt hangoztathassák, hogy ime, rövid időn belül jelentékeny összeg fizetésére lehet számítani; másrészt, a jóvátételi bizottság is megfelelhet annak a szükségességnek — amire előbb-utóbb úgylis sor kerül, hogy Németországnak visszaadja azt, amire gazdasági létének biztosítása céljából szüksége van. Ez a diszkrécionális hatalom az 1000 millió font rögtöni fizetésének kötelezettségét lényegesen enyhébbé teszi, de azért egészen nem veszi élet. E fejezet utolsó részének megállapításai rámutatnak arra, hogy ez összeget nem lehet az előírt határidőn belül megszerezni, még akkor sem, ha annak nagy részét a valóságban visszaszámazzák Németországnak import alakjában. Emellett, a jóvátételi bizottságnak, ha élni akar e diszkrécionális hatalmával, magára kell vállalnia Németország egész külkereskedelmének és ezzel valutaforgalmának irányítását is, ami okvetlenül túlmegy az ilyen testület működési lehetőségének határán. Ha a jóvátételi bizottságnak komoly szándéka az 1000 millió font behajtása és ennek részben való visszatérítése árúk formájában, akkor Közép-Európa kereskedelmét meg fogja fojtani a tehetetlen bürokrácia.

2. A záros határidőn belül készpénzzel vagy áruval fizetendő 1000 millió fonton felül Németország 2000 millió font erejéig kölcsönkötelezvényeket tartozik adni; vagy, ha az 1921. május 1-ig teljesített fizetés a megengedett levonások következtében nem éri el az 1000 milliót, oly összegű kötelezvényt ad, hogy a készpénz, áru és kötelezvények összege 3000 millió fontot tegyen.

A kötvények után 1921-től 1925-ig $2\frac{1}{2}\%$ évi kamat, azután pedig a törlesztésre 5% plus 1% fizetendő. Ha tehát feltételezzük, hogy 1921-ig Németország nem fog tudni számbavehető összeget törleszteni a jóvátétel összegéből, akkor 1921-től 1925-ig 75 millió fontot, azután pedig évi 180 millió fontot kell fizetnie.

3. Mihelyt a jóvátételi bizottság látni fogja, hogy Németország még ennél is többet tud tenni, 5%-os kölcsönkötvényeket kell kibocsátania további 1000 millió font erejéig, melynek törlesztési módozatait a bizottság később fogja megállapítani. Ily módon Németország évi 280 millió fontot fizetne, mely még nem foglalja magában az utóbbi 2000 millió tőkéjének törlesztését.

4. Azonban Németország kötelezettsége nincs elintézve az 5000 millió fonttal, és a jóvátételi bizottságnak joga van további kötvényeket követelni, míg az 1. függelék egész tartozásáról nem gondoskodott. Az én 8000 milliós becslésem alapján, mely inkább alacsony, mint túl magas, a különbözet 3000 milliót tenne. Ez, 5% kamatot számítva, az évente fizetendő összeget 480 millió fontra emelné, melyben azonban a tőketörlesztésre semmi sincs felvéve.

5. De még ez sem minden. Van egy további, végzetes hatású intézkedés. 3000 millió fonton felül csak az esetben bocsáthatók ki kötvények, ha a bizottság meggyőződik, hogy Németország fizetni tudja az új kibocsátás kamatait. De ez nem azt jelenti, hogy a kamatfizetés elhalasztódik. Mert 1921. május 1-től Németország terhére írják mindama tartozásának kamatait, melyet még nem fedezett készpénzzel, áruval vagy kötvények kibocsátásával; „a kamatláb 5% mindaddig, míg a bizottság e kamatláb megváltoztatását, a körülmények alapján, szükségesnek nem tartja“. Vagyis, a tartozás összege folyton szaporodik a kamatos kamat növeke-

dése szerint. Ez az intézkedés roppant mértékben növeli a terheket, ha feltételezzük, hogy Németország eleinte nem tud majd elég nagy összegeket fizetni. Öt százalék mellett a kamatos kamatok 15 év alatt megduplázzák a tőkét. Ha feltesszük, hogy 1936-ig Németország évente 150 millió fontnál többet fizetni nem tud (vagyis 3000 milliónak 5%-os kamatát), az 5000 millió, melynek kamatfizetése halasztódik, 10.000 millióra fog növekedni, és évi 500 millió kamatterhet is jelent. Azaz még ha 1936-ig Németország évenként 150 milliót fizet is, 1936-ban több mint félszeresével emelkedett a tartozása (13.000 millió 8000 millióval szemben). 1936-tól kezdve évente 650 milliót kell fizetnie nekünk csak kamatok címén. Minden év végén, melyben ez összegnél kevesebbet fizetett, tartozása több lesz, mint volt az év elején. Ha pedig 1936-tól számítva, 30 év alatt, a fegyverszünettől számítva 45 év alatt a tőkét is törleszteni akarja, akkor még 130 milliót, összesen 780 milliót kell fizetnie évente.¹⁾ Szerintem egészen bizonyos, — és alább indokolni fogom e meggyőződésemet, — hogy Németország nem képes oly összeget fizetni, mely ezt csak némileg is megközelítheti. Mig tehát a szerződést meg nem változtatják, Németország valóban elkötelezte magát, hogy a szövetségeseknek kiszolgáltatja örök időkre egész fölös termelését.

6. Ezen a tényen nem változtat az, hogy a jóvátételi bizottság diszkrécionális jogot kapott a kamatlábnak időről-időre való változtatására és tőketartozás halasztására, sőt törlésére is. Először is, e jogok némelyikét csak akkor gyakorolhatja, ha a hatalmak képvi-

¹⁾ Ha feltételezzük — amit senki sem hisz, és még a legoptimistábbak is valószínűtlennek tartják — hogy Németország mindjárt kezdettől fogva fizetni tudja a kamatot és a tőketörlesztést, akkor az évi összeg 480 millió font lenne.

selői egyhangulag járulnak hozzá. Másrészt, a bizottságnak egyenesen kötelessége, — addig is, míg egyöntetűen és alaposan meg nem változik a békeszerződésben kifejezésre jutó politika — hogy Németországból évről-évre kifacsarja a lehető legmagasabb összeget. Megállapítani egy határozott összeget, amely nagy ugyan, de amelyet Németország meg tud fizetni és még magának is marad, vagy pedig, megállapítani egy, teljesítőképességét messze meghaladó összeget és ennek esetleges redukálását egy olyan külföldi bizottságra bízni, melynek feladata megszerezni évről-évre a lehető legnagyobb összeget, melyet az illető év gazdasági körülményei megengednek, — e két megoldás között nagyon nagy a különbség. Az első nem fogja teljesen kiölni a vállalkozószellemet, az energiát és a reményeket. A második azonban, időtlen időig, minden évben újra meg újra elevenen nyúzza meg, és bármilyen ügyesen és óvatosan hajtják végre a műtétet, bármennyire vigyáznak, hogy a beteg életben maradjon, olyan politikát képviselne, melyről az emberek hamarosan megállapítanák, hogy a legdurvább sérelem, melyet kegyetlen győző valaha elkövetett.

A jóvátételi bizottság hatás- és jogkörét nem mértettem ki, de más helyütt még foglalkozni fogok vele.

III. Németország fizetőképessége.

Az összeget, melynek megfizetésére Németország magát kötelezte, három módon törlesztheti:

1. Azonnal átadható vagyon, mint arany, hajók, külföldi állampapírok.

2. Földbirtokok az átengedett, vagy a fegyverszünet alapján átadott területeken.

3. Bizonyos számú éveken keresztül évről-évre teljesített fizetések.

Nem számítható e teljesítményekhez a megszállott területekről elszállított tulajdon visszaadása. Ilyenek például az orosz arany, belga és francia állampapírok, szarvasmarha, gépek, műtárgyak. Amennyiben ezek az eltulajdonított javak felismerhetők, egyszerűen visszajutnak a jogos tulajdonosok kezébe és nem írhatók a jóvátétel számlájának javára. A szerződés 238. cikke határozott intézkedést tartalmaz e tekintetben.

1. Haladéktalanul átruházható javak.

a) *Arany.* Az Oroszországnak visszaadandó arany leszámításával a Reichsbank aranykészlete, az 1918 november 30-iki hivatalos kimutatás szerint, 115,417.900 font. Ez sokkal több, mint a háború előtti készlet, és annak a hatalmas mozgalomnak köszönhető, melynek eredményeképpen magánosok nemcsak aranypénzüket, hanem mindenféle aranytárgyaikat is a Reichsbanknak adták át. Rejtett készletek bizonyára vannak még magánosok kezei között, de az eddig hozott áldozatok nagyságából arra lehet következtetni, hogy sem a német kormány, sem a szövetségesek nem lesznek képesek e készleteket napfényre hozni. A kimutatás tehát valószínűleg a maximum, melyet a német kormány megszerezni képes. Az aranyon kívül volt a Reichsbankban egy millió font értékű ezüst is. Ebből valószínűleg nagyobb mennyiség van forgalomban, mert 1917 december 31-én a Reichsbank ezüstkészlete 9,100.000 font volt, és még 1918 október vége felé is 6 millió körül lehetett, amikor aztán megkezdődött az árfolyamok rohamos esése.¹⁾ Az

¹⁾ A német ezüstpénznek a márka elértéktelenedéséből és az ezüst áremelkedéséből származó nagyon magas árát tekintve, egyáltalán nem valószínű, hogy az ezüstpénzt elő lehet csalogatni a nép zsebéből. De azért, a magán-spekulánsok buzgalma következtében lassan ki fog szívárogni a

arany és ezüst összegét tehát, a fegyverszünet pillanatában, 125 millió fontra tehetjük.

Ezek a tartalékok azonban ma már nem érintetlenek. A fegyverszünet és a béke közé eső hosszú idő alatt a szövetségesek kénytelenek voltak Németországnak a külföldről való élelmezés tekintetében segítségére lenni. Németország politikai viszonyai, a spartacusok komolyan fenyegető veszélye tették szükségessé e lépést, mert a szövetségesek érdeke kívánta, hogy állandó kormány legyen, mellyel tárgyalhassanak. A legnagyobb nehézséget az a kérdés okozta, milyen módon fizessenek ezekért a szállításokért. Az értekezletek egész sorát tartották Trèves-ben, Spaa-ban, Brüsszel-ben, később Château-Villette-ben, melyeken a szövetséges és a német kiküldöttek igyekeztek olyan fizetési módot kitalálni, mely legkevésbé rontja a jóvátétel fizetésének kilátásait. A német képviselők kezdettől fogva azt igyekeztek bizonyítani, hogy az ország teljesen kimerült és hogy az egyetlen megoldás a szövetségesek által nyújtandó ideiglenes kölcsön. Ebbe a szövetségesek nem igen egyezhettek bele akkor, amikor épen a követeléseket készítették elő, melyek Németországtól mérhetetlenül nagyobb összegeknek azonnali fizetését kívánták. De ettől eltekintve, nem fogadhatták el helyesnek a németek állításait, midőn ezeknek aranykészlete még érintetlen volt és külföldi állampapírjaikat sem dobták még piacra. Mindenesetre lehetetlen volt föltételezni, hogy 1919 tavaszán a szövetséges és az amerikai közvélemény meg tud barátkozni egy Németországnak nyújtandó nagyobb kölcsön gondolatával. Másrészt meg a szövetségesek természetesen nem szívesen járultak volna ahhoz, hogy Német-

határokon és így indirekt módon javítani fogja a német valutát.

ország a maga ellátására fordítsa aranykészletét, amely egyike volt a jóvátétel nem nagyszámú szemmel látható és biztos forrásainak. Sokáig vitatták az összes elképzelhető alternatívákat; de végül is nyilvánvalóvá vált, hogy még ha az exportálható német árúk és az árúba bocsátható külföldi állampapírok jelentettek volna is felhasználható értéket, nem lehet őket idejekorán folyósítani, és hogy Németország pénzügye annyira kimerült, hogy a Reichsbank aranyán kívül semmiféle rögtön felhasználható érték nem állott rendelkezésére. Ennek következtében Németország átadta a szövetségeseknek (elsősorban az Egyesült Államoknak, azután Angliának, ez utóbbinak is jelentékeny összeget) a Reichsbank aranykészletének 50 millió fonton felül lévő részét, amelyet az 1919. év első hat hónapja folyamán beszerzendő élelmiszerekért fizetett ki.

De ez még nem minden. Bár Németország a fegyverszünetben kötelezte magát, hogy a szövetségesek engedélye nélkül nem visz ki aranyat, ezt az engedélyt nem lehetett mindig megtagadni. A Reichsbanknak voltak kötelezettségei a szomszéd semleges országokban, melyeknek csak aranyban tehetett eleget. Ha a Reichsbank nem teljesíti a kötelezettségeket, ez a német valutának olyan elértéktelenedését és ezzel a német hitel oly súlyos leromlását vonta volna maga után, hogy a visszahatás tönkre tette volna a jóvátétel kilátásait. Néhány esetben tehát a szövetségesek legfőbb gazdasági tanácsa megadta az engedélyt a Reichsbanknak aranykivitelére.

E különféle intézkedések egyenes következményeképpen a Reichsbank aranykészlete több mint felével csökkent, és 1919 szeptemberében 115 font helyett már csak 55 font volt.

Meg lehetett volna tenni azt, hogy a szerződés alap-

ján ez utóbbi összeget a maga egészében a jóvátételre fordítják. Azonban, minthogy ez alig 4%-át teszi a Reichsbank kibocsájtott bankjegyeinek, a teljes elkobzás lélektani hatása, (tekintve a külföldön lévő márka nagy tömegét) valószínűleg teljesen lerontotta volna a márka árfolyamát. 5 millió fontot, 10 milliót, esetleg még 20 milliót is el lehetett volna belőle venni bizonyos célokra. De föltételezhetjük, hogy a fizetés biztosításának jövő kilátásaira való tekintettel, továbbá különösen azért, mert a francia és belga kormány kezei között a megszállott vagy átengedett területek márka bankjegyeiből tekintélyes mennyiségű találatot, a jóvátételi bizottság nem fogja helyesnek találni a német valutarendszer teljes tönkretételét, fontos érdek lévén, a jóvátételt leszámítva is a márka árfolyamának bizonyos mértékű megvédelmezése.

Az elmondottakból világosan következik tehát, hogy az első 1000 millió fontot kitevő fizetésnél említésre méltó arany- vagy ezüstmennyiségre nem lehetett számítani.

b) *Hajózás.* Németország kötelezte magát, hogy úgy szólván egész kereskedelmi flottáját átadja a szövetségeseknek. E hajók jelentékeny része már a béke megkötése előtt a szövetségesek kezei között volt, részben a kikötőikben lefoglalt német hajók által, részben pedig azért, mert a brüsszeli egyezmény szerint, az élelmiszerszállítással kapcsolatban bizonyos tonnatartalom átengedését kötötték ki.¹⁾ A

¹⁾ A szövetségesek Németországnak a fegyverszünet alatt való élelmiszer-ellátását attól tették függővé, hogy megkapják a kereskedelmi flotta nagyobb részét, melyet azután az Európának és Németországnak szánt élelmiszerek szállítására fognak felhasználni. A németek ellenkezése sokáig és veszedelmesen késleltette az élelmiszerszállítást,

békeszerződés értelmében átadandó német hajók tonnatartalmát 4 millióra, a hajók értékét tonnánként átlag 30 fontra becsülve, az általuk képviselt érték 120 millió font.

c) *Külföldi állampapírok.* 1916 szeptemberében a német kormány elrendelte a külföldi állampapírok összeírását. Ez összeírás előtt, melynek pontos eredményeit nem tették közzé, Németországban sohasem kívánták az efajta értékek hivatalos kimutatását, a különféle nemhivatalos becslések pedig bevallottan hiányos adatokon alapultak, amilyen adatok például: a külföldi állampapíroknak német tőzsdéken való bevezetése, bélyegilletéki bevételek, konzuli jelentések stb. Az e forgalomra vonatkozó becslések a háború előtt 1892-től 1919-ig 500 és 1250 millió font között ingadoztak; a német szakértőknek véleményem szerint túlzó értékelése alapján a külföldi befektetések összege több, mint 1250 millió font. Szerintem 1000 millió font jobban megközelítené a reális helyzetet.

de a trèves-i és spaa-i (1919 január 16, február 14—16 és március 4—5) eredménytelen tanácskozások után végre megszületett a brüsszeli egyezmény (1919 március 14.). A németek vonakodását az okozta, hogy nem volt teljes biztosítékuk a szövetségesek részéről arra nézve, hogy ha kiszolgáltatják a hajókat, meg is kapják az élelmiszert. De ha a szövetségesek részéről teljes jóhiszeműséget tételezünk fel (a fegyverszüneti feltételek bizonyos pontjai tekintetében nem tanúsítottak ugyan kifogástalan magatartást és így az ellenség gyanuja nem volt alaptalan), ez a követelés nem volt méltánytalan; mert a német hajók nélkül az élelmiszerszállítás nagyon nehéz, esetleg lehetetlen lett volna, és az átengedett német hajókat, vagy azoknak egyenértékét majdnem teljesen a magának Németországnak szánt élelmiszerek szállítására használták fel. 1919 június 30-ikáig 176 német hajót, 1,025.388 tonna tartalommal adták át a szövetségeseknek a brüsszeli egyezmény alapján.

Ebből le kell vonni még a következő tételeket:

1. A szövetségés országokban lévő német befektetések;
2. Befektetések Oroszországban, Ausztria-Magyarországon, Törökországban, Romániában és Bulgáriában. Ezek most legnagyobbbrészt értéktelenek;
3. Amennyire lehetőségei megengedték, Németország a háború alatt értékesítette némelyikét a külföldi befektetéseknek.
4. A külföldi papírok nagyrésze magánosok kezében lévén, nem lehet megakadályozni, hogy ki ne csempészszenk őket a határokon. E tekintetben a szövetségések teljesen tehetetlenek.

Minde körülményeket egybevetve, hozzávetőleges becslés alapján megállapíthatjuk, hogy a külföldi állampapírok értékesítése révén a jóvátételi számla 100, vagy legfeljebb 250 millió fontra számíthat. A rögtön átadható vagyon tehát a következő összegeket jelenti: Arany és ezüst 60 millió font; hajók 120 millió font; külföldi állampapírok 100—250 millió font.

2. Az átengedett területeken lévő, vagy a fegyverszünet alapján kiszolgáltatót tulajdon.

A szerződés szerint Németország az átadott területeken lévő tulajdona után nem tarthat igényt arra, hogy ezek jelentékeny összeggel szerepeljenek a jóvátétel számláján.

Az átadott területeken lévő magántulajdon legnagyobbbrészt német alattvalók szövetséges állampolgárokkal szemben fennálló magántartozásainak fedezésére fordítatik s csak a netán fennmaradó fölösleg jöhet tekintetbe a jóvátétel céljaira. Az ilyen tulajdon értéke Lengyelországban és a többi új államban közvetlenül a tulajdonosnak fizetendő.

Az Elsass-Lotharingiában, a Belgiumnak átadott területeken és a volt német gyarmatokon lévő állami

tulajdon minden ellenérték nélkül kiszolgáltatandó. Épületek, erdőségek és más állami javak, amelyek a volt lengyel királysághoz tartoztak, szintén térítés nélkül adandók át.

A saar-vidéki szételepek, a fegyverszüneti szerződés alapján átadott vasuti anyag és a külföldi magánvagyon esetleges fölöslege összesen körülbelül 80 millió fontra tehető, amelyet hozzáadhatunk az előbbi szakasz 250—350 milliós végösszegéhez. Az így végeredményként 330 és 430 millió font között ingadozó összeg azonban csak részben fordítható jóvátételre, mert belőle a megszálló csapatok költségei fedezendőek elsősorban. E katonai kiadásokra, az eddig rendelkezésre álló adatok alapján, 200 millió fontot véve, jóvátételre mindössze 100—200 millió font marad kezeink között.

Miután Belgium Franciaországgal, az Egyesült-Államokkal és Angliával külön szerződést kötött, mely szerint a jóvátétel céljaira rendelkezésre álló első 100,000.000 font öt illeti, a dolog végeredményben úgy áll, hogy Belgium 1921. májusig valószínűleg meg fogja kapni a maga 100,000.000 fontját, de a többi szövetségesek aligha tudják biztosítani maguknak az őket megillető részt. A pénzügyminiszterek részéről semmi esetre sem volna észszerű, ha erre a valószínűtlen alapra építenének.

3. Több évre megállapított fizetések.

Ha tekintetbe vesszük, hogy Németország elvesztette gyarmatait, tengerentúli összeköttetéseit, kereskedelmi hajóit, külföldi birtokait, területe és lakóinak száma 10%-kal csökkent, oda van szenének egyharmad, vasércének háromnegyed része, 2 millió fia életének virágjában elesett, népe négy évig éhhalállal küzdött, továbbá óriási háborús adósságai mellett pénze előbbi

értékének egyhatedére romlott le, szövetségeseitől és azok területeitől elszakított, belterületén forradalom tombolt, határain a bolsevizmus fenyegeti és számtalan más fel nem becsülhető erőt és értéket vesztett el a négyéves, mindent felemésztő, vesztett háború következtében, akkor természetesnek találjuk, hogy fizetőképessége nem áll azon a magaslaton, melyen béke idején, amikor külföldi adófizetési kötelezettségének könnyen eleget tudott volna tenni.

A felsorolt tények világosan beszélnek s mégis Németországnak nagy fizetőképességet tulajdonítanak, mert feltételezik, hogy a jövőben mérhetetlenül nagyobb gazdasági forgalmat fog elérni, mint bármikor a múltban.

Hogy e tekintetben számításokat eszközölhessünk, nem lényeges az a kérdés, vajjon a fizetések készpénzben (helyesebben külföldi értékben), vagy, mint a szerződés kontemplálja, részben árúknak (szén, festőanyagok, fa stb.) történnek-e. Mindenesetre Németország csak bizonyos árúexport útján fizethet s az, hogy ennek értékét mikép utalják át jóvátételi célokra, már csak részletkérdés. Bizonyos, hogy Németország évek során át fizetéseket csak akkor teljesíthet, ha behozatalának csökkentésével szemben kivitelét fokozza s ily módon mérlegét kedvezően megjavítja.

Ha számításokat akarunk eszközölni e tekintetben, legmegbízhatóbb adatul Németországnak a háború előtti időkből való évi forgalmi kimutatásai szolgálhatnak. 1913-ban Németország behozatala 538,000.000 font, kivitele 505,000.000 font volt az átmeneti forgalmon, az arany- és ezüstön kívül, vagyis behozatala 33,000.000 fonttal multa felül kivitelét. Öt évi átlagot véve azonban, 1913 végén behozatala lényegesen, 74,000.000 fonttal nagyobb, mint a kivitel.

Minthogy külföldi értékeit, kereskedelmi hajóit elveszíti és a külföldi bank- és különböző tengerentúli jövedelmeinek forrásai nagyobb részben megszűntek, úgy látszik, hogy a háború előtti kiviteli és behozatali alapon Németország messze van a külföldi fizetések teljesítésére használható fölöslegtől, sőt az még saját ellátására is alig lesz elégséges. Németországnak tehát elsősorban arra kell törekednie, hogy a termelés és a fogyasztás viszonyát egyensúlyba hozza a deficit fedezése céljából. A behozatal csökkenése és a kivitel emelkedése következtében előálló haszon az, amit a jóvátétel törlesztésére fordíthat.

A háború előtti német bel- és külkereskedelem statisztikai adatainak mérlegelése után, ha elmegyünk a képzelhető legvégű határig, esetleg feltételezhetjük, hogy a kereskedelmi mérleg évi 100 millió fonttal zárul Németország javára. Nem hiszem ugyan, hogy kényszeríteni lehetne arra, hogy harminc éven át fizesse ezt az összeget, de viszont a feltételezés, hogy meg tudja fizetni, nem tekinthető reménytelen abszurditásnak.

Ez az összeg, 5% kamatot és 1% tőketörlesztést véve alapul, 1200 millió font tőkének felel meg.

Végeredményképen tehát, a különböző fizetési módokat, rögtön átadható vagyont, átengedett területeket, évi adózást tekintetbe véve, 2000 millió fontra tehető az a maximális összeg, melyet Németország fizetni képes.

Hogyan lehetséges ezzel szemben, hogy a világ, vak bizalommal az államférfiak csálhatatlansága iránt, elhitte, hogy Németország hosszú éveken át száz meg százmilliókat képes fizetni?

Ezt a különös hiszékenységet részben annak tulajdonítom, hogy a háború mérhetetlen költsége, az áruk inflációja és a fizetési eszközök elértéktelenedése az

értékegység ingadozására vezetett és teljesen megfosztott bennünket a számok és méretek iránti érzékünktől pénzügyi dolgokban. A lehetőség határáról alkotott fogalmunk annyira kitágult és számításaikban oly sokan csalódtak a multban, hogy az emberek mindent hajlandók elhinni, amit a hitelesség látszatával mondanak nekik, és minél nagyobbak a számok, annál nagyobb készséggel fogadják el azokat.

IV. A jóvátételi bizottság.

Ez a testület, ha egyáltalán működni fog, oly nagy befolyást gyakorolhat Európa életére, hogy külön kell foglalkoznom vele.

A történelem nem ismer olyan természetű hadisarcot, mint amilyenek fizetésére a békeszerződés Németországot kötelezi. A régibb háborúk efajta fizetési rendelkezései különösen két szempontból különböznek a mostaniétól. A követelt összeget megállapították egy határozott pénzmennyiségben és mindaddig, amíg a legyőzött fél eleget tett évi készpénzfizetési kötelezettségének, nem volt szükség további eljárásra.

De, amint már láttuk, a jelen esetben az összeget nem állapították meg, és ha megállapították volna, messze túlhaladná a készfizető lehetőségeket és a fizető lehetőséget általában. Ezért volt szükséges egy testület életrehívása, amely testület megállapítsa az igények számláját, megjelölje a fizetés módját, és ha szükséges, engedményeket és halasztást engedélyezzen. Hogy ez a testület évről-évre megszerezhesse az elérhető legmagasabb összeget, kezébe kellett adni az ellenséges országok egész gazdasági életének intézését, úgy hogy ez országokat mint csődbe jutott államokat kell kezelnie a hitelezők javára. Valóban, hatásköre még e cél elérésének szempontjain is túlterjed és a jóvátételi bizottság a leg-

főbb ítélőszék mindama kérdésekben, melyeknek a békeszerződésben való elintézése nem látszott célszerűnek.

Minthogy a jóvátételi bizottság hatásköre Ausztriára, Bulgáriára, Magyarországra és Törökországra is kiterjed, ezt a hatáskört, valamint a bizottság szervezetét nemcsak a német, hanem az osztrák, bolgár, stb. békeszerződés is szabályozni fogja. A bizottság általában szótöbbséggel határoz, azonban vannak egyes esetek, melyekben csakis az egyhangúlag hozott határozat érvényes. Ilyenek például: a német tartozások törlése, hosszabb halasztás a fizetésekben, a német adóssági kötvények áruba bocsátása. A bizottságnak teljes végrehajtó hatalma van határozatainak érvényesítésére. A bizottság és személyzete a diplomáciai karnak kijáró kiváltságokat élvezi, fenntartásának költségeit Németország viseli, azonban nem szólhat bele e költségek megállapításába. Ha a bizottság eleget akar tenni a hatáskörével járó számos kötelességének, pár száz hivatalnokból álló soknyelvű irodát kell felállítania. Főhadiszállása Páris. Ez az a szervezet, melyre Közép-Európa gazdasági jövőjének intézése bízott.

Működése nagyjában a következőkre terjed ki:

1. Meghatározza az egyes ellenséges államokkal szemben támasztandó követeléseket. Ez államok előadhatják érveiket, de nem vehetnek részt a határozathozatalban.
2. Az összeg megállapítása után meghatározza a harminc év alatt történendő fizetés módjait.
3. Gondoskodik arról, hogy Németország 1921 májusáig megfizesse a kirótt 1000 millió fontot.
4. Megállapítja, mely külföldi német közhasznú vállalatokat kell kisajátítani a bizottságnak.
5. Megállapítja, hogy az összegekből mennyi térítendő vissza Németországnak gazdasági élete normális folyamának fenntartása céljából.
6. Megállapítja a fegyverszüneti szerződés alapján kiszolgál-

tatott javak értékét. 7. Megállapítja, mennyit kell fizetnie Németországnak évenként árukban. 8. A Németország által elrabolt javakat visszajuttatja a jogos tulajdonosoknak. 9. Átveszi, kezeli és elosztja a Németország által fizetett készpénzt és árukat. 10. Megállapítja a háború előtti államadósságoknak az elszakított területekre eső összegét Németországban, valamint a volt osztrák-magyar birodalomban is. 11. Likvidálja az osztrák-magyar bankot és ellenőrzi a volt osztrák-magyar birodalom pénzrendszerének reformját. 12. Jogköre Ausztria, Bulgária, Magyarország és Törökország ügyeiben általában ugyanolyan mint Németországgal szemben.

A bizottság hatáskörének különösen az a tény kölcsönöz rendkívüli jelentőséget, hogy a szerződés követelései általában fölülmulják Németország teljesítő-képességét. Minthogy a bizottság az, amely e tekintetben engedményeket tenni jogosult, korlátlanul rendelkezhetik Németország gazdasági élete felett. Nyomást gyakorolhat a német adórendszerre, sőt belügyi költségvetésére is. A német pénzügyi szakértők Versaillesban nem túloztak, midőn így jellemezték a bizottságot: „A német demokrácia megsemmisül épen abban a pillanatban, amelyben a német nép annak felépítését nehéz harcok után már-már befejezte, — és megsemmisítik épen azok, akik a háború alatt szüntelenül hajtogatták, hogy a demokráciát hozzák nekünk... Németország megszűnt nép és állam lenni, nem egyéb, mint egy kereskedelmi alany, melyet hitelezői még attól a lehetőségtől is megfosztanak, hogy bebizonyítsa fiztési kötelezettségeinek teljesítésére irányuló készségét. A bizottságnak, mely nem Németországban székel, hasonlíthatatlanul nagyobb jogköre lesz, mint volt valaha a német császárnak; a német népet évtizedekre

megfosztja minden jogától, minden cselekvési szabadságtól, minden egyéni törekvéstől, akár gazdasági, akár etikai haladás legyen is annak célja.“

A szövetségesek természetesen tiltakoztak az értelmezésnek e módja ellen, azonban, mint határozott igazságot, leszögezhetjük, hogy a bizottság létesítésének egyik főoka az a föltevés, hogy Németország nem fog eleget tenni fizetési kötelezettségeinek.

Arról értesülünk, hogy midőn a bécsi nép meghallotta, hogy a jóvátételi bizottság egy csoportja Bécsbe készül, nagy reményekkel tekintett e látogatás elé. Egy pénzügyi bizottság nem vehet el tőlük semmit, mert nincs mit elvennie, világos tehát, hogy csak azért jön, hogy segítsen rajtuk. Így vélekedtek a bécsiek, akik mindig könnyelműek voltak a balsorsban is. De talán igazuk volt. A jóvátételi bizottság közelről fogja megismerni Európa problémáit, és talán feltámad benne a felelősség tudata. Így megtörténhet majd, hogy egészen más szerepet fog betölteni, mint amilyent szerzői neki szántak. Ki tudja, nem változik-e át az elnyomásnak és kifosztásnak ez az eszköze Európa gazdasági tanácsadójává, melynek célja az élet és a boldogság helyreállítása, még az ellenséges országokban is?

A német ellenjavaslatok nem voltak sem elég világosak, sem elég okosak, és a szövetségesek végső válasza nagyjában semmiféle engedményt nem tett a jóvátétel kérdéseiben. Csak egy fontos intézkedés van, melyet e helyütt említeni alkalmasnak vélek. A szövetségesek elismerték, hogy a Németországra rótt terhek összegének meg nem állapítása helytelen dolog, és megadták a módot, melyen 1921 május elseje előtt e mulasztás pótolható lenne. A szerződés aláírását követő négy hónapon belül a szövetségesek, hacsak lehet, megadják válaszukat e javaslatra.

Akár tőlünk, akár gazdasági tényezőktől függenek a fent tárgyalt kérdések, nem zárhatom le e fejezetet anélkül, hogy kifejezést ne adjak érzéseimnek. Az a politika, mely Németországot nemzedékeken keresztül szolgásgba kényszeríti, mely megaláz millió és millió emberi lényt, mely egy egész nemzetet foszt meg a boldogságtól, visszataszító és utálatos lenne még akkor is, ha számunkra a gazdagságot jelentené és ha nem vetné el az európai civilizáció életébe a hanyatlás magvát. Egyesek az Igazságra hivatkoznak. Az emberi nem történetének nagy eseményei között, a sors szeszélyes fordulóin, nem olyan egyszerű dolog az Igazság. És még ha egyszerű volna is, a vallás és a természetes morál tiltakozik az ellen, hogy egy nemzet az ellenség gyermekein torolja meg a vétket, melyet a szülők vagy az uralkodók elkövettek.

HATODIK FEJEZET.

Európa a békeszerződés után.

Ez a fejezet nem lehet más, csak sötétenlátó. A békeszerződés nem tartalmaz semmi olyan intézkedést, amely Európa gazdasági felépítéséről gondoskodna; semmit, ami alkalmas volna arra, hogy a legyőzött központi hatalmakat jó szomszédokká változtassa; semmit, ami Európa új államait megszilárdíthatná, ami Oroszországot talpraállíthatná. Még azt sem mozdítja elő ez a békeszerződés semmiképen sem, hogy maguk a szövetségesek egymás között gazdasági szolidaritásra tömörüljenek és nem jutottak Párisban olyan megállapodásokra sem, amelyek azt a célt szolgálnák, hogy Franciaország és Olaszország zilált pénzügyi helyzetét orvo-

solják, vagy hogy a régi és az új világ rendszereit összeegyeztessék.

Mindezen célok elkerülték a „Négyek“ figyelmét, mert azt más dolgok kötötték le: Clemenceau-ét az, hogy megfojtsa ellenségének gazdasági életét; Lloyd George-ét az, hogy tárgyalásokat folytasson és háza-vigyen valamit, ami kis időre valahogy kielégít, az Egyesült-Államok elnökéét pedig az, hogy ne tegyen semmi olyat, ami nem jogos és igazságos. Különös dolog, hogy a négyes tanács tagjainak érdeklődését csak épen egy kérdés számára nem lehetett felkelteni: a szemeik előtt sorvadó és bomladozó Európa problémája számára. A legfontosabb kirándulás, melyet gazdasági térre tettek, a „jóvátétel“ volt és foglalkoztak vele mindenféle szempontból, mint teológiai, politikai, vagy mint a választásokon zaklató problémával, csak épen amaz államok gazdasági jövőjének szempontját hagyták figyelmen kívül, amelyek sorsáról döntöttek.

Ettől a ponttól kezdve elhagyom Párist, a békekonferenciát és a békeszerződést, hogy rövidesen szemügyre vegyem Európa mai állapotát, amelybe a háború és a béke juttatta; nem szándékozom tovább különbséget tenni a háború kikerülhetetlen következményei és a béke elkerülhető szerencsétlenségei között.

Azok a tények, amelyek a mai helyzetben a leglényegesebbek, ahogy én látom, kimondottan egyszerűek. Európa a legsűrűbb népesség-tömeg, amelyet a világ történelme valaha ismert. Ez a népesség viszonylagosan magas színvonalú életmódhoz szokott, egyes néprétegek épen most még inkább ez életmód javulását várják, mint rosszabbodását. Más földrészekhez viszonyítva Európa nem tudja kielégíteni, különösen nem tudja táplálni önmagát. Európa népessége még hozzá nem is oszlik meg egyenletesen a földrészen

belül, hanem egy nagy része összezsúfolódik néhány sűrű lakosságú ipari gócpontba. Ez a népesség a háború előtt létfenntartását — fölöslegekkel nem nagyon számolhatva — egy kényes és roppant bonyolult szervezet segítségével biztosította. Ennek a szervezetnek a pillérei a szén, a vas, a fuvarozás és a megszakítás nélküli folytonosság amaz élelem és nyersanyag pótlásában, melyet más földrészekről kell behozni. E szervezet felbomlása és a pótlási folyamatban beállott szakadás megfosztotta Európa népességének nagy részét azoktól az eszközöktől, melyekkel létét tartotta fenn. A túlnyomó népfölösleg számára a kivándorlás útja nem áll nyitva. Évek kellenének ahhoz, hogy az óceánontúlra szállítsák, még akkor is, ha lehetne, — pedig nem lehet — olyan vidékeket találni, melyek minden tekintetben készen állnának az érkezők fogadására. Ezért az a veszedelem fenyeget bennünket, hogy Európa népeinél az életmód színvonala rohamosan oly pontra száll alá, mely egyeseknél már a valóságos éhenhalással egyenlő. (Oroszország már elérte és Ausztria megközelítőleg elérte ezt a pontot.) Az emberek nem mindig hajlandók nyugodtan meghalni. Az elsorvadás egyeseknél lethargiát és tanácstalan kétségbeesést idéz elő, más vérmérsékletűeket azonban a hisztéria ideges kapkodásaiba és a vad kétségbeesésbe hajt. Ez utóbbiak nyomorukban könnyen felforgathatják a rend és organizáció maradványait, sőt kétségbeesett kísérleteikkel, melyekkel az égető egyéni szükségletek kielégítésére törekszenek, elsülyeszthetik magát a civilizációt. Ez az a veszedelem, amely ellen küzdenünk kell, összefogva minden segédforrásunkat, bátorságunkat és idealizmusunkat.

Gr. Brockdorff-Rantzau 1919 május 13-án bemutatta a szövetséges és társult hatalmak békekonferen-

ciájának a német gazdasági bizottság jelentését. Ezt a jelentést az a bizottság készítette, melyet kiküldtek, hogy tanulmányozza a békeszerződés hatásait a német nép helyzetére. „Az utolsó két emberöltő folyamán” — mondja a jelentés — „Németország földművelő államból ipari állammá alakult át. Addig, amíg Németország agrikultur állam volt, negyven millió lakóst tudott táplálni. Mint iparúzó állam, hatvan-hetven millió lakos életszükségeit tudta biztosítani és 1913-ban élelmiszerbehozatala kerek számban tizenkét millió tonnára rugott. A háború előtt összesen 15 millió ember élt Németországban a hajózásból, a külkereskedelemből és idegen származású nyersanyagok közvetlen, vagy közvetett feldolgozásából.” A békeszerződés legfontosabb intézkedéseinek letárgyalása után a jelentés így folytatja: „Németország saját termelésének ilyen csökkenése és ama gazdasági depresszió nyomán, amely őt gyarmatainak, kereskedelmi flottájának és külső beruházásainak elvesztése következtében sújtja, nem lesz abban a helyzetben, hogy külföldről megfelelő mennyiségű nyersanyagot importáljon. Ennek következtében a német ipar roppant tekintélyes része kikerülhetetlenül pusztulásra lesz ítélve. Az élelmiszerbehozatal szükségessége nagyon fog növekedni, míg egyidejűleg ép oly nagy mértékben csökkent a szükséglet kielégítésének lehetősége. Ez okból Németország igen rövid idő múlva nem fog tudni kenyeret adni számos milliónyi lakosának, akiket megfosztottak attól a lehetőségtől, hogy hajózásból vagy kereskedelemről éljenek meg. Ezeknek az embereknek ki kellene vándorolni, de ez fizikai lehetetlenség, annál is inkább, mert sok állam, köztük ép a néhány legszámbevehetőbb, meg fog akadályozni minden német bevándorlást. Több millió német ember pusztulása lenne tehát a békeszerződés-

ben foglalt rendelkezések életbeléptetésének logikus következménye. E katasztrófa bekövetkezése nem is váratna sokáig magára, tekintve, hogy a lakosság egészségügyi állapota a háború alatt a blokádnak és a fegyverszünet tartama alatt a blokádnak éhséggel való súlyosbodása folytán rendkívül leromlott. Nincs olyan segítség, legyen az még oly nagyszabású és még oly hosszú időn át tartó, amely ezt a tömeghalált meg tudná akadályozni.“ „Nem tudjuk és valóban kételkedünk abban“ — végzi a jelentés — „hogy a szövetséges és társult hatalmak követői elő akarják-e csakugyan idézni azokat a következményeket, amelyek kikerülhetetlenül beállanak akkor, ha Németország, — ez az iparúzó állam, mely nagyon sűrűn lakott, a világ gazdasági szerkezetébe szorosan bekapcsolódott és amely arra van utalva, hogy roppant mennyiségű nyersanyagot és élelmiszert importáljon, — hirtelenül visszataszítva fejlődésének egy olyan fázisában találja magát, mely olyan gazdasági körülményeknek és lakossági számaránynak felel meg, mint ahogy ez fél század előtt volt. Azok, akik ezt a békeszerződést aláírják, sok millió német férfi, asszony és gyermek halálos ítéletét írják alá.“

Ezekre a szavakra nem találok méltó választ. Ép úgy illik e vád az osztrák, mint a német szerződésre. Ez az alapvető probléma áll velünk szemben és e mellett jelentőség nélküliek a területi rendezések és az európai hatalmi egyensúly kérdései. Néhány, az emberi nem fejlődését századokra visszavető katasztrófát idéztek már elő a történelem folyamán olyan reakciók, amelyek időlegesen kedvező, természetes fejlődés, vagy emberi cselekedetek nyomán előállott olyan viszonyok hirtelen megszűnésére következtek be, amelyek lehetővé tették volt, hogy a népesség növekedése túlhaladja azt

a mértéket, amellyel számolni lehet, ha a kedvező viszonyok megszűnnek.

A mai helyzet képét adó lényeges jelenségeket három fejezetbe lehet csoportosítani: először, az abszolút hanyatlás, mely Európa belső produktivitásában a jelentőleg beállott; másodsor az árucseré és fuvarozás ama berendezéseinek teljes lerongyolódása, melyek segítségével a termékeket oda lehetne eljuttatni, ahol azokra a legnagyobb szükség van; és harmadszor Európa képtelensége arra, hogy hiányzó szükségleti cikkeit a szokott módon tengerentúlról szerezze be.

A termelés csökkenését nem könnyű felbecsülni és talán túlozzák. Szembeszökő valósága mégis lesújtó és Hoover jól átgondolt figyelmeztetéseiből ez a tényező hangzott ki refrain gyanánt. Változatos okok idézték elő; — erőszakos és elhúzódozó belső zavarok, mint Oroszországban és Magyarországon; új kormányok alakulása és ezek tapasztalatlansága a gazdasági viszonyok átídomításában, mint Lengyelországban és Cseh-Szlovákiában; az a csökkenés, amely a háború eshetőségei és a mozgósítások folytonossága révén az egész kontinensen a hathatós munkában beállott; az állandó elégtelen táplálkozás okozta erőhanyatlás a központi hatalmaknál; a föld termőerejének kimerülése annak folytán, hogy a háború alatt a szokásos műtrágyázás elmaradt; az állhatatlanság, mely a dolgozó osztályoknak létük alapvető gazdasági kérdéseiről alkotott felfogásában megnyilatkozik. De mindenekfölött (hogy Hoovert idézzük) „széles néprétegek a nélkülözéstől és a háború testi és szellemi erőfeszítéseitől kimerültek és ennek visszahatásaként az erőkifejtés nagyon ellankadt“. Igen sok ember egy vagy más okból minden alkalmazás nélkül áll. Hoover adatai szerint 1919 júliusában az európai munkaközvetítő irodák összesi-

tett kimutatása 15,000.000 olyan családot tüntetett fel, amely egy vagy más formában munkanélküli segélyben részesült, amelyet főként a papirpénz állandó inflációja útján fedeztek. Németországban még a tőke és munka elriasztásához az is hozzájárul, hogy (amennyiben a jóvátétel szabályai betűszerint veendőek) mindazt, amit azt meghaladóan termelnének, mint ami a lét legalacsonyabb színvonalon való fenntartásához szükséges, éveken át el fogják venni tőlük.

A birtokunkban lévő határozott számadatok talán már nem visznek sokkal több szint a pusztulás általános képébe. Mégis egyikére-másikára föl akarom hívni az olvasó figyelmét. A csökkenést, mely Európa egész széntermelésében beállott, 30 százalékra teszik és a széntől függ Európa iparának túlnyomó része és egész fuvarozási rendszere. Míg a háború előtt Németország lakossága táplálékának 85 százalékát termelte, addig ma a föld termőképessége 40 százalékkal és az állatállomány kihasználhatósága 55 százalékkal csökkent.¹⁾ Azok közül az európai államok közül, melyek azelőtt nagy kiviteli feleslegekkel rendelkeztek, Oroszország, részint a szállítási eszközök hiánya, részint a termelés csökkenése miatt, maga is küzd az éhhalállal. Magyarországot, egyéb bajai mellett, a románok épen aratás után kirabolták. Ausztria egész 1919. évi saját termését föl fogja enni még a naptári év letelte előtt. Ezek a képek túlságosan lenyűgözők ahhoz, hogy meggyőzően hatásának, talán erősebb lehetne hitünk valóságukban, ha nem volnának annyira sötétek.

Am még ha lehetne is szemet kitermelni és gabonát aratni, Európa vasutrendszerének összeroppanása meg-

¹⁾ Starling tanár: „Jelentés Németország élelmezési viszonyairól“. (280. l.)

gátolja a fuvarozást; és még ha lehetne is javakat gyártani, az európai valutarendszer lezülése megakadályozza árusításukat. Már foglalkoztam azokkal a veszteségekkel, amelyek Németország szállítási berendezéseit a háború és a fegyverszüneti szerződésben előírt kiszolgáltatások folytán érték. Még így is, Németország helyzete — számbavéve iparának pótlóképességét — alkalmasint nem oly végzetes, mint némely szomszédjáé. Oroszországról azt tartják (ugyan nagyon kevés pontos és megbízható értesülésünk van onnan), hogy egész vasuti anyagának állapota egyenesen kétségbeejtő és hogy ez a körülmény az egyik legalapvetőbb tényezője az ott uralkodó gazdasági zűrzavarnak. Nem sokkal jobb a helyzet Lengyelországban, Romániában és Magyarországon. Pedig a modern ipari élet leginkább a kielégítő szállítási lehetőségeken nyugszik és az a népesség, mely ezen eszközök segítségével biztosította létfenntartását, nélkülök megélni nem tud. Súlyosítja ezeket a bajokat a valuta lezülése és a pénz vásárlóerejének leromlása, amit a külkereskedelemmel kapcsolatban kissé részletesebben kell tárgyalnunk.

Milyen is hát az a kép, melyet Európa tár elénk? Látjuk a falu népét, mely meg tud élni saját mezőgazdasági termelésének hozadékából, de nincs meg a szokásos feleslege a városok számára és nincs meg az a rugó sem (a behozott anyagokban és így a városban árusítható iparcikkekben való hiány következményeképp), amely a falu népét ösztönöznöi szokta arra, hogy éllelmi szert vigyen vásárra egyéb árúért cserébe. Látjuk az iparos lakósságot, amely élelemhiány miatt elerőtlenedik, anyaghiány miatt nem tudja megkeresni kenyerét és így nem pótolhatja kívülről való behozatal útján a hazai termelés hiányát. Hoover nyomán „nyers

becslés szerint Európa lakossága legalább 10,000.000-val nagyobb annál, mint amennyit behozatal nélkül táplálni lehetne és ennyinek kell megélni kiviteli cikkek gyártásából és elosztásából“.

Az a probléma, hogy miként lehetne a termelés és csere állandó körforgását a külkereskedelemben újra megindítani, szükségessé teszi, hogy kitérjek Európa valutáris helyzetére.

Leninnek tulajdonítják azt a kijelentést, hogy a kapitalista rendszer elpusztításának legjobb módja a valuta lezüllesztése. A bankjegyinfláció folyamatának állandósításával a kormányok polgáraik vagyonának jelentős részét titokban és észrevétlenül elkobozhatják. De ezzel a módszerrel nemcsak elkoboznak, hanem önkényesen koboznak; s miután ez a folyamat sok embert elszegényít, egyeseket okvetlen gazdagít. A vagyonok ilyen önkényes átcsoportosításának látványa nemcsak a biztonságérzetet, hanem a vagyoneelosztás fennálló rendjének pártatlanságába vetett hitet is megingatja. Akiknek ez a rendszer érdemeiken, sőt reményeiken, vagy vágyaikon fölüli mértékben szór ölébe ajándékokat, azokból „hadigazdagok“ („profiteer“) válnak, kik az inflatio folytán elszegényedett burzsoázia és a proletariatus gyűlöletének egyaránt tárgyai. Míg az inflatio előrehalad és a papírpénz valódi értéke óróról órára vadul hullámzik, addig minden állandó viszony adós és hitelező között, ami pedig a kapitalizmus végső alapja, annyira összekúszalódik, hogy elveszti minden jelentőségét. A vagyonszerzés folyamata pedig vakmerő játékká és lutrivá fajul.

Leninnek kétségen kívül igaza volt. Nincs rava- szabb, nincs biztosabb eszköz a társadalom mai alapjainak felforgatására, mint a valuta lerontása. Ez a folyamat a gazdasági törvények minden rejtett erejét

a destrukció szolgálatába állítja és ezt oly módon teszi, hogy millió ember közt egy sem akad, aki képes lenne diagnosztizálni.

A háború későbbi szakában az összes hadviselő kormányok üzték szükségből vagy ügyefogyottságból azt, amit egy bolsevista célzatosan cselekedett volna meg. Ugyanezt a bűnös üzelmét folytatja a legtöbb kormány gyöngeségből még ma is, midőn a háborúnak már vége van. Ezenkívül azonban Európa kormányai, melyek legtöbbje e percben ép oly gyöngé, mint lelkiismeretlen módszerekkel dolgozik, azon vannak, hogy az általános felháborodást, mely saját bűnös módszereik szembeszökőbb következményei ellen zúdult fel, ráirányítsák arra az osztályra, mely a „hadigazdagok“ neve alatt ismeretes. Ezek a „hadigazdagok“ nyíltan szólva a kapitalisták vállalkozó osztálya, vagyis az egész kapitalista társadalomban a cselekvő és konstruktív elem, mely a hirtelen felszökő árak időszakában kénytelen gyorsan meggazdagodni, akár akarja, vagy óhajtja, akár nem. Ha az árak folytonosan emelkednek, minden kereskedő, aki raktárra vásárolt, vagy minden földtulajdonos, aki földjét megműveli, kikerülhetetlenül nyer és gazdagszik. Az európai kormányok tehát akkor, midőn a gyűlöletet erre az osztályra irányítják, egy lépéssel előre viszik azt a végzetes folyamatot, melyet Lenin ravasz elméje oly világosan felismert. A hadigazdagok következményei és nem előidézői az árak emelkedésének. A mai kormányok a tizenkilencedik század társadalmi és gazdasági rendjének fenntartását gyors ütemben lehetetlenné teszik azzal, hogy a vállalkozó osztály elleni általános gyűlölettel kombinálják azt a csapást, melyet már a társadalom biztonságára mértek akkor, midőn a szerződést és a fennálló vagyonegyensúlyt erőszakosan és önkényesen feldöntötték, ami

az inflatio kikerülhetetlen folyománya volt, De arra nincsen tervük, hogy mit tegyenek e rend helyébe.

Európában ekként ma az a látvány tárul elénk, hogy az a nagy kapitalista osztály, mely a tizenkilencedik század ipari diadalaiból született és mely néhány év előtt még mindenható urunknak látszott, rendkívüli gyengeséget mutat. Ez osztály egyénein most oly nagy rémület és személyes gyávaság vett erőt, bizalmuk a helyben, mely őket a társadalomban megilleti, a hitük, hogy rájuk a társadalom szervezetének szüksége van, annyira megingott, hogy könnyű megfélemlítés áldozataivá lettek. Huszonöt évvel ezelőtt nem így volt ez Angliában, mint ahogy ma sincs így az Egyesült-Államokban. Akkor a kapitalisták hittek önmagukban, társadalmi értékükben, bíztak abban, hogy létük állandó biztonsága, vagyonuk teljes élvezete, hatalmuk korlátlan gyakorlása biztosítva van számukra. Ma reszketnek minden támadástól: — nevezd őket németbarátoknak, nemzetközi bankároknak, vagy árdrágítóknak és ők minden árat megadnak neked, amit kérni eszedbe jut, hogy ne beszélj róluk ily gorombán. Eltűrik, hogy saját eszközeikkel tönkretégyék és mindenestül romlásba döntsék őket azok a kormányok, melyeket ők maguk támogatnak és annak a sajtónak segítségével, amelynek ők a tulajdonosai. Talán történelmi igazság, hogy semmiféle társadalmi rend másként el nem pusztul, mint a saját kezétől. Az immanens akarát Nyugateurópa bonyolultabb világában a társadalom mai rendjének talán finomabban fog véget vetni, mint Oroszországban a vérszomjas filozófusok nekünk túlságosan borzalmas és öntudatos intellektualizmusa, de egy Klotz vagy George révén ép oly kikerülhetetlenül a forradalomba visz.

Európa valutarendszereiben a bankjegyinflatió

rendkívüli arányokat ért el. A különböző hadviselő kormányok, miután ügyefogyottak, vagy nagyon félenkek, vagy túlságosan rövidlátók voltak ahhoz, hogy szükségleteiket kölcsönökkel vagy adókkal fedezzék, a pénzügyi egyensúlyt bankjegynyomással tartották fenn. Ez a folyamat Oroszországban és Ausztria-Magyarországon elérte azt a pontot, ahol már a bankjegy a külkereskedelmi forgalom céljaira gyakorlatilag értéktelen. A lengyel márkát körülbelül $1\frac{1}{2}$ pennyért, az osztrák koronát 1 pennynél olcsóbban lehet megvásárolni, de eladni egyáltalán nem lehet. A német márka tőzsdei árfolyama 2 pennyn alul van. Csaknem ilyen rossz a valódi helyzet Kelet- és Délkelet-Európa többi államában. Olaszország bankjegyének értéke leesett csaknem a névérték felére, annak dacára, hogy valamelyes módon még szabályozzák; Franciaország valutája fenn tartja bizonytalan irányzatát a piacon; még a sterlinget is komoly veszteség érte jelenlegi értékében és rosszabbodtak a jövőjére való kilátások is.

Míg azonban mindezen valuták a külföldön csak igen kétes értéknek örvendenek, soha, még Oroszországban sem, vesztették el teljesen vásárlóerejüket odahaza. Minden ország polgárának lelkében oly mélyen gyökeret vert az állam törvényes pénzébe vetett bizodalomérzet, hogy másként el sem tudják képzelni, mint hogy ez a pénz valamikor régi értékének legalább egy részét vissza fogja nyerni. Ugy gondolkoznak, hogy az érték a pénznek mint ilyennek bennrejlő sajátossága és nem tudják felfogni, hogy az a valódi vagyon, amely e pénz támasza lehetett, egyszer és mindenkorra elveszett. Ezt az érzést azok a különféle törvényes rendelkezések tartják fenn, melyekkel a kormányok az árak belföldi alakulását szabályozni törekszenek, hogy így törvényes fizetési eszközöknek bizonyos vásárlóerőt biztosítsanak.

Igy a törvény ereje némely árút illetőleg a bankjegy számára valamelyes mértékű vásárlóképességet kölcsönöz és az érzelem és szokás hatalma különösen parasztokban ébren tartja a hajlandóságot arra, hogy valójában értéktelen papirost rakjanak halomszám félre. Az az eljárás, amely az árak megszabásában kifejezésre jutó törvényerővel a bankjegy számára bizonyos hamis értéket megóv, akárhogy vegyük is, magában hordja a végső gazdasági pusztulás magvait és csakhamar kiszárítja az utolsó beszerzési forrásokat is. Ha valakit arra kényszerítenek, hogy munkájának gyümölcseit elcserélje olyan papirosért, amellyel — mint erre a tapasztalat korán megtanítja — nem vásárolhatja meg magának a saját termékeiért kapott árral arányos összegért azt, amire néki van szüksége, akkor ez az ember termékeit vagy megtartja magának, vagy szétosztja kedvezés gyanánt barátai és szomszédai között, vagy kevésbbé fogja magát a termelésben megerőltetni. Az olyan rendszer, amely kikényszeríti, hogy az árúk ne viszonylagos értéküknek megfelelően cseréltessenek, nemcsak meglazítja a termelést, hanem végül is a cserekereskedelem hatóerejének elsorvadására vezet. Ha mégis valamely kormányzat tartózkodnék az árszabályozástól és hagyná a dolgokat a maguk útján menni, a legfontosabb cikkek ára csakhamar oly színvonalra szökne, mely csupán a gazdagok és nem mindenki számára volna elérhető, a papírpénz értéktelensége nyilvánvalóvá lenne és nem lehetne tovább leplezni a köz kárára elkövetett csalást.

Az árszabályozás és a hadigazdagokra indított hajtóvadászat, mint az inflatio gyógyszerei, még ennél is rosszabb hatást gyakorolnak a külkereskedelemre. Bárhogy álljanak is a dolgok odahaza, külföldön a valuta csakhamar el kell hogy érje a való helyzetnek

megfelelő színvonalat, aminek azután az lesz az eredménye, hogy az országon belül és kívül az árak nem lesznek többé normális összhangban egymással. A külföldről behozott cikkek vételára, ha átszámítjuk a napi váltási árfolyamon, messze meghaladja a helyi piaci árat, úgy hogy sok fontos cikket e miatt a magánkereskedelem nem is fog importálni, hanem a kormánynak kell beszereznie azokat. Ez utóbbi pedig, midőn az árúcikket beszerzési áron alul adja tovább, ezáltal egy kicsit jobban alámerül a fizetéseképtelenségbe. Az európszerte ma már csaknem általánossá vált kenyérsegélyek legszebb példái ennek a tüneteknek.

Ama tüneteket tekintve, melyek tulajdonképen teljességgel azonos bajok, Európa országai jelenleg két jellegzetes csoportba oszthatók, aszerint, amint a nemzetközi forgalomból ki voltak zárva a blokád miatt, vagy amint behozatalaik terheit a szövetségeseik segítésétől viselték. Az első csoportra jellegzetes példaként Németországot, a másodikra Franciaországot és Olaszországot veszem.

Németország bankjegyforgalma körülbelül tizszer akkora,¹⁾ mint volt a háború előtt. A márka értéke aranyban kifejezve korábbi értékének körülbelül egy nyolcada. Miután a világpiac árai aranyban kifejezve meghaladják a korábbi árak kétszeresét, Németországon belül a márkaáraknak háború előtti színvonaluk tizenhat-huszsorosán kellene állaniok, hogy összhangban legyenek és pontosan megegyezzenek a Németországon kívüli árakkal.²⁾ De nem így áll a dolog. An-

¹⁾ A „Darlehenskassenscheine“ beszámításával valamivel több.

²⁾ Hasonlókép az áraknak Ausztriában korábbi színvonaluk húsz és harmincszorosa közt kellene állaniok.

nak dacára, hogy az árak Németországban igen nagyon emelkedtek, átlagosan valószínűleg még most sem sokkal magasabbak korábbi színvonaluk ötszörösénél, amennyiben a raktáron tartott árúkat vesszük tekintetbe; lehetetlen is volna, hogy magasabbra emelkedjenek, kivéve a munkabérek színvonalában egyidejűleg beálló és ép oly erőszakos alkalmazkodás esetét. A behozatali kereskedelem újra való feléledését, ami pedig az állam gazdasági újjáépítésének első feltétele, eltekintve egyéb akadályoktól, az uralkodó zürzavar két irányban gátolja.

Először: a behozott cikkek ára oly magas, hogy az már kívül esik a lakosság nagy tömegei vásárló erejének határán¹⁾ és tényleg kereskedelmi lehetetlenségnek bizonyult, hogy bekövetkezzék az importcikkek ama beözönlése, mely a blokád feloldása nyomán remélhető volt.²⁾

Másodszor: kockázatos vállalkozás a kereskedő vagy gyáros számára, hogy külföldi hitellel vásároljon olyan anyagokat, melyekért behozataluk vagy feldolgozásuk után talán egész használhatatlan, de mindenestre bizonytalan értékű márka-bankjegyeket fog

¹⁾ A legmegdöbbentőbb és legszimplomatikusabb ama nehézségek között, mellyel a szövetségesek hatóságai a fegyverszünet tartama alatt megszállott német területek közigazgatása során szemben találták magukat, az a körülmény volt, hogy még ha hoztak is be élelmiszert az országba, a lakosság annak még önköltségi árát sem tudta megfizetni.

²⁾ Elméletileg a honi árak indokolatlanul alacsony színvonala kivitelre kellene hogy csábítson és így önmagát orvosolja. De Németországban és még inkább Lengyelországban és Ausztriában vagy egyáltalán nincs, vagy alig van exportálható árúcikk. A behozatal szükségessége megelőzi a kivitel lehetőségét.

kapni. Ez utóbbi akadály, mely a kereskedelem újjá-
 éledésének útjában áll, olyan természetű, hogy könnyen
 elkerüli a figyelmet és megérdemli, hogy kissé jobban
 megvizsgáljuk.

Lehetetlen azt most megmondani, hogy a márka
 idegen valutában kifejezett értéke mennyivel fog
 hanyatlani mához három vagy hat óra, vagy egy
 évre; a valutapiac sem ad erre semmiféle támpontot.
 Ha tehát ma rövid lejáratú sterling- vagy dollár-hitelt
 ajánlanának fel egy jövőbeni hitelére és hírnevére fél-
 tékeny német kereskedőnek, ez alkalmasint húzódoz-
 nék tőle és kételkednék abban, vajjon elfogadja-e?
 Tartozna sterlingekkel vagy dollárokkal, de árúját már-
 káért kellene eladnia és merőben problematikus dolog,
 hogy képes lenne-e majd annakidején ezeket a márká-
 kat olyan valutára átváltani, amilyenben adóssá-
 gát megfizetni tartoznék. Az üzlet elveszti eredeti jel-
 legét és nem lesz egyéb, mint valutaspekuláció, mely-
 nek hullámaiban a normális kereskedői haszon egé-
 szen elmerül.

Három különböző akadály van tehát a kereskede-
 lem újjáéledésének útjában: a belső és a nemzetközi
 piac árai közötti egyenetlenség, továbbá a külföldi
 személyhitel hiánya, melynek segítségével a szükséges
 nyersanyagokat bevásárolni, dolgozó tőkét teremteni
 és a csereforgalmat újból megindítani lehetne, végül a
 rendezetlen valuta, amely teljesen függetlenül a keres-
 kelem rendszerinti kockázatától minden vállalkozást
 hazárdá vagy lehetetlenné tesz.

Franciaországban a bankjegyforgalom meghaladja
 a háború előtti mérték hatszorosát. A frank csereértéke
 aranyértékben kifejezve valamivel kevesebb, mint ko-
 rábbi értékének kétharmada; ez annyit jelent, hogy a
 frank értéke nem csökkent arányosan a bankjegyek

tömegének növekedésével.¹⁾ Franciaország eme látszólag fölényes helyzete annak a ténynek tudandó be, hogy a legutóbbi időkig behozatalának igen nagy részét nem fizette ki, hanem Anglia és az Egyesült Államok kormányai által nyújtott kölcsönökből fedezte. Ez a körülmény alkalmat adott a behozatal és kivitel egyensúlyának felborulására, ami nagyon kezdi éreztetni hatását most, hogy fokozatosan megszűnik a külső segítség. Franciaország belső gazdálkodása, valamint piaci árainak a bankjegyforgalomhoz és a külföldi valutaárfolyamokhoz mért színvonala jelenleg az exportot annyival meghaladó importon alapszik, hogy ez így már nem mehet tovább. Ám nehéz elgondolni, hogy miként lehetne ez állapotokat újra rendbeszedni, hacsak úgy nem, hogy Franciaországban leszállítanak a fogyasztás mérvét, ami még úgy is nagy elégedetlenséget hívna ki, ha csak időleges intézkedés volna.²⁾

Hasonló a helyzet Olaszországban is. Ott a bankjegyforgalom öt-hatszor akkora, mint volt a háború előtt és a lira forgalmi értéke aranyban kifejezve kö-

¹⁾ Ha az áresés a bankjegyforgalom növekedésével arányban állana, akkor számolva az arany csökkent csereértékével, a frank forgalmi értéke ma alacsonyabb kellene hogy legyen a korábbi érték 40 százalékánál is a mutatkozó 60 százalék helyett.

²⁾ A következő táblázatból kitűnik, hogy mily távol áll Franciaország nemzetközi fizetési mérlege az egyensúlytól:

Havi átlag	Behozatal 1000 font	Kivitel 1000 font	Behozatal többlete 1000 font
1913	28.071	22.934	5.137
1914	21.341	16.229	5.112
1918	66.383	13.811	52.572
1919 január—március	77.428	13.334	64.094
1919 április—június	84.282	16.779	67.503
1919 július	93.513	24.735	68.778

rülbelül korábbi értékének fele. Így Olaszországban a pénz értéke a bankjegyforgalom méreteihez jobban alkalmazkodott, e folyamat jobban előrehaladt, mint Franciaországban. Másrészről Olaszországnak a kívándorlottak által hazaküldött összegekből és turisták költekezéséből származó „láthatatlan“ bevételei nagyon érzékenyen megcsappantak; Ausztria összeomlása fontos piacától fosztotta meg; a külföldi hajózástól és mindennemű nyersanyag behozatalától való függősége pedig nyilván arra vezetett, hogy a világpiaci árak emelkedésétől különlegesen szenvedett. Mindezen okoknál fogva helyzete súlyos és behozatalának többlete ép oly komoly jelenség, mint Franciaország esetében.¹⁾

Franciaország és Olaszország kormányainak szerencsétlen költségvetési helyzete még súlyosbitja e két államban a bankjegyinflatiót és a nemzetközi kereskedelem rendezetlenségét.

Franciaországban notorius az adókivetés hiányossága. A háború előtt a francia és angol összesített költségvetés, valamint az átlagos fejenkinti megadóztatás körülbelül egyforma volt; de Franciaországban nem tettek semmi lényegesebb erőfeszítést a megnövekedett kiadások fedezésére. „Angliában az adó a háború alatt“ becslés szerint „a fejenkinti 95 frankról 265 frankra

¹⁾ Az Olaszországra vonatkozó szám adatok a következők:

Havi átlag	Behozatal 10 0 font	Kivitel 1000 font	Behozatali többlet 1000 font
1913	12.152	8.372	3.780
1914	9.744	7.368	2.376
1918	47.005	8.278	38.727
1919 január—március	45.848	7.617	38.231
1919 április—június	66.207	13.850	52.357
1919 július—augusztus	44.707	16.903	27.804

emelkedett, míg Franciaországban 90 frankról csak 103 frankra." Franciaországban az 1919 június 30-ával végződő pénzügyi évre megszavazott adók összege kisebb volt a becslés szerinti normális háború utáni kiadások összegének felénél. A jövő normális költségvetése nem tehető kisebbre 880 millió font sterlingnél (22 milliárd franknál), sőt e számot meg is haladhatja; de még az 1919—20-as pénzügyi évre sem fedeznek az adókból várható bevételek sokkal többet, mint ez összeg felét. A francia pénzügyminisztériumnak nincs semmiféle terve vagy politikai programja arra, hogy miként szálljon szembe ezzel a rettentő deficittel, kivéven a Németország szogáltatásából remélt bevételeket, melyek mértékéről azonban maguk a francia hivatalos személyek is tudják, hogy az alaptalan. Közben hadianyagok és az amerikai raktárak fölöslegeinek elárusításával segítik magukat és még 1919. év második felében sem okoz nekik aggodalmakat, hogy a deficittel a francia nemzeti bank bankjegykibocsátásának további növelése útján szálljanak szembe.¹⁾ Olaszország költségvetési helyzete talán kissé fölényesebb, mint Franciaországé. A háború alatt az olasz pénzügyi gazdálkodás vállalkozóbb szellemű volt, mint a francia és sokkal nagyobb erőfeszítéseket tettek, hogy adókat vessenek ki és fizessenek a háborúért. A miniszterelnök, Signor Nitti, ennek dacára szükségesnek tartotta, hogy az általános választások előestéjén (1919 október) választóihoz intézett nyílt levelében a helyzet következő kétségbeejtő elemzését hozza nyilvánosságra: 1. Az állami kiadások

¹⁾ Midőn e sorokat írom, a francia nemzeti bank legutolsó két kimutatása szerint (1919 október 2-iki és 9-iki) a bankjegykibocsátás heti növekedése 18,750.000, illetve 18,825.000 font sterlinget ért el.

összege a bevételek közel háromszorosát teszi ki. 2. Az állam összes ipari vállalatai, beleértve a vasutakat, távvidát és távbeszélőt, rohamosan csődbe jutnak. Az állam továbbá oly drágán vásárol kenyeret, hogy ez az ár évente körülbelül egy milliárd veszteséget jelent a kormánynak. 3. Az államtól manap távozó export-árúk értéke a külföldről behozott import-árúk értékének egynegyedét vagy egyötödét éri meg. 4. Az államadósság havonta körülbelül egy milliárd lírával emelkedik. 5. Az egy havi katonai kiadások még mindig nagyobbak, mint a háború első évében.

Am ha Franciaország és Olaszország költségvetési helyzete ilyen, a hadviselő Európa többi részénél még ennél is kétségbeejtőbb. Németországban a birodalom, a szövetségi államok és városok összes kiadását az 1919—20. pénzügyi évre 25 milliárd márkára becsülik, amely összegből az egyelőre fennálló adórendszer nem fedez 10 milliárdnál többet. Emellett még az indemnitásra semmiféle törlesztés sincs számítva. Oroszországban, Lengyelországban, Magyarországon vagy Ausztriában komolyan még beszélni sem lehet arról, hogy olyasvalami, mint költségvetés, egyáltalán létezzék.¹⁾

Az inflatio főntebb jellemzett fenyegető veszedelme ekként nem tisztán a háború folyománya, melynél a béke a gyógyulás kezdetét jelentené. Folytontartó tünet ez, melynek vége még beláthatatlan.

¹⁾ Bilinski 1919 október 3-án tartotta a lengyel országgyűlésen pénzügyi expozéját. A legközelebbi 9 hónap kiadásait az elmúlt 9 hónapénak kétszeresénél is inkább többre becsülte és míg az első időszakban a bevételek a kiadások egyötödét tették, addig a következő hónapokra bevétel gyanánt a kiadások egynolcadával egyenlő összeget irányzott elő. A „Times“ varsói tudósítója azt jelentette, hogy „általában Bilinski optimista hangon beszélt és úgy tűnt, hogy szavai a hallgatóságban megalégedést keltettek!“

Mindezen befolyások összehatásukban megakadályozzák, hogy Európa rögtönösen elég bőséges exportfolyamatot tudjon táplálni ahhoz, hogy kifizethesse azokat az árúkat, melyek importjára szüksége van. Ezenkívül Európa hitelét annyira elerőtlenítik, hogy nem tudja előteremteni a csere körforgalmának újra való megindításához szükséges dolgozó tőkét sem. A gazdasági törvényszerűségek erejét az egyensúlytól inkább eltérítik, mint ráirányítják és így kedveznek a jelen állapotok fenntartásának, ahelyett, hogy a belőlük való kigyógyulást mozdítanák elő. Egy erőtlen, munkanélküli, züllött Európa áll előttünk, melyet belső civódás és nemzetközi gyűlölség marcangol, mely küzd, sorvad, fosztogat és hazudozik. Ugyan mi van, ami feljogosíthatna arra, hogy kevésbbé sötét színekkel fesse meg a képet?

Kevés figyelmet szenteltem e könyvben Oroszországnak, Magyarországnak és Ausztriának.¹⁾ Ez országokban az élet nyomorúságai és a társadalom bomlása sokkal közismertebb dolog, semhogy elemzésre szorulna, és ezek az államok már a maga való-

¹⁾ Az osztrák köztársaságra kényszerített békeszerződés rendelkezései mitsem törődnek ez állam valóban kétségbeesett helyzetéből folyó tényekkel. Az „Arbeiter Zeitung“ 1919 június 4-iki számában a következő kommentárt fűzi hozzájuk: „Soha még békeszerződés oly durván el nem árulta azokat az elveket, melyekről azt mondták, hogy megalkotására vezettek, mint a jelen békeszerződés esetében, . . . melynek minden rendelkezését kegyetlenség és irgalmatlanság hatja át, melyben az emberi rokonérzés egy sugallatát sem lehet felfedezni, amely mindent arculcsap, ami csak embert emberhez köt, mely bűn maga az emberiség és egy szenvedő megkínzott nép ellen.“ Én részletesen ismerem az osztrák szerződést és néhány rendelkezésének megszövegezésénél jelen voltam, de nem találok könnyűnek megcáfolni e kitérés igazságát.

ságában tapasztalják mindazt, ami Európa többi részére vonatkozóan ma még a jövődőlés birodalmába tartozik. Am széles területeket és nagy lakosságot foglalnak magukban és kitűnő példái annak, hogy az ember mily sok szenvedést elbír és mily mélyre sülyedhet a társadalom. Mindenekfölött azonban arra figyelmeztetnek bennünket, hogy a végső katasztrófában miként változik a test betegsége a lelkek betegségévé. A gazdasági zűllés könnyen halad fokról-fokra előre és mindaddig, míg az emberek türelmesen szenvednek alatta, a külső világ keveset törődik vele. Az életerő és a betegségekkel szembeni ellenállóképesség lassan megfogyatkozik,¹⁾

1) Hónapokra visszamenőleg a középhatalmak egészségi állapotairól szóló jelentések olyanok, hogy minden képzelet elsötétül és ha az ember idézi őket, úgy látszik, mintha a szentimentalizmus vétkébe esett volna. Am e jelentések általános hűségét nem vonják kétségbe és én három alatt következőt idézek, hogy az olvasó vésse emlékébe: „A háború utolsó éveiben magában Ausztriában legalább 35.000 ember, Bécsben magában legalább 12 000 ember halt meg tüdőbajban. Ma legalább 350 000—400.000 olyan emberrel kell számolnunk, akinek tuberkulózis elleni gyógykezelésre van szüksége. . . . A rossz táplálás folyományaként egy vértelen nemzedék nő fel fejletlen izomzattal, fejletlen tagokkal, és fejletlen agyvelővel.“ (Neue Freie Presse 1919 május 31). A holland, svéd és norvég tudományegyetemek orvosi fakultásai által Németország viszonyainak megvizsgálására kiküldött orvosi bizottság 1919 áprilisban a „Swedish Press“ hasábjain a következő jelentést teszi: „A tuberkulózis, különösen gyermekekben, ijesztő mértékben növekszik és általánosan szólva, rosszindulatú. Ép így az angolkór is sokkal súlyosabb és nagyobb mértékben elterjedt. Lehetetlenség valamit tenni e betegségek ellen; nincs tej a tüdőbetegek és nincs csukamájolaj az angolkórban szenvedők számára. A tuberkulózis csaknem példátlan tüneteket mutat fel, olyanokat, amilyeneket eddig csak kivételes esetekből ismertünk. Az egész testet egyszerre támadja meg és a betegség e formában gyakorlatilag gyógyíthatatlan . . .

de az élet valahogy vonszolja magát mindaddig, míg végül is az emberi kitartás határa elérkezik és a kétségbeesés és örület sugallta képzetek felrázzák a szenvedőket abból a lethargiából, amely a krízist megelőzi. Akkor az ember egyet ráz magán és megoldódtak a megszokás kötelékei. Az eszmék hatalma szuverén és a remény, illúzió vagy bosszú bármilyen tanítására hallgat, mely a szelek szárnyán feléje száll. Midőn e sorokat írom, úgy látszik, hogy az orosz bolsevizmus lángjai, legalább pillanatnyira, kiégtek és Közép- valamint Kelet-Európa népein szörnyű dermedtség vesz erőt.

Serdültek között a tuberkulózis ma csaknem minden esetben fatális. A kórházi halálozási esetek 90 százalékában ez a betegség a halál oka. Semmit sem lehet tenni ellene az élelmiszerhiány miatt. . . . A legrettenetesebb alakokban tűnik fel, mint mirigy-tuberkulózis, mely gennyes dissolutióvá válik." A következő a „Vossische Zeitung” 1919 június 5-iki számában jelent meg, írója elkísérte a Hoover-missziót az Érchegységbe: „Meglátogattam nagy országrészeket, melyekben az összes gyermekek 90 százaléka rachitikus volt, és ahol csak a három éves gyermekek kezdenek el járni . . . Kövessetek engem egy iskolába az Érchegységben. Azt hiszitek, hogy ovoda a kicsinyek számára. Nem, ezek 7—8 éves gyermekek. Pirinyó arcok nagy homályos szemekkel, melyeket csúf, duzzadt, rachitikus homlok árnyékol be, sovány karjaik csak csont és bőr, és kifordult izületű görbe lábaik felett a dagadt, jellegzetes „éhség-gyomrok” . . . „Nézze ezt a gyermeket”, magyarázta az ügyeletes orvos, elfogyasztott hihetetlen mennyiségű kenyeret és nem erősödött meg. Rájöttem, hogy mind a kenyeret, amit kapott, elrejtette szalmazsákja alá. Az éhségtől való félelem oly mélyen bevésődött a gyermekbe, hogy készleteket gyűjtött, ahelyett, hogy megette volna az ételmet. A félrevezetett állati ösztön súlyosabbnak tűntette fel az éhségtől való félelmet, mint annak jelenlévő kinjait!” Hanem úgy látszik sok ember véleménye szerint az igazságosság megköveteli, hogy ilyen teremtmények 40—50 éves korukig adózzanak az angol adófizetők tehermentesítése céljából.

A nemrég behordott termés elodázza a legvégső nélkülözést és Párisban megkötötték a békét. De közelg a tél. Az embereknek semmijök sem lesz, amivel gondoskodhatnának magukról, vagy amivel a reményt tovább táplálhatnák. Kevés lesz a tüzelőanyag, mellyel az évszak ridegségét enyhíteni, vagy a városi lakosság el-sorvadt testét kissé felüdíteni lehetne.

De ki tudná megmondani, hogy mennyit lehet elviselni, vagy hogy az emberek végül is mily irányban fogják keresni a szerencsétlenségeikből kivezető utat?

HETEDIK FEJEZET.

A segítség módjai.

Nagy ügyekben nehéz megőrizni a helyes perspektívát. Megbíráltam Páris munkáját és sötét színekkel ecseteltem Európa állapotát és kilátásait. Én így látom a helyzetet és azt hiszem, jól látom. Am az ilyen bonyolult jelenségnél nem mutat valamennyi előjel a fejlődésnek egy útjára és mi talán elkövetjük azt a hibát, hogy a következmények beálltát túlságos gyorsan és túlságos bizonyossággal várjuk, amire talán nincs meg *minden* fontos ok. A kilátás sötétsége maga készlet bennünket arra, hogy kételkedjünk helyességében; túlságosan szomorú dolgok elmondása inkább tompítja, mint izgatja a képzeletet és lelkünk visszaretten attól, amiről úgy érezni, hogy „túl rossz ahhoz, hogy igaz lehessen“. De mielőtt még az olvasó lelkére ezek a természetes reflexiók túlságosan ránehezednének és mielőtt még megmutatnám neki — ahogy e fejezetben szándékozom — a segítség módjait, a helyzet javításának eszközeit és a felfedezhető szerencsésebb irányzatokat, lelki egyensúlyának helyreállítása céljából két ellentétet idé-

zek emlékébe: Angliát és Oroszországot. E két ellentét közül az egyik az olvasó optimizmusát talán nagyon fel fogja bátorítani, de a másik figyelmeztesse őt arra, hogy még történhetnek katasztrófák és hogy a modern társadalom a lehető legnagyobb bajokkal szemben sem immunis.

Anglia helyzetét és problémáit e munka fejezeteiben általában nem tartottam szem előtt. Fejtegetéseimben „Európát“ a brit szigetek kizárásával kell értelmezni. Anglia átmeneti állapotban van és súlyos gazdasági problémák foglalkoztatják. Talán társadalmi és ipari strukturájában beálló nagy átalakulások előestéjén vagyunk. Akadhatnak köztünk, akik az ilyen kilátásokat örömmel köszöntik és akadhatnak mások olyanok, akik sajnálkoznak efölött. Am ez átalakulások természete merőben elüt azoktól, melyek Európa egén tornyosulnak. Én Angliában a leghalványabb lehetőségét sem veszem észre annak, hogy katasztrófa, vagy olyasvalami következze be, mely általános társadalmi felkeléshez volna hasonlatos. A háború elszegényített bennünket, de nem súlyosan; nézetem szerint a tényleges nemzeti vagyon 1919-ben legalább is akkora, mint volt 1900-ban. Kereskedelmi mérlegünk kedvetlen, de nem annyira, hogy egyensúlyának helyreállítása szükségessé tenné gazdasági életünk megbolygatását.¹⁾

¹⁾ Az Angolországra vonatkozó szám adatok a következők:

Havi átlag	Behozatal 1000 font	Kivitel 1000 font	Behozatal többlete 1000 font
1913	54 930	43.770	11.160
1914	50.097	35.893	14.204
1919 január—március	109 578	40.122	60.456
1919 április—június	111.403	62.463	48.940
1919 július - szeptember	135.907	68.863	67 064

Költségvetésünk deficitje nagy, de nem nagyobb annál, melyet még határozottság, okosság és államférfiúi képességek át tudnak hidalni. A munkaidő megrovidítése talán valamennyire csökkentette termelésünket. De nem túlzott reménykedés bízni abban, hogy ez csak átmeneti tünet és aki az angol munkást ismeri, nem kételkedhet abban, hogy az rövidebb munkanap alatt is legalább annyit tud termelni, ha kedve tartja, ha rokonszenvez életviszonyaival és ha okosan megelégedett, mint a korábbi nagyobb munkaóraszám idején.

Anglia legkomolyabb problémáit a háború érlelte meg, de keletkezésükben e problémák sokkal mélyebben gyökereznek. A tizenkilencedik század mozgó erői már befutották pályájukat és kimerültek. Azok a motívumok és eszmények, melyek a múlt nemzedéket vezették, bennünket már nem elégítenek ki: új utakat kell találnunk és újra végig kell szenvednünk egy ipari ujjászületés minden sanyarúságát és kinját. Ez az egyik tényező. A másik az, melyre a II. fejezetben tértem ki; — az élelmiszerek tényleges előállításának költségeinek növekedése és az a körülmény, hogy a természet a világ népességének minden további növekedésére az élelmiszerek csökkentésével válaszol, oly tendencia, mely különösen sérelmes a legnagyobb iparúzó és az élelmiszerbehozatalra legjobban ráutalt országra. De századunk eme problémái olyanok, amilyenektől egy korszak sem volt mentes. A maguk egé-

A behozatali többlet azonban semmiképen sem oly súlyos, mint látszik, ugyanis az angol királyság „láthatatlan” kivitele a kereskedelmi tengerészet jelenlegi magas fuvarozási jövedelmei révén valószínűleg még nagyobb, mint a háború előtt volt és havi átlagban legkevesebb 45 000 font sterlinget tesz ki.

szében más rendűek, mint amelyek Középeurópa népeit kínozzák. Azok az olvasók, akik főként a számukra otthonos angol viszonyokat tartják szem előtt, vagy még inkább azok, akiknek közvetlen környezete amerikai és így az optimizmusra hajlanak, ha meg akarják ismerni azon szerencsétlenségek karakterét, melyek ellen orvosszereket keresni — amennyiben egyáltalán vannak ilyenek — bizonyára kötelességünk: vessenek egy pillantást Oroszországra, Törökországra, Magyarországra vagy Ausztriára! Ott a legrettenetesebb anyagi bajok, amelyeket csak ember szenvedhet, — éhinség, fagy, járványok, háború, gyilkosság és anarchia — nem rémképek csupán, hanem az élő tapasztalat világába tartoznak.

Mi hát a teendő? E fejezet tapogatózó javaslatait az olvasó talán elégteleneknek fogja találni. Am a jó alkalmat a fegyverszünetet követő hat hó alatt Párisban elmulasztották és bármit tegyünk, a hibát, mit akkor elkövettek, ma jóvátenni nem tudjuk. A társadalmat fenyegető nagy nélkülözések és veszedelmek elkerülhetetlenekké váltak. Minden, amit tehetünk, az, hogy igyekezzünk az órák eseményeinek alávetett fundamentális gazdasági tendenciákat — amennyire hatalmunkban áll — úgy irányítani, hogy a jólét és rend visszaállítását mozdítsák elő és ne vezessenek bennünket mélyebbre a nyomorúságba.

Elsősorban Páris légköréből és rendszereitől kell menekülnünk. Azok, akik a békekonferencia munkáját irányították, járhatnak a közvélemény kedvében, de sohasem fognak bennünket bajainkból kivezetni. Nehezen tehető fel, hogy a Négyek tanácsa visszamehessen azon az úton, amelyen eddig haladt, még ha akarna is. Ennélfogva úgyszólván elengedhetetlen előfeltétel,

hogy a mai európai kormányok újaknak engedjék át helyüket.

Javasolom továbbá azoknak, akik azon a véleményen vannak, hogy a versaillesi béke nem lehet maradandó, hogy vitassák meg az alábbi fejezetekből álló programmot:

1. A békeszerződés revíziója.
2. A szövetségesek egymásközötti adósságainak rendezése.
3. Nemzetközi kölcsön és a valuta reformja.
4. Középeurópa viszonya Oroszországgal.

1. A békeszerződés revíziója.

Rendelkezünk-e valamilyen alkotmányos eszközzel a békeszerződés megváltoztatására? Wilson elnök és Smuts tábornok, akik azt hiszik, hogy a népszövetségi szerződés biztosítása többet nyom a latban, mint a békeszerződés többi részének sok hibája, úgy nyilatkoztak, hogy a Népszövetségtől kell várnunk, hogy Európa számára az életet fokozatosan elviselhetőbbé tegye. „Vannak olyan területi rendezések“ írja Smuts tábornok a békeszerződés aláírásához fűzött fejtegetéseiben, „melyek revíziót kívánnak. Vannak olyan lefektetett biztosítékok, melyekről valamennyien azt reméljük, hogy korábbi ellenségeink új békés szellemével és fegyvertelen állapotával nincsenek összhangban. Olyan megállapított büntetések vetik előre árnyékukat, melyek legtöbbször talán egy engesztelékenyebb hangulat még jobbnak véli majd eltörölni a feledés szivacsával. Olyan biztosítékok vannak kikötve, amelyeket Európa ipari újjászületésének súlyos sérelme nélkül érvényre emelni nem lehet és amelyek enyhítése, s elviselhetőbbé tétele mindenki érdeke lesz... Én bízom abban, hogy a Népszövetség még meg fogja találni azt az ösvényt,

melyen Európa még kimenekülhet abból a romlásból, melyet ez a háború hozott reá.“ Wilson elnök a szenátusnak adott felvilágosításaiban, midőn 1919 júliusának elején a békeszerződést beterjesztette, azt mondta, hogy a Népszövetség nélkül „...csődöt mondana az a hosszadalmas felülvizsgálat, melyet a Németország által egy emberöltőn belül teljesíteni vállalt jóvátételi munka igényel¹⁾), nem lehetne átvizsgálni és revidiálni gyakorlatilag az olyan adminisztratív rendelkezéseket és korlátozásokat, melyeket a békeszerződés felállított ugyan, de amelyekről felismerte, hogy túlságos messzemenő erőszakolásuk tartós haszonnal nem járna és egész illó dolog sem volna.“

Tekinthetünk-e szép reményekkel a jövőbe és bízhatunk-e abban, hogy a Népszövetség működésével valóra fogja váltani mindazt a jót, amit két legjelentősebb alkotója ilyen biztatásai szerint várhatunk tőle? Az elhatározó jelentőségű szakasz a szerződés XIX. cikkében található, és így hangzik:

„A Népszövetség gyűlése időről-időre tanácsolhatja tagjainak, hogy az olyan szerződéseket, melyek alkalmazhatatlanokká váltak, újabb megfontolás tárgyává tegyék és hogy vegyék tekintetbe az olyan nemzetközi állapotokat, melyek, ha meg nem szűnnének, a világ békéjét veszélyeztetnék.“

De sajnos! Az V. cikk úgy rendelkezik, hogy „a

¹⁾ Wilson elnök tévedett, midőn azt hitte, hogy a jóvátételi fizetések felülvizsgálását a Népszövetségre bízta. Míg a békeszerződés legtöbb huzamosan ható gazdasági és területi intézkedésénél — mint ezt az V. fejezetben kimutattam — a Népszövetségre történik hivatkozás, addig a jóvátétel esetében ez nincs így; a jóvátételi problémák kérdésében és idevágó intézkedések megváltoztatása felett legfelső fokon a Jóvátételi Bizottság dönt a Népszövetséghez való mindennemű felelősség kizárásával.

Népszövetség gyűlésének, vagy tanácsának minden határozatához, hacsak a népszövetségi szerződés kifejezetten másként nem intézkedik, vagy a jelen békeszerződés mást nem rendel, a gyűlésen képviselt valamennyi népszövetségi tag hozzájárulása szükséges". Nem alacsonyítja-e le ez a rendelkezés a Népszövetséget pusztán időfecsérlő testületté, ha arról van szó, hogy a békeszerződés bármilyen rendelkezése hamarosan új megfontolás tárgyává tétessék? Ha az összes szerződő felek véleménye egyhangúan megegyezik abban, hogy a békeszerződés bizonyos meghatározott értelemben módosítandó, akkor a dolog keresztülviteléhez nem kell sem liga, sem népszövetségi szerződés. De még egyhangúság esetén is a Népszövetség gyűlése csak „tanácsolhatja” ama tagjainak, akiket a kérdés speciálisan érint, hogy újbóli megfontolás tárgyává tegyék a dolgot.

Hivei szerint azonban a „Népszövetség a világ közvéleményére gyakorolt befolyása révén fog működni és a gyakorlatban döntő súllyal fog latbaesni a többség nézete, még ha alkotmányos hatása nincs is. Imádkozzunk, hogy így legyen. Ám Európa gyakorlott diplomatai kezében a Népszövetség az obstrukció és a halogatás nagyszerű eszközévé válhat. A szerződések revíziója elsősorban nem a Népszövetség tanácsának hatáskörébe van utalva, amely gyakran összeül, hanem a közgyűlésébe, amely ritkábban ülészik. A közgyűlés, mint azt mindenkinek, akinek nagy szövetségközi tanácskozásokról tapasztalata van, okvetlenül nehézkes, sok nyelven vitatkozó társaság lesz, amelyben egy a status quo fenntartását kívánó ellenzék ellen esetleg még a legnagyobb határozottság és a legügyesebb ügyvezetés sem fog tudni eredményre jutni. A népszövetségi szerződésnek csakugyan két vészthozó szégyenfoltja van: az V. cikk, mely egyhangúságot ír elő és a sokat

vitatott X. cikk, melynek értelmében „a Népszövetség tagjai kötelezik magukat arra, hogy tiszteletben tartják és külső támadások ellen megvédik a liga minden tagjának területi integritását és jelenlegi politikai függetlenségét“. Ez a két cikk így együtt közelebb hozza annak az eszmének teljes szétfoszlását, mely a Népszövetséget, mint a haladás eszközt fogja fel és a szerződést kezdettől fogva már a status quo fenntartására irányuló csaknem végzetes hajlandósággal ruházta fel. Ez a két cikk békítette ki a Népszövetséggel eredeti ellenzői közül azokat, akik most azt remélik, hogy új Szent Szövetséget kovácsolhatnak belőle azon célból, hogy állandósítsák ellenségeik gazdasági csődjét és azt a hatalmi egyensúlyt, melyet hitük szerint saját érdekében állítottak fel a békeszerződés útján.

De míg egyrészt helytelen és ostoba dolog volna az „ideáлизmus“ érdekében eltitkolni magunk elől a helyzetnek — különösen a szerződések revíziójára vonatkozó — tényleges nehézségeit, addig másrészt egyikünknek sincs arra oka, hogy kigyót-békát kiáltson a Népszövetségre, melyet még a világ bölcsessége a béke hatalmas eszközévé változtathat és amely a XI. és XVIII. cikkben¹⁾ már nagy és jótékony munkát vitt véghez.

Én is azon a nézeten vagyok tehát, hogy a békeszerződés revíziójára irányuló első erőfeszítéseinket inkább a Népszövetség útján kell megtennünk, mint bár-

¹⁾ Ezek a cikkek, melyek óvintézkedéseket tesznek az ellen, hogy háború törjön ki a Népszövetség tagjai és tagok és nemtagok között, a szerződés derék teljesítményei. Ezek a cikkek lényegesen valószínűtlenebbé tesznek egy olyan háborút szervezett nagyhatalmak között, mint az 1914. évi volt. Ez magában is alkalmas arra, hogy mindenkit megnyerjen a Népszövetség eszméjének.

mely más úton, remélve, hogy a közvélemény ereje
és ha szükséges, pénzügyi nyomás és pénzügyi intéz-
kedések elegendők lesznek ahhoz, hogy egy csökönyös
ellenzékelt megakadályozzanak vétőjogának gyakorlásá-
ban. Bízunk kell azokban az új kormányokban, me-
lyek feltevésem szerint el fognak jönni a szövetségesek
vezető államaiban, hogy mélyebb bölcsességről és több
nagylelküségről tesznek majd tanúságot, mint elődeik.

A IV. és V. fejezetben láttuk, hogy a békeszerző-
dés ellen számos rendelkezése miatt lehet kifogást
emelni. Nem szándékozom most részletekbe bocsát-
kozni és nem kísérem meg a békeszerződés szakaszon-
kinti revízióját adni. Csak három olyan nagy változ-
tatásra szoritkozom, mely Európa gazdasági élete
szempontjából szükséges. Ezek a jóvátételre, a szénre
és vasra és a tarifákra vonatkoznak.

Jóvátétel. Ha azon összeg, melyet jóvátétel címén
a szövetségesek követelnek, kisebb annál, mint amek-
korát jogosan igényelhetnek indokaik szoros értelme-
zése alapján, akkor fölösleges az egyes tételeket, me-
lyekre vonatkozik, részletezni, vagy összetételét okada-
tolni. Ennélfogva javasolom a következő szabályozást:

1. A Németország által jóvátétel és a megszálló
seregek költségei címén fizetendő összeg 2000 millió
font sterlingben állapíttassék meg.

2. A szerződés értelmében átadott német kereske-
delmi hajók és tengeralatti kábelek, a fegyverszüneti
szerződés értelmében átadott hadianyag, az átengedett
területeken lévő állami tulajdon, az e területekre eső
államadóssági követelések, Németország igényei volt
szövetségeseivel szemben, mindez összegek címén, a
tételek részletezésének mellőzésével, számitsanak fel
kerék összegben 500 millió fontot.

3. Az 1500 milliós egyenleg nem kamatozik a visz-

szafizetés ideje alatt, és Németországnak 1923-tól kezdve évi 50 milliós részletekben kell azt visszafizetni.

4. A jóvátételi bizottságot fel kell oszlatni, vagy, ha mégis lesz valami dolga, akkor, mint a Népszövetség egy szerve, működjék, és tagjai közé vegye fel Németország és a semleges államok képviselőit is.

5. Hogy Németország mily eszközökkel tud megfelelni törlesztési kötelezettségének, ez az ő dolga; ha nemfizetés miatt panasz merül fel ellene, a Népszövetséghez kell fordulni. Vagyis, szó se legyen a külföldi német magántulajdon kisajátításáról, legfeljebb csak annyiban, hogy a már likvidált, vagy az ellenséges tulajdonra felügyelő bizottság kezei között lévő ilyen tulajdon jövedelmét német magántartozások kiegyenlítésére fordítsák; a 260. cikk (mely a közhasznú vállalatok német érdekeltiségének a kisajátításáról szól) töröltessék.

6. Még csak kísérlet sem teendő arra nézve, hogy Ausztria jóvátételi összegeket fizessen.

Szén és vas. 1. Az V. függelékben előirt elővásárlási jog a német szénre elejtendő, de fenntartandó Németországnak az a kötelezettsége, hogy jóvátegye a bányák elpusztításával Franciaország szénkészletében okozott veszteséget. Ez úgy történék, „hogy Németország legfeljebb 10 éven keresztül annyi szenet szállít Franciaországnak, mint a háború következtében elpusztult bányák jelenlegi és háború előtti termelésének különbsége; a szállítandó mennyiség az első 5 évben nem lehet több évi 20 millió tonnánál, a következő 5 évben pedig évi 8 millió tonnánál“. Ez a kötelezettség is elesik azonban akkor, ha a népszavazás Felső-Szilézia szénvidékét elszakítja Németországtól.

2. A Saar-medencére vonatkozó megállapodás fennmarad, azzal a változtatással, hogy Németország

nem kaphat hitelt a bányákra, és hogy 10 év múlva feltétlenül és minden fizetés nélkül visszakapja a bányákat és az országrészt is. De feltételül azt kell kikötni, hogy Franciaország Németországnak ugyanez időn keresztül Lotharingiából vasércet szállít, még pedig a háború előtt onnan Németországba vitt mennyiség 50 százalékát, Németország pedig ugyanannyi szenet küld Lotharingiába, mint amennyit a háború előtt a tulajdonképeni Németországból, a Saar-vidékről küldött mennyiség leszámításával, küldött.

3. A Felső-Sziléziára vonatkozó megállapodás érvényben marad. Vagyis, népszavazás lesz, és a végső döntésnél „a szövetséges és társult hatalmak tekintetbe veszik a lakósságnak a népszavazásban kifejezésre jutó óhaját és a földrajzi és gazdasági körülményeket“. De a szövetségesek nyilatkoztassák ki, hogy az ő véleményük szerint a „gazdasági körülmények“ azt kívánják, hogy a szénvidék Németországhoz csatoltassék, hacsak a lakosság kívánsága nem követeli határozottan az ellenkezőt.

4. A szövetségesek által már létesített szénbizottság a Népszövetség alkotórészévé válik és tagjainak sorába felveszi Németország, a közép- és kelet-európai többi államok, az északi semleges államok és Svájc képviselőit is. Hatásköre csak tanácsadásra szorítkozzék, de figyelmét különösen annak a szénmennyiségnek a szétosztására fordítja, amely Német- és Lengyelországból, a volt Osztrák-Magyar monarchia államaiból, valamint az Unió exportálható feleslegéből származik. A bizottságban résztvevő összes államok tartoznak a bizottság rendelkezésére bocsátani a szükséges felvilágosító adatokat, és megfogadni a bizottság tanácsait, amennyire ezt uralmuk és életbevágó érdekeik megengedik.

Tarifák. A Népszövetség fennhatósága alatt szabadkereskedelmi egyezmény létesítendő amaz országok között, melyek kötelezik magukat, hogy nem sújtják „protekcionista tarifá“-val a szövetkezésben résztvevő államok semmiféle termékeit. Németország, Lengyelország, a Monarchiából alakult új államok és a mandatarius hatalmak kötelezendők, hogy 10 évre lépjenek be a szövetségbe; 10 év múlva elhatározásukra van bízva, hogy maradni akarnak-e vagy nem. A többi államok belépése kezdettől fogva szabad elhatározásukra bizatik. De remélhető, hogy az Egyesült Államok az alapító tagok sorában kíván majd szerepelni.

Ha a jóvátétel összegének megállapításánál figyelemmel vagyunk Németország teljesítőképességére, akkor lehetővé tesszük a remény és a vállalkozó kedv újraéledését, elkerüljük a szerződés teljesíthetetlen feltételeiből keletkezhető örökös surlódásokat és méltatlan zaklatást, és megszüntetjük a jóvátételi bizottság elviselhetetlen önkényuralmának szükségességét.

A közvetlenül vagy közvetve a szénre vonatkozó klauzulák mérséklésével és a vasérc kicserélésével lehetővé tesszük a német ipari élet folytatását és korlátozzuk a termelőképeség hanyatlását, amelyet egyébként a politikai határok és a vas- és acélipar természetes lokalizálása feltétlenül maga után vonna.

A szabadkereskedelmi szövetkezés pótolja a szervezésnek és a gazdasági teljesítőképességnek azokat a veszteségeit, melyet a kapzsi, irigy, éretlen és gazdaságilag tökéletlen nacionalista államok között vont új politikai határok eredményeznek. A gazdasági határok csak addig voltak elviselhetők, míg kevés nagy birodalom hatalmas területek felett rendelkezett; de nem lehet őket elviselni most, mikor a Német Birodalom, Ausztria-Magyarország, Oroszország és Törökország

helyén vagy húsz független állam keletkezett. A szabadkereskedelmi szövetkezés, mely magában foglalná Közép-, Kelet- és Délkelet-Európa egész területét, Szibériát, Törökországot és remélem, az Egyesült Államokat is, legalább annyit használna a világbékének, mint a Népszövetség. Belgium, Hollandia, Skandinávia és Svájc bizonyára szintén sietnének csatlakozni. És Franciaország és Itália csatlakozását szintén örömmel látnák barátaik.

Azt hiszem, egyes kritikusok e tervvel szemben azt az ellenvetést tehetnék, hogy bizonyos tekintetben a német Mittel-Európa ábrándjainak megvalósítása számára egyengeti az útát. Ha a többi országok olyan ostobák volnának, hogy kívül maradnának és Németországnak engednék át ez egyesülés minden előnyeit, akkor volna némi igazság ez ellenvetésben. De egy gazdasági szervezet, melyhez bárki szabadon csatlakozhat és amely senkinek sem ad külön kiváltságokat, semmiképen sem vehető egyenlő elbírálás alá egy privilégiumos, bevallottan imperiálista szándékokat valló, kizárásra és elkülönítésre alapított tervezettel. E bírálattal szemben elfoglalt álláspontunkat az az erkölcsi és érzelmi reakció irányítja, melyet a jövő nemzetközi kapcsolatokra és a világbékére vonatkozó aggóató óhajítások váltanak ki belőlünk. Ha arra az álláspontra helyezkedünk, hogy Németországnak, legalább is egy nemzedéken keresztül, nem szabad élveznie még csak közepes jólétet sem, hogy mi és szövetségeseink csupa angyalok vagyunk, ellenségeink pedig, németek, osztrákok, magyarok és a többiek mind a pokol fajzata, hogy Németországot évről évre ki kell fosztani, fiait éheztetni és sanyargatni és köröskörül venni ellenségekkel; — akkor természetesen el fogjuk vetni e javaslatokat, és különösen azokat, amelyek Né-

metország támogatását sürgetik abból a célból, hogy visszaszerezhesse — ha csak rövid időre is — egykori anyagi jólétét és megélhetést tudjon nyújtani városai iparúzó népének. Pedig, ha a nyugat-európai demokráciák magukévá teszik ezt a felfogást és ráadásul, az Egyesült Allamok pénze is segít nekik, akkor az Isten irgalmazzon nekünk! Meg merem jósolni: ha Közép-Európa megnyomorítására törünk, a bosszú nem fog késni. Itt lesz hamar — és semmi sem fogja megállíthatni — a végső nagy összecsapás a Reakció erői és a kétségbeesetten vonagló Forradalom között; ennek a háborúnak rémségei mellett eltörpülnek majd a német háború borzalmai, és bárki lesz a győző, el fogja tiporni a mi nemzedékünk civilizációját és haladását. Az utolsó háborúban kiábrándultunk az emberből. De vajjon nem kell-e azért cselekedeteinket a jobb jövő reményeire alapítani, nem kell-e hinnünk, hogy az egyik ország jóléte előmozdítja a másikat, hogy van emberi szolidaritás, és hogy a nemzetek megengedhetik maguknak, hogy felebarátnak tekintsék más nemzetek fiait?

Azok a változtatások, melyeket az imént javasoltam, mindenesetre hozzájárulnának ahhoz, hogy Európa népei számára lehetővé tegyék a megélhetést. De magukban nem elégségesek. Franciaország például megszabadulna egy csomó papiroostól (de csak papiroostól, mert jelenlegi követeléseit sohasem fogja tudni érvényesíteni), de hogy szorult helyzetéből kimenekülhessen, más megoldásra van szüksége. Áttérek tehát azokra a javaslatokra, melyek szerint Amerika és a szövetségesek egymás közötti követeléseit vélem rendezhetőknek; másodszor azokra, melyek az Európa forgótöke-készletének újjáteremtéséhez szükséges hitel megszerzésére vonatkoznak.

2. A szövetségközi tartozások rendezése.

Midőn a jóvátétel intézkedéseinek megváltoztatását indítványoztam, csak Németország szempontjából vizsgáltam őket. De a méltányosság azt kívánja, hogy, ha az összeget olyan jelentékeny mértékben leszállítottuk, akkor annak a szövetségesek között való felosztását is újabb megfontolás tárgyává tegyük. Azok a kijelentések, melyek a háború folyamán szerte a világon államférfiaink ajkáról elhangzottak, valamint egyéb tekintetek is, azt követelik, hogy elpusztított területek kártalanítása legyen a legelső igény, amelyet ki kell elégiteni. Mi számtalanszor kijelentettük, hogy ez a további harcnak egyik legfőbb célja, de azt sohasem mondtuk, hogy a háborús segélyek megtérítése is a háborús célok közé tartozik. Azonban bizonyítsuk be tettel is őszinteségünket és megbízhatóságunkat, és Nagy-Britannia mondjon le minden készpénzigényéről Belgium, Szerbia és Franciaország javára. Ily módon a németek által fizetett egész összeg az ellenséges megszállás által tönkretett vidékek anyagi kárának fedezésére volna fordítható; és azt hiszem, hogy ebből az 1500 millió fontból kikerülnének a helyreállítás összes költségei. Másrészt, csakis a maga érdekének ilyenén háttérbeszoritása után kívánhatja Angolország tiszta lelkiismerettel a békeszerződés revízióját, és csak így feledtetheti el a szószegést, melyért ő felelős elsősorban, mert hiszen ez a szószegés az 1918-iki választási kampány ígéreteinek következménye.

Ha ily módon leszámoltunk a jóvátétel kérdésével, akkor könnyebben és a siker nagyobb reményével állhatunk elő két másik pénzügyi javaslattal, melyek az Egyesült Államok nagylelkűségére való hivatkozást foglalnak magukban.

Az első a háborúból eredő szövetségeközi tartozások teljes törlésére vonatkozik (azaz, a szövetséges és társult hatalmak egymás között fennálló tartozásai). Ez a javaslat, mely már másutt is elhangzott, véleményem szerint egyike azoknak, melyeknek megvalósításától a világ jövő boldogulása függ. Messzelátó államférfiui bölcsességre vallana, ha az Egyesült Államok és Anglia, amelyeket a javaslat elsősorban érint, elfogadnák azt.

A szövetségeközi tartozások teljes összege körülbelül 4000 millió font. Az Unio csak hitelező, Anglia kétszerannyit adott, mint amennyit kölcsön vett. Franciaország háromszorannyit vett kölcsön, mint amennyit kölcsön adott. A többi szövetséges csak kapott.

Ha a szövetségeközi tartozásokat kölcsönösen elengednék, a következő összegekről volna szó: az Unio lemond 2000 millió fontról, Anglia 900 millióról, Franciaország 700 millió, Olaszország 800 millió fontot nyer. De ezek a számok nem helyesek; Anglia kevesebbet veszít, Franciaország többet nyer, mert mindkét ország a kölcsönök nagy részét Olaszországban helyezte el, már pedig semmiképen sem tudjuk elképzelni, hogy ez valaha is megtérül. Ha a kölcsönök, amelyeket Anglia szövetségeseinek nyújtott, teljes értékük 50 százalékáig tekinthetők behajthatóknak (önkényes, de helytálló fellevés, melyet a pénzügyminiszter is több ízben elfogadott és felhasznált az államvagyon mérlegének megvizsgálásánál), a művelet nem jelentene ránézve sem nyereséget, sem veszteséget. De bármilyen legyen is a számítás eredménye papiroson, a megkönnyebbülés, melyet a helyzetnek ez a tisztázása eredményezne, igen nagy volna. Tehát az Egyesült Államok az, melytől a javaslat nagylelkű áldozatot kíván.

Alaposan ismerem az angol, az amerikai és a többi

szövetséges állam kincstárainak kölcsönös viszonyát, mely a háború alatt fejlett ki, és ez alapon állíthatom, hogy Európa teljes jóhiszeműséggel kérheti ezt az áldozatot az esetben, ha becsületes szándékkal elhatározza, hogy nem gondol gazdasági vagy másféle háborúra, hanem hozzálát a kontinens gazdasági újjáteremtéséhez. Amerika pénzáldozatai gazdagságához viszonyítva sokkal kisebbek voltak, mint az európai államokéi. Ez alig is lehetett volna másként. Európai konfliktusról volt szó, amelybe az Unio kormánya nem vihette bele egész nemzeti erejét, mint ahogyan azt az európaiak tették. Amint az Unio a háborúba avatkozott, pazar bőkezűséggel nyújtotta az anyagi támogatást, amely nélkül, — az amerikai csapatok döntő befolyásáról nem is beszélve, a szövetségesek sohasem nyerték volna meg a háborút.¹⁾ Európa azt a hatalmas támogatást sem fogja elfelejteni, melyben 1919 első felében Hoover és az amerikai segítőbizottság közvetítésével részesült. Szép munka volt, önzetlen jóakarattal, kitartással, őszinteséggel és ügyességgel hajtották végre, köszönetet nem kértek, igaz, hogy nem is kaptak. Európa hálátlan kormányai nem tudják felbecsülni és nem is lesznek hajlandók elismerni, mily rengeteg sokat köszönhetnek Hoover államférfiui okosságának és éleslátásának, valamint amerikai munkatársainak. Az amerikai segítőbizottság, és csakis ez látta át egészen Európa valódi helyzetét e hónapok

¹⁾ 1917 áprilisát, az Egyesült Államok háborúba lépésének pillanatát megelőző hat hónapnak pénzügyi története még megírásra vár. Csak az a néhány ember, aki közvetlen közelből láthatta e napok borzasztó aggodalmait és lehetetlen pénzügyi követelményeit, tudja megérteni, mennyi erélyre és mennyi bátorságra volt szükség és hogy milyen kilátástalan lett volna a helyzet az Egyesült Államok segítségével nélkül.

alatt és csakis ezek az emberek éreztek irántunk emberségesen. Az ő erőfeszítésük, az ő energiájuk, valamint az Elnök által rendelkezésükre bocsátott segédeszközök mentették meg Európát, — szinte önmaga ellenére — végtelenül sok szenvedéstől és háritották el az európai szervezet feje felől a végromlást.¹⁾

De ha az amerikai pénzügyi támogatásról beszélünk, hallgatólag feltételezzük, és azt hiszem, Amerika is így tett, mikor a pénzt adta, hogy ennek a kölcsönnek nincs befektetés-jellege. Ha Európa a 2000 millió fontnak megfelelő segítséget, melyet az Egyesült Államoktól kapott, 5 százalékos kamatos kamatokkal fizeti vissza, akkor a dolog egészen más megítélés alá esik. Ha ebben a megvilágításban szemléljük az amerikai kölcsönt, akkor Amerika pénzáldozata sokkal kisebb.

Aránylagos áldozatokon vitatkozni meddő és balga dolog; mert nincs semmi ok annak követelésére, hogy az aránylagos áldozatoknak szükségképen egyenlőknek kell lenni, — amikor annyi sok egyéb körülménynél hiányzik ez az egyenlőség. A következő két vagy három tényt nem azért említem, mintha azokból Amerikára nézve kényszerítő következtetéseket akarnék levonni, hanem hogy bebizonyítsam, hogy az angol ember, a maga önző szempontjai kedvéért, saját hazáját sem akarja megkimélni a köteles áldozattól, midőn

¹⁾ Hoover volt az egyetlen, aki megnövekedett hírnévvel került ki a párisi tűzpróbából. Ez a sokoldalú egyéniség, aki rendszerint olyan volt, mint egy fáradt Titán (németek szerint mint egy kimerült díjbirkózó), aki figyelmét mindig az európai probléma lényeges és reális tényeire koncentrált, amint a tanácsterembe lépett, a realitásnak, tudásnak, nemességnek, önzetlenségnek azt a levegőjét hozta magával, melyből, ha másutt is meglett volna, a jó béke születhetett volna.

e javaslatokat teszi. 1. Az összegeket, melyeket az angol kincstár az amerikai kincstártól kölcsönképen felvett ez utóbbinak a háborúba való beavatkozása után, körülbelül ellensúlyozzák azok, amelyeket Anglia adott kölcsön szövetségeseinek ugyanezen idő alatt (azaz, azokon az összegeken kívül, melyeket az Unió háborúba lépése előtt kölcsönzött); úgy, hogy az Egyesült Államokkal szemben keletkezett tartozásának legnagyobb részét nem maga használta fel, hanem azért volt rá szüksége, hogy szövetségeseit támogathassa, amelyek különféle okokból nem fordulhattak egyenesen az Egyesült Államokhoz.¹⁾ 2. Az Egyesült Államok körülbelül 1000 millió font értékű külföldi állampapír fölött rendelkezett és ehhez még vagy 1200 millióért vásárolt külföldi államadóssági kötvényeket. A külföldi papirokat nemcsak, hogy nem bocsátotta árúba, hanem ő vásárolt össze vagy 1000 millió font erejéig, neki pedig tulajdonképen alig volt külföldi adóssága. 3. Anglia népessége félakkora, mint az Unióé, jövedelme emennek egy harmada, vagyona körülbelül fele vagy egy harmada. Anglia pénzügyi ereje tehát az Egyesült Államokénak két ötödére becsülhető. E szám alapján a következő összehasonlítást tehetjük: A szövetségeseinknek adott kölcsönöket nem számítva (mert hiszen feltételezzük, hogy ezeket vissza kell fizetni), Anglia háborús kiadása körülbelül háromszor akkora volt, mint az Egyesült Államoké; ha pedig a teljesítőképesség arányát is figyelembe vesszük, 7—8-szor akkora.

Miután ezt a kérdést röviden tisztáztuk, a nagyobb kérdésekre térünk, melyek a jelen indítvány szempont-

¹⁾ Még akkor is, mikor az Egyesült Államok már hadviselő fél volt, az Unió oroszországi követelése, valamint az orosz kormány egyéb külföldi tartozásai is az angol kincstárt terhelték.

jából tekintetbe jönnek. Ilyen kérdés a háborús felek jövőben kialakuló egymásközötti viszonya.

Ha nem sikerül az indítványozott egyezményt létrehozni, akkor a háború súlyos tételekkel záródik, melyekkel a szövetségesek egymásnak tartoznak. Ez adósság összege szinte nagyobb, mint az ellenségtől várható fizetések összege; és furcsa, de igaz, hogy végeredményképen a szövetségesek egymásnak fognak hadisarcot fizetni, ahelyett, hogy az ellenségtől kapnák azt.

Épen ezért a közvélemény a szövetségesek egymásközötti kötelezettségeinek említésénél ellenállhatatlanul hadisarokra gondol, — és ez a közfelfogás nem abból a fontolgatásból származik, hogy mennyit tud majd fizetni Németország, hanem abból a nagyon is indokolt aggodalomból, hogy mi lesz, ha Németország mégsem tud fizetni. Vegyük Itáliát, mint szélsőséges példát. Ha Olaszországtól elvárhatjuk, hogy 800 millió fontot fizessen, akkor Németország sokkalta nagyobb összeget tud fizetni és kell is fizetnie. Vagy, ha úgy döntenek (és nem fogják elkerülhetni), hogy Ausztria majdnem semmit sem tud fizetni, nem volna hallatlanul igazságtalan az az eljárás, mely Itáliát roppant teherrel sújtja, Ausztriát pedig futni engedi? Vagy, variáljuk kissé a kérdést, elvárhatjuk-e Itáliától, hogy megfizesse ezt a hatalmas összeget, mikor Csehszlovákia nem fizet semmit, vagy csak nagyon keveset? A másik oldalon Angolország tartja a legszélső helyet. Itt a pénzügyi helyzet egészen más, tehát tőlünk kívánni 800 millió fontot, ez egészen más, mint Itáliától kívánni ugyanazt. De az érzés ugyanaz. Ha nekünk le kell mondanunk a németektől járó összegekről, milyen elkésredéssel fogunk tiltakozni az ellen, hogy mi fizessünk az Egyesült Államoknak! Mi, fogják mondani, érzük be azzal, hogy csődbe jutott államoknak, Németország-

nak, Franciaországnak, Itáliának, Oroszországnak hiteleztünk, ugyanakkor, amikor az Egyesült Államok bennünket, mint biztos zálogot, tart-kezei között? Franciaország helyzete semmivel sem rózsásabb. Talán épen, hogy az elpusztított vidékek ellenértékét tudja majd megszerezni Németországtól. De a győzelmes Franciaország az ő barátainak és szövetségeseinek többet, mint négyszerannyit kell, hogy fizessen, mint amennyit az 1870-iki vereség után hadisarcképen fizetett Németországnak. Bismarck gyengéd volt a szövetséges vagy társult hatalmak bármelyikéhez hasonlítva. A szövetségközi tartozások rendezése tehát legelsőrendű kérdés a szövetséges országok népének szempontjából, mihelyt nem esztelenül felcsigázott várakozásokkal, hanem nyugodt tárgyilagossággal nézünk elébe az ellenséges kártérítés kilátásainak.

Túlzás volna azt állítani, hogy az európai szövetségesek teljességgel képtelenek megfizetni ez adósságokkal járó tőke- és kamatterheket, de viszont a fizetés kényszere sújtó terheket jelentene számukra. Egészen bizonyos tehát, hogy a folytonos igyekvés, melylyel e terhektől szabadulni akarnának, állandó forrása volna a nemzetközi surlódásoknak és a rosszhiszeműségnek, hosszú éveken keresztül. Az adós nemzet nem szereti hitelezőjét és teljesen kilátástalan volna, ha Franciaországtól, Itáliától és Oroszországtól jó érzéseket várnánk akár a hitelező ország, akár Amerika irányában, mikor jövő fejlődésüket hosszú időre lehetlenné teszi az évenként fizetendő súlyos adó. Minden áron azon lesznek, hogy másutt keressenek barátokat, és a békés viszonyoknak minden elkövetkezhető megszakítása azzal a nagy előnnyel fog járni, hogy megszabadulnak az adósságterhek egy részétől. Ha ellenben e súlyos adósságokat elengedik, a szövetséges nemze-

tek szolidaritása és őszintén barátságos viszonya nagyon nagy mértékben fog megerősödni.

A nagy háborús adósság fennmaradása állandó fenyegető veszedelem az érdekelt országok pénzügyi egyensúlya ellen. Nincs egyetlen ország Európában, melyben ez adósság megtagadása előbb-utóbb nem fog napirendre kerülni. A nemzetközi tartozások esetében azonban kétoldalú érdekről van szó és a kérdés egybeesik a javak elosztásának kérdésével. A külföldi adósságoknál azonban nem így áll a dolog, és a hitelező nemzetek könnyen juthatnak arra a belátásra, hogy érdekeiket nem megfelelően képviseli az adós nemzet meglévő kormányformája vagy gazdasági rendszere. A szövetséges viszonyban előállható feszültség jelentéktelen ahhoz képest, mely a készpénzfizetéssel kapcsolatban támadhat.

A végső meggondolás, mely az olvasónak a jelen javaslattal szemben elfoglalt álláspontját kell, hogy irányítsa, az, hogy miként vélekedik a befolyásról, melyet a papírpénz-zürzavar — háborús financiáinknak ez a hazai és külföldi öröksége — a világ jövő fejlődésére gyakorolni fog. A háború vége: mindenki óriási összegekkel tartozik mindenkinek. Németország nagy összeggel tartozik a szövetségeseknek; a szövetségesek nagy összeggel tartoznak Angliának; és Anglia nagy összeggel tartozik az Egyesült Államoknak. Az államok mindenütt nagy összeggel tartoznak a hadikölcsönkötvények tulajdonosainak; és viszont ezek és a többi adófizetők nagy összeggel tartoznak az államnak. A helyzet véges-végig mesterkéltné, megtévesztő és bosszantó. Sohasem leszünk képesek mozogni, ha tagjainkról le nem rázzuk ezeket a papír-bilincseket. Hatalmas máglya kell ide, amely azonban, ha nem tudunk tiszta munkát végezni, melyben senki sem szenved komolyabb

méltánytalanságot, akkor olyan világégéssé fajulhat, hogy mindent elpusztít. Ami a belföldi tartozásokat illeti, azok közé tartozom, akik szerint a vagyonado feltétlenül szükséges, hogy az adósságok törleszthetők legyenek és hogy Európa hadviselő országai egészséges pénzügyi alapot teremthessenek. De ez csak a belső adósságokra vonatkozik, és a nemzetek között fennálló súlyos tartozásoknak egész sajátos veszedelmei vannak.

A XIX. század közepe előtt egy nemzet sem volt a másíknak adósa jelentékenyebb összegekkel, ha csak a megszállások alatt erőszakosan szedett adókat, vagy, egy időben, távollevő fejedelmeknek a hűbériség szokásainak maradványaképen járó összegeket nem soroljuk e kategóriába. Igaz, hogy az európai kapitalizmusnak az az irányzata, mely az Új-világban keresett elhelyezkedést, lehetővé tette, hogy például Argentína, — igaz, elég kis mértékben, — tartozzon Angliának. De a rendszer még nem alakult ki, és csak azért maradt meg, mert terhe nem nehezedett nyomasztó súllyal az adós ország vállaira, és mert a már kölcsönadott összegek aránylag kicsinyek ahhoz képest, melyet esetleg az ország még kölcsönözni tudna. A bankárok megszokták ezt a rendszert és azt hiszik, hogy szükséges eleme a tartós társadalmi rendnek. Azt is hajlandók elhinni, hogy hasonló rendszer az országok között is, — természetesen sokkal nagyobb és súlyosabb méretekben, valóságos vagyona nem támaszkodva és a tulajdonjoggal lazább kapcsolatban, — természetes és észszerű, és megegyezik az emberi természettel.

Kétkedve fogadom a világnak ilyentén felfogását. Még a maga hazájában is, a kapitalizmus, mely sok helyiérdekű rokonszenvvel találkozik, amely nagy szerepet játszik a termelés mindennapi folyamában és amelynek biztonságától nagy mértékben függ a társa-

dalom mai rendje, nem mondható nagyon megbízhatónak. De bármint álljon is a dolog, feltételezhetjük-e, hogy Európa elégedetlen népei hajlandók lesznek egy egész nemzedéken keresztül úgy rendezni életüket, hogy napi keresményüknek jelentékeny részét olyan külföldi tartozás törlesztésére fordítsák, — és itt mindegy, hogy Európáról és Amerikáról, vagy Németországról és Európáról van-e szó, — mely ellen igazság- és kötelességérzésük minden erővel tiltakozik?

Európának a maga munkájából és nem Amerika gazdagságából kell megélnie; de viszont, csak nem fog kuporgatni azért, hogy napi fáradságának gyümölcse máshova vándoroljon! Egyszóval, nem hiszem, hogy ez adókat egy-két éven túl fizetni fogják. Ellentmond ennek az ember természete és a kor felfogása is.

Ha van valami értelmük e gondolatoknak, akkor a hasznosság és a nagylelkűség jól megférnek egymás mellett és a politika, mely barátokká teszi a nemzeteket, a jóltevő érdekeinek is meg fog felelni.

3. Nemzetközi kölcsön.

Attérek egy másik pénzügyi javaslatra. Európa igényei azonnali kielégítést követelnek. Súlyos aggodalmaktól szabadulnánk meg, ha megszűnne a veszély, mely az Angliának és Amerikának két nemzedéken át fizetendő kamatok rémével fenyeget (és ha remélhetnők, hogy Németország évről évre hozzájárul a helyreállítás költségeihez). De ez még nem segít át a jelen pillanat nehézségein, amelyeket az exportot messze meghaladó európai import, a leromlott valuta és a szerencsétlen tőzsdei viszonyok képviselnek. Az európai termelés aligha tud talpra állni ideiglenes külső segítség nélkül. Véleményem szerint tehát bizonyos mérvű és formájú nemzetközi kölcsönre volna szükség, amely

mellett már Franciaország, Németország és Angolország, sőt az Egyesült Államok bizonyos körei is felsorakoztatták érveiket. Bármiként történik is a visszafizetés kötelezettségének végső felosztása, a gyors segítség terhének nagyrésze föltétlenül az Egyesült Államokra hárul.

A főbb ellenvetések, melyek a hasonló javaslatok ellen elhangzottak, körülbelül a következők. Az Egyesült Államok nem hajlandó (az utóbbi idők tapasztalatai után) továbbra is beleavatkozni Európa ügyeibe, és különben is egyelőre nem rendelkezik a nagyméretű exporthoz szükséges tőkefölösleggel. Nincs semmiféle garancia arra, hogy Európa a megfelelő célra fogja felhasználni a pénzügyi segítséget, hogy nem fogja-e azt eltékozolni, mely esetben is két vagy három év múlva megint ott lesz, ahol ma; Klotznak arra kell majd a pénz, hogy az adójavaslatokat még egy kis időre elhalassza, Itália és Jugoszlávia folytatni fogják civódásukat, Lengyelország ebből a pénzből fogja megvalósítani a szomszédjaival szemben Franciaország által neki szánt szerepet, Románia uralkodó osztályai pedig maguk között fogják felosztani a zsákmányt. Szóval, Amerika csak azért halassza el tőkájének megfelelő gyarapítását, csak azért drágítsa meg az életet saját polgárai számára, hogy Európa még egy-két évig üzhesse az elmúlt kilenc hónap játékait? Nos, és ami Németország támogatását illeti, vajjon elképzelhető és tűrhető-e az, hogy európai szövetségesek, miután Amerika pénzügyi képviselőinek érveit, figyelmeztetéseit semmibe véve, Németországból kipréselték dolgozó tőkéje utolsó maradványait is, most Amerikához forduljanak, hogy támassza fel az áldozatot, mert különben egy vagy két év múlva, amikor majd újra akarják kezdeni a fosztogatást, nem lesz mit elvenni tőle?

A mai körülmények között nincs cáfolat ezekre az ellenvetésekre. Ha volna valami befolyásom az Egyesült Államok pénzügyeire, egyetlen fillért sem kölcsönöznék Európa mai kormányainak. Ezekre nem lehet bízni vagyont, mert olyan politikára fordítanak azt, mellyel szemben, bár az Elnöknek nem sikerült az Egyesült Államok népének hatalmát vagy meggyőződését érvényre juttatni, a köztársasági és demokrata pártok valószínűleg osztatlan ellenszenvvel viseltnék. Ha azonban — vajha így lenne! — Európa népeinek lelke a tél folyamán elfordulna a hamis bálványoktól, melyek túléltek teremtőjüket, a háborút, ha szivükbe a most ott lakozó gyűlölség és nacionalizmus helyett, Európa családjának boldogságára és összetartására irányuló eszmék és remények költöznenek, akkor a természetes jóság és szeretet rá tudná venni Amerikát, hogy tegye félre a haszonlesés kicsinyes ellenvetéseit, és fejezze be a művet, melyet megkezdett, midőn Európát megszabadította a szervezett erőszak zsarnokságától, azzal, hogy most megmenti önmagától. És ha talán még nem is teljes a megtérés, ha esetleg csak egyes pártok azok, amelyek a békülékenység politikáját tették magukévá, Amerika még így is megmutathatja az utat, és kézenfoghatja a békepártot, rámutatva a feltételekre és a tervre, melyek mellett hajlandó segítséget nyújtani a megújuló élet munkájában.

Könnyen érthető az ellenszenv, mely most annyira elterjedt odaát: elég volt az európai problémák nyugtalanságából, zürzavarából, indulataiból, költségeiből és főleg esztelenségéből. Az író nagyon is érti, hogy az esztelen és tehetetlen európai államférfiaknak Amerika odakiáltja: Vesszetek hát a magatok gonoszságában, mi pedig megyünk a magunk útján.

Távol Európától, távol Európa kialudt reményeitől, Vértáztatta mezőitől, szennyes levegőjétől.

De ha Amerikának egy pillanatra eszébe jut, hogy mit jelentett számára Európa és mit jelent még ma is, hogy mindennek ellenére Európa volt és lesz a művészet és a tudás bölcsője, vajjon nem fogja-e elvetni a közöny és elszigeteltség tanácsait, és nem fog-e feltámadni érdeklődése az egész emberiség haladásának és civilizációjának sorsdöntő problémája iránt?

Tegyük fel tehát, — ha csak a jó reménység kedvéért is, — hogy Amerika hajlandó lesz segédkezet nyújtani Európa jótékony erőinek életrekeltéséhez és nem fog magunkra hagyni bennünket, hogy ezzel tegye teljessé az ellenség rombolását, — milyen formában jöhet tőle a segítség?

Nem szándékozom részletekbe bocsátkozni. De egy nemzetközi kölcsönre vonatkozó tervek, nagyjában egyenlők. A segítség nyújtására képes országok, a semlegesek, Angolország, és a szükséges összeg nagyobb részére az Egyesült-Államok feladata az volna, hogy beszerzési hitelt nyujtsanak az európai kontinens összes hadviselő országainak, szövetséges és ellenséges országoknak egyaránt. A szükséges összeg nem olyan nagy, mint amilyennek némelyek képzelik, 2000 millió font nagyon sokat tehetne az első pillanatban. Ezt az összeget, még ha esetleg a szövetségközi háborús adóságok törlése tekintetében más eljárást határoztak volna is, azzal a határozott szándékkal kellene kölcsönadni és kölcsön venni, hogy a maga egészében vissza kell fizetni. E célból a lehető legjobb biztosítékokkal kellene körülvenni és tökéletes rendszabályokhoz kötni a visszafizetést. Például a legelső helyre kellene tenni, úgy a kamatfizetés, mint a tőketörlesztés szempontjából; őt illetné az elsőség a helyreállítási igények, a szövetség-

közi háborús adósságok, belföldi hadikölcsönök és mindenféle államadósságok felett. A kölcsönvevő államok, melyeknek helyreállítási költségekre igényük van, minden ilyen bevételt az új kölcsön visszafizetésére tartoznának fordítani. A kölcsönvevő államoknak arany alapon kellene behajtani a vámtételeket és a bevételeket a kölcsön céljára átengedni.

A kölcsön felhasználását a kölcsönző országok általános, ha nem is a részletekre terjedő, ellenőrzés alá vennék. Ha e beszerzési kölcsönhöz hasonló összegű garancia-alap létesítése válna szükségessé (amelynek valószínűleg csak egy része lenne készpénz), melyhez a Népszövetség minden tagja eszközeihez mértén hozzájárulna, ez alapon valószínűleg újjá lehetne szervezni a valutát is.

Ily módon Európa megkapná azt a minimális tőkét, melyből új reményeket meríthetne, mely feltámaszthatná gazdasági szervezetét és lehetővé tenné, hogy nagy belső anyagi erői működésnek indulnának a dolgozók javára. A jelen pillanatban fölösleges a terv részleteivel foglalkozni. Nagyon meg kell változni a közvéleménynek, hogy e javaslatokból gyakorlati politika válhasson, és nem tehetünk egyebet, be kell várunk oly türelmesen, amint lehet, a jövő fejleményeket.

4. Közép-Európa és Oroszország viszonya.

Könyvem folyamán alig tettem említést Oroszországról. Nem kell hangsúlyoznom, hogy itt csak nagy vonásokban ismerjük a helyzetet és keveset tudunk a részletekről. De midőn az európai viszonyok javításáról beszélünk, az orosz kérdésnek is van egy és más oldala, mely életbevágó fontosságú. Katonai szempontból Oroszország és Németország erőinek egyesítése olyan lehetőség, amellyel félve számolnak bizo-

nyos körök. Erre azonban csak akkor lehetne számítani, ha mindkét országban reakciószerű átalakulás következne be, mert azt, hogy Lenin és a mai jellegzetesen középpolgári német kormány céljai találkoznak, nem lehet elképzelni. Másrészt ugyanazok, akik félnek ettől az egyesüléstől, még jobban félnek a bolsevizmustól; és be kell látniuk, hogy ennek leküzdése belülről a reakció, kívülről a szervezett német erő, rend és tekintély által történhetik. Így az orosz beavatkozás szószólói állandó ellentmondásban vannak saját magukkal. Nem tudják mit akarnak, vagyis inkább olyasvalamit akarnak, ami ellen viszont tiltakozni is kénytelenek. Ez az oka annak, hogy politikájuk ingadozó és erőtlenségre válik.

A céloknak ez az összeütközése látszik meg a szövetségesek párisi tanácsának a jelenlegi német kormánnyal szemben tanúsított magatartásán is. A spartacusok győzelme Németországban csak előjátéka volna az általános forradalomnak; új erőt adna az orosz bolsevizmusnak és siettetné a félelmetes német-orosz egyesülést; biztos, hogy egyszerre semmivé tenné a reményeket, melyeket a békeszerződés pénzügyi intézkedései keltettek. Épen ezért Páris nem nagy barátja a Spartacusnak. De másrészt a német reakció győzelmét mindenki fenyegető veszedelemnek tartja, mint amely képtessé tenné a háború eredményeit és megingatná a béke alapjait. Emellett, egy új katonai hatalom, mely Keleten berendezkedik, melynek szellemi központja Brandenburg, mely magához vonzaná a katonai tehetségeket és a katonai kalandorokat és mindazokat, akik visszakívánják a császárt és gyűlölik a demokráciát, mely földrajzi helyzeténél fogva megközelíthetetlen volna a szövetségesek katonai erői számára, könnyen nőhetné ki magát — legalább is a gyávák képzeletében

— egy új napoleoni uralommá, mely Főnix módjára támad fel a nemzetközi militarizmus hamvaiból. Páris tehát nem igen szereti Brandenburgot sem. Az érvelés azután rámutat azoknak a mérsékeltőbb rendfenntartó erőknek szívósságára, melyek, a világ meglepetésére, még mindig meg tudnak állni a német jellem szikláin. De a jelenlegi német kormány legfőbb törekvése a német egység megtartása; ez az egyetlen, ami 1870-ből megmaradt és ennek megtartásáért még a békeszerződés aláírását sem találták túl magas árnak. Páris, amely még mindig arra számít, hogy megindul a bomlás a Rajnán túl, nem mulaszt el egyetlen alkalmat sem, hogy megsértse, megalázza, meggyengítse azt a kormányt, melynek állandóságához pedig Európa konzervatív érdekei fűződnek.

A szerep, amelyet Franciaország a lengyeleknek szánt, ezt a nemzetet is ugyanilyen dilemma közepontjába állítja. Erősnek kell lennie, katolikusnak, militaristának, ő a társa, vagy legalább is a kegyeltje a győzelmes Franciaországnak, virágzó és nagyszerű a hamvadó Oroszország és a romjaiba dőlni készülő Németország között. Románia szintén ennek a zilált agyra valló képnek egyik szereplője, csak az a baj, hogy nem igyekszik a tisztességes látszat fenntartására. Igen ám, de ha hatalmas szomszédainál rend van és virágzó élet, akkor Lengyelország gazdasági képtelenség, melynek csak egyetlen ipara van, a zsidóüldözés. És ha Lengyelország észreveszi, hogy a francia politika csábításai csak hangos, de üres szavak, hogy nincs sem pénz, sem dicsőség, akkor, mihelyt teheti, más karjába fogja vetni magát.

A „diplomácia“ számításai tehát zsákutcába jutattak bennünket. Angolok és franciák kedvenc szórakozása újabban az, hogy leereszkedő elnézéssel szem-

lélik az orosz és lengyel politika örült ábrándjait és gyermekes intrikáit, és elfelejtik, hogy veszedelmes ez a játék és hogy a külpolitika meg az olcsó melodráma két nagyon különböző dolog.

De térjünk biztatóbb dolgokra. A német kormány kijelentette (1919 október 30-án), hogy Oroszország belső ügyeibe nem fog beavatkozni; és teszi ezt nemcsak elvből, hanem mert azt hiszi, hogy a praktikus szempontok e mellett szólnak. Tegyük fel, hogy végeredményképen mi is így gondolkozunk, ha nem elvből, hát praktikus szempontból. Melyek lesznek ez esetben Közép-Európa jövő helyzetének alapvető gazdasági tényezői?

A háború előtt Nyugat- és Közép-Európa importált gabonájának lényeges részét Oroszországból hozta. Oroszország nélkül ugyancsak rosszul állott volna az importáló országok helyzete. 1914 óta az orosz szállítás elmaradását pótolták, részben Észak-Amerika hatalmas termésével, melyet Hoover garantált áron juttatott hozzánk, részben a készletek felhasználásával, nagyrészt azonban a takarékos fogyasztással és a nélkülözéssel. 1920 után nagyobb szükség lesz az orosz szállításra, mint volt a háború előtt; a garantált ár Észak-Amerikában nem maradhat meg, az ott lakó népesség természetes szaporodása az 1914. évihez képest erősen növeli majd a saját szükségletet, Európa talaja pedig nem egyhamar fogja visszanyerni egykori termőerejét. Ha nem indul meg a kereskedelem Oroszországgal, 1920—21-ben kevés lesz a gabona és nagyon drága, hacsak az időjárás nem lesz különösen kedvező. Oroszország blokádja tehát, melyet csak nemrég mondtak ki a szövetségesek, ostoba és rövidlátó intézkedés: nem Oroszországot, hanem magunkat öljük meg a blokáddal.

Oroszország külkereskedelmének újraélesztése mindenestre csak lassú folyamat útján eszközölhető. Az orosz paraszt mai teljesítőképességétől nem igen lehet várni, hogy a háborúelőtti mértéknek megfelelő exportálható felesleget termeljen. Számos oka van ennek, köztük a földmivelő eszközök és kellékek elégtelensége, valamint az a körülmény, hogy a városok üzletei üresek és a paraszt gabonájáért nem vásárolhat semmit. Végül, a közlekedési eszközök leromlása megakadályozza, sőt lehetetlenné teszi, hogy a nagy elosztó központokban feleslegeket gyűjtsenek.

A termelőképeség e hanyatlásán belátható időn belül csakis a német vállalkozás és szervezetség segíthet. Az angolok, a franciák vagy az amerikaiak, földrajzi és más okokból is, nem vállalhatják ezt a szerepet; nálunk nincs meg az ösztönzés, meg az eszközök is hiányoznak ahhoz, hogy megfelelő mértékben munkához láthatnánk. Németország azonban bővében van a tapasztalatoknak és nagyrészt azok az árúk is rendelkezésére állnak, melyeket az orosz paraszt az elmúlt öt esztendő alatt oly nehezen nélkülözött; Németország tudja lehetővé tenni az orosz vasutak reorganizálását és a gabonagyűjtést és így ő az, aki mindnyájunk javára hozzánk juttathatja a készleteket, melyektől most, szerencsétlenségünkre, meg vagyunk fosztva. A mi érdekünk, hogy siettessük a pillanatot, melyben német ügynököknek és szervezőknek megadódik a lehetőség, hogy minden egyes kis orosz faluban megindítsák a normális gazdasági életműködést. Ez a folyamat teljesen független a mindenkori orosz uralmi rendszertől; de szinte bizonyossággal megjósolhatjuk, hogy akár bebizonyosodik, hogy a szovjetkormány által képviselt kommunizmus állandóan megfelel az orosz paraszt temperamentumának, akár pedig ennek az ellenkező-

jéről fogunk meggyőződni, a kereskedelemnek, az élet kényelmeinek, a gazdasági élet köznapi indítékainak újraéledése nem az az elem, melyben megélhet az erőszak és a zsarnokság, a háborúk és a kétségbeesés e két öröksége.

Jobb lesz tehát, ha nem helyeseljük és nem utánozzuk az orosz kérdés tekintetében azt a politikát, melyet a német kormány tett magáévá. Hagyjunk fel a blokáddal, mely ellenkezésben van saját érdekeinkkel is és emellett törvénytelen is; ehelyett bátorítsuk és támogassuk Németországot, hogy foglalja el újra helyét Közép-Európában és töltsé be a szerepet, mely keleti és déli szomszédainak életében a gazdagodás előmozdítása és szervezése terén reá hárul.

Sokan heves elfogultsággal fogadják majd az efféle javaslatokat. Felszólítom ezeket, gondolják végig, hova fog vezetni ez az elfogultság. Ha a nemzeti, faji vagy politikai gyűlölség sugallatára hallgatva végleg elutasítunk minden lehetőséget, mely Németországnak vagy Oroszországnak visszaadhatja az anyagi jólétet, akkor számolnunk kell az ilyen felfogás következményeivel is. Még ha erkölcsi szolidaritás nincs is Európa közeli rokon népfajai között, van gazdasági szolidaritás, melyről okvetlenül tudomást kell vennünk. A világpiac ma is egységes egész. Ha nem engedjük meg, hogy Németország árúkat cseréljen Oroszországgal és így élelmezze magát, akkor velünk együtt ő is az Uj-világ termésére lesz utalva. Minél jobban sikerül gátat vetnünk az orosz és német gazdasági viszony kifejlésének, annál lejjebb szállítjuk saját gazdasági életlehetőségeinket és annál jobban elmérgesítjük saját belső problémáinkat. Vannak egyéb érvek is, — melyeket a legmaka-csabbak sem utasíthatnak vissza, — az ellen a politika ellen, mely nagy országok gazdasági romlására tör.

Gyors és drámai kifejlés jelei nem igen mutatkoznak. Jöhetnek zavarok, jöhetnek forradalmak, de nem olyanok, melyeknek a mai viszonyok között mélyreható következményei lehetnének. A forradalom fegyver a politikai zsarnokság és igazságtalanság ellen. De milyen reményeket kelthet a forradalom azokban a szenvedőkben, akiknek nyomora nem az igazságtalan elosztásból, hanem általános hiányból ered? Ma valóban csak az ment meg bennünket a forradalomtól, hogy a forradalom még a kétségbeesett lelkeknek sem nyújthatja a kedvező változás reményét. Tehát mi áll előttünk? A tetszhalál lassú, csendes folyamata, az életigények, a kényelem állandó, fokozatos sülyedése. Európa csődje és lezüllése, ha engedjük, hogy tovább tartson, nem fog kimélni senkit; egyikre előbb, a másokra valamivel később, de mindenkire rákerül a sor.

Szerencse, hogy még nem késő. Még válogathatunk az utak között, még van idő, hogy más szemmel tekintsünk a világba. A legközelebbi jövő eseményeit már nem lehet megállítani, Európa holnapja már kisiklott az ember kezéből. Az eljövendő évek arcát nem az államférfiak cselekedetei fogják megrajzolni, hanem a rejtett áramlások, melyek szüntelenül mozgásban vannak a politikai történet felszine alatt és amelyekről senki sem mondhatja meg előre, hol fognak felbukkanni. Csak egyetlen egy módon tudunk befolyást gyakorolni e rejtett folyamatra: úgy, hogy elindítjuk a tanítás és a képzelet amaz erőit, melyek megváltoztatják *világnézetünket*. Az eszközök: az igazság hangoztatása, az illúziók fátyolának fellebbentése, a szív és lélek nevelése.

Most, 1919 tavaszán, midőn e sorokat írom, sorunk holtpontra jutott. Az elmúlt öt év erőfeszítése, aggodalmai, szenvedései nyomán kelt visszahatás el-

érte tetőfokát. Egyelőre nem vagyunk képesek mással foglalkozni, mint anyagi jólétünk kérdéseivel. A nagy külső események, a félelmetes kilátások, ha mi magunk közvetlenül nem érezzük hatásukat, nem indítanak meg bennünket.

Nagyon sok izgalmat állottunk ki, nem bírjuk tovább, pihenni akarunk. Mióta ember az ember, soha ilyen halvány lánggal nem égett még lelkében az *általános emberi*-nek tüze.

Ez az oka annak, hogy még nem szólalt meg az új nemzedék igazi hangja, már pedig a vélemény csak akkor válik testté, ha megtalálta a szavakat. A jövő világnézet megszületésének ajánlom ezt a könyvet.

TARTALOM

	Oldal
Első fejezet.	
Bevezető	3
Második fejezet.	
Európa a háború előtt	7
Harmadik fejezet.	
A békekonferencia	20
Negyedik fejezet.	
A békeszerződés	41
Ötödik fejezet.	
Jóvátétel	80
Hatodik fejezet.	
Európa a háború után	130
Hetedik fejezet.	
Az orvoslás módjai	153

WILDE OSZKÁR:

A SZÉPSÉG FILOZÓFIÁJA

FORDITOTTA ÉS BEVEZETÉSEL ELLÁTTA
HEVESI SÁNDOR.

Ebben a könyvben vannak Wildenak a szépségről, erkölcsről, jóról, rosszról és a művészetéről szóló írásai. **Olyan írások, melyeknél ragyogóbbakat és káprázatosabbakat alig produkált a modern irodalom.** Problemák, ötletek, megfigyelések egész sokasága rajzik itt, izgatóan, érdekesen, egy különös író különös egyéniségétől áthatottan.

Webb Sidney és Beatrice

A szegénység problémája

Fordította **Kósa Miklós**

Bevezetést írt hozzá **Braun Róbert**

Ez a könyv a tapasztalás és gyakorlat közvetlenségével, de a tudomány mélyreható alaposságával mutat rá a szegénység okaira és elhárításának módjaira és oly tételeket állít fel, melyek mindenütt alkalmazhatók. Az angol szociálpolitika két klasszikus írójának ez a könyve napjaink nagy átalakulásában válik igazán jelentőssé.

Bölsche

A természet titkaiból

Tanulmányok, megfigyelések
Fordította: Dr. Mikes Lajos

Ezek a tanulmányok a természet titokzatos törvényszerűségébe, az életformák rejtelmes változásaiba, az élet örökkévalóságának miszteriumába vetnek egy-egy világító sugarat. Utólérhetetlen művészettel megírt könyv ez, mely nemcsak tanít, hanem gyönyörködtet is.

Woodrow Wilson

Az új szabadság

Felhívás a népek nemes energiáinak
felszabadítására.

Ebben a könyvben üzen hadat
Wilson az organizált tőke és a
szervezett korrupció mai rend-
szerének. Ez a könyv válasz-
totta meg az Egyesült-Államok
elnökévé. Ebben a könyvben
fejtegeti azokat a szabadság-
eszméket, amelyekből a mai
Wilson-elvek életre keltek.

POLITIKA ÉS TÁRSADALOM

Ólomsúlylyal nehezedik az országra a világháború által előidézett politikai és gazdasági helyzet.

A rombolás nyomán az építés, a pusztítás nyomán a termelés feladata vár reánk.

Minden számottevő egyén vállvetett közreműködésére van szüksége az országnak, hogy ezt a feladatot sikerrel és minél előbb lehessen megoldani.

Ehhez a nagy munkához segítünk összehordani a terveket és a megoldáshoz vezető eszméket a most megindított **Politika és Társadalom** című gyűjteményünkkel, amelyben elsőrangú szakemberek tanulmányait és megfigyeléseit óhajtjuk a legszélesebb körök számára hozzáférhetővé tenni.

Első kötete:

A béke gazdasági következményei

J. M. Keynes könyve.

A kiváló angol államférfi, aki az angol államkincstárt képviselte a párisi legfőbb tanácsban, ebben a könyvben elsőként mutat rá a békefeltételek tarthatatlanságára és ezzel megindítja a revíziómozgalmat.

Államférfiak, politikusok, közgazdászok, írók, de minden laikus is kell, hogy elolvassa ezt a könyvet, mielőtt a XX. század legnagyobb problémájához hozzá akar szólni.

Második kötete:

Régi és új milliomosok Amerikában

Dr. Braun Róbert

vonzó előadásban tárja elének az amerikai milliárdok keletkezésének történetét. Nem regényes elbeszélés ez a kötet, hanem oknyomozó története a nagy amerikai vagyonok keletkezésének és megvilágítása azoknak a politikai és gazdasági körülményeknek, melyek lehetővé tették, előmozdították ezeknek a vagyonoknak a keletkezését és hozzájuttatták Amerikát a szédületes arányú fejlődéshez, gazdagsághoz és hatalomhoz.

OSAKA

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár